

**T.C.
ERZINCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI**

**URİYE EDEMOVA'NIN AYDIN GECEDE ROMANI ESASINDA KIRIM
TATAR TÜRKÇESİNDE EDATLAR**

Yüksek Lisans Tezi

Seval CAN

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Arzu Sema ERTANE BAYDAR**

Erzincan, 2012

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu alışma, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman / Jüri: Yrd. Doç. Dr. Arzu Sema ERTANE BAYDAR

Jüri : Prof. Dr. Mukim SAĞIR

Jüri : Yrd. Doç. Dr. Faruk GÜRBÜZ

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir. ... / ... /

Prof. Dr. Adem BAŐIBÜYÜK
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Farklı coğrafyalarda ve çeşitli kültür merkezlerinde gelişimini sürdüren, milyonlarca insanın konuştuğu Türkçenin günümüze kadar yerli ve yabancı Türkologlar tarafından birçok meselesi aydınlığa kavuşturulmuştur.

Edat, Türkçede üzerinde hiç durulmayan bir konu değildir. Türk dilinin diğer tüm konularında olduğu gibi bu konuda da yapılmış çok değerli çalışmalar vardır. Ancak Türkiye dışındaki Türk lehçelerindeki durum ve bunların karşılaştırılması konusunda yeterli çalışmalar sınırlıdır. Yapılacak bu çalışma ile konu daha da açıklık kazanacak ve lehçeler arası aktarımlara da faydası olacaktır. Edat konusunda hem yukarıda ifade ettiklerim hem de tanım, değerlendirme, sınıflandırma, adlandırma yani bir terime bağlama açısından var olan düzensizlikleri ve karışıklıkları önlemek; edatın cümlede ne tür görevler üstlendiğini, kapsamını görmek ve bunları açıklayabilmek gibi nedenler böyle bir çalışmanın yapılmasını gerekli kılmıştır. Ayrıca yapılan çalışma, her seviyedeki öğrencinin öğrenmede zorlandığı bir konunun öğretimine de belli ölçülerde katkı sağlayacaktır. Ayrıca bu çalışma ile yeni, araştırılmaya açık olan bu sahada araştırma yapacaklara da katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

Bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. “Giriş” bölümünde Kırım Tatar Türkçesi, Kırım Tatar Edebiyatı, kullanılan alfabeler ve Kırım Türkleri ile ilgili bilgiler verilmiştir.

“Birinci Bölümde” Türkiye Türkçesi ve çeşitli çağdaş Türk lehçelerinde araştırmacıların edatın tanımı ve tasnifi ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir; araştırmacıların edatın tanımı ve tasnifindeki ortak veya farklı görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır.

“İnceleme” bölümü olan “İkinci Bölüm”de yer verilen örnekler Uriye Edemova’nın “*Aydın Gecede*” isimli eserinden tespit edilmiştir. Tespit edilen edatlar fişlenmiş ve daha sonra bu fişler tasnif edilmiştir. Tasnif edilen edatlar kullanılışları

ve cümle içindeki işlevleri bakımından incelenmiştir. Kullanılışlarına göre tasnif edilen edatların işlevlerine göre incelenme süreci oldukça zorlu geçmiştir. Bu süreçte oldukça titiz davranılmıştır. Bu bölümde incelenen edatlar hakkında kısa bilgiler verilmiş, bu bilgiler araştırmacıların görüşleriyle desteklenmiş, yazarın araştırmacıların görüşlerinden farklı olan görüşleri varsa bunlar nedenleri ve örnekleriyle belirtilmiştir.

“Sonuç” bölümünde ise “İnceleme” bölümünde tespit edilenler değerlendirilmiştir. Bu bölümde çalışmada elde edilen neticeler örnekleriyle belirtilmiştir.

“Kaynakça” bölümünde gerek metot, gerek içerik olarak yararlanılan eserler sunulmuştur.

Çalışmalarında desteğini esirgemeyen değerli hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Arzu Sema ERTANE BAYDAR’a ve aileme teşekkür ederim.

Seval CAN
Erzincan, 2012

**URİYE EDEMOVA'NIN AYDIN GECEDE ROMANI ESASINDA KIRIM
TATAR TÜRKÇESİNDE EDATLAR**

Seval CAN

Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Ocak 2012, 170+XXII

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Arzu Sema ERTANE BAYDAR

ÖZET

Kırım Tatar Türkçesindeki edatlar, Uriye Edemova'nın *Aydın Gecede* adlı romanındaki örnek cümlelerden hareketle incelemeye tabi tutulmuştur. Bu bağlamda, roman cümle cümle incelenmiş ve edatlar ortaya çıkarılmış; elde edilen malzeme önde gelen dil bilimcilerin teorik görüşleri doğrultusunda analiz edilmiştir. Tarama yoluyla şekillenen bu çalışmada edatlar, kullanılış ve işlevlerine göre incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırım Tatar Türkçesi, edatlar

PREPOSITIONS IN CRIMEAN TATAR TURKISH IN URIYE EDEMOVA'S

AYDIN GECEDE

Seval CAN

Erzincan University, Institute of Social Sciences

Master Thesis, January 2012, 170+XXII

Supervisor: Assit. Prof. Dr.Arzu Sema ERTANE BAYDAR

ABSTRACT

The prepositions in the Crimean Turkish are analysed in the sample sentences of Uriye Edemova's novel Aydın Gecede. In this respect, postpositions in the novel are determined through sentence by sentence examination. The material, then, is analyzed in the light of significant linguistic theories. In this study, the postpositions were investigated from the point of usage and functions.

Key Words: The Crimean Turkish, prepositions

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL TUTANAĞI.....	II
ÖN SÖZ.....	III
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR CETVELİ	XXII

I.GİRİŞ.....1

A. KIRIM, KIRIM TÜRKLERİ.....	1
B. KIRIM TATAR TÜRKÇESİ VE KIRIM EDEBİYATI.....	6
C. URİYE EDEMOVA 'NIN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ ŞAHSİYETİ..	9

II. BİRİNCİ BÖLÜM.....14

A. EDAT KAVRAMI.....	14
1.Edatın Tanımı ve Tasnifi.....	14

III. İKİNCİ BÖLÜM.....36

A. İNCELEME.....	36
1.AİT.....	36
1.1. Kullanımı.....	36
1.1.1. İsmi Yönelme Hâliinden Sonra Kullanımı.....	36
1.2. İşlevi.....	36
1.2.1. Aitlik.....	36
2.AQQINDA.....	37
2.1. Kullanımı.....	37
2.1.1. İsmi Yalın Hâliinden Sonra Kullanımı.....	37

2.1.2. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı.....	39
2.1.3. İsim-Fiilden Sonra Kullanımı.....	40
2.1.4. Zamirlerden Sonra Kullanımı.....	40
2.1.4.1. Belirsizlik Zamirinin Yalın Hâlden Sonra Kullanımı.....	40
2.1.4.2. Kişi Zamirinden Sonra Kullanımı.....	41
2.1.4.2.1. Üçüncü Çokluk Kişi Zamirinin Yalın Hâlden Sonra Kullanımı.....	41
2.1.4.2.2. Üçüncü Teklik Kişi Zamirinin İlgi Hâlden Sonra Kullanımı.....	41
2.1.4.3. Dönüştülük Zamirinin Yalın Hâlden Sonra Kullanımı.....	42
2.1.4.4. Soru Zamirinin Yalın Hâlden Sonra Kullanımı.....	42
2.2. İşlevi.....	42
2.2.1. İlgi.....	42
3.BAQQANDA.....	43
3.1.Kullanımı	43
3.1.1. Zamirlerden Sonra Kullanımı.....	43
3.1.1.1.Kişi Zamirinden Sonra Kullanımı.....	43
3.1.1.1.1. Üçüncü Çokluk Kişi Zamirinin Yönelme Hâlden Sonra Kullanımı.....	43
3.1.2. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı.....	43
3.2. İşlevi	43
3.2.1. Sınırlama.....	43
4. BAQMADAN.....	44
4.1. Kullanımı.....	44
4.1.2. İsmın Yönelme Hâlden Sonra Kullanımı.....	44
4.1.3. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı.....	44
4.1.4. Zamirlerden Sonra Kullanımı.....	46

4.1.4.1. İşaret Zamirinin Yönelme Hâlinde Sonra Kullanımı.....	46
4.2. İşlevi.....	47
4.2.1. Karşıtlık.....	47
5. BAŞQA.....	48
5.1. Kullanımı.....	48
5.1.1. İsmiın Çıkma Hâlinde Sonra Kullanımı.....	48
5.1.2. İsim-Fiilden Sonra Kullanımı.....	48
5.1.3. Zamirlerden Sonra Kullanımı.....	49
5.1.3.1. Kişii Zamirlerinden Sonra Kullanımı.....	49
5.1.3.1.1. İkinci Teklik Kişii Zamirinin Çıkma Hâlinde Sonra Kullanımı	49
5.1.3.1.2. Birinci Çokluk Kişii Zamirinin Çıkma Hâlinde Sonra Kullanımı.....	49
5.1.3.2. İşaret Zamirinin Çıkma Hâlinde Sonra Kullanımı.....	49
5.2. İşlevi.....	49
5.2.1. Sınırlama.....	49
5.2.2. İlave.....	50
6. BERLİ.....	50
6.1. Kullanımı.....	50
6.1.1. İsmiın Çıkma Hâlinde Sonra Kullanımı.....	50
6.1.2. Zamirlerden Sonra Kullanımı.....	52
6.1.2.1. Belirsizlik Zamirinin Çıkma Hâlinde Sonra Kullanımı.....	52
6.1.3. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı.....	52
6.2. İşlevi.....	52
6.2.1. Zamanda Başlangıç.....	52
7. BOYLAP	53
7.1. Kullanımı.....	53

7.1.1. İsmın Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı	53
7.2. İşlevi.....	53
7.2.1. Yer-Mesafe.....	54
8. BOYUNCA.....	54
8.1. Kullanımı.....	54
8.1.2. İsmın Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı.....	54
8.2. İşlevi.....	54
8.2.1. İlgi.....	55
8.2.2. Yer-Mesafe.....	55
8.2.3. Uygunluk.....	55
9. DEGEN.....	55
9.1. Kullanımı.....	55
9.1.1. İsmın Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı.....	56
9.2. İşlevi.....	56
9.2.1. Benzerlik.....	56
10. DEĞİL.....	56
10.1. Kullanımı.....	56
10.1.1. İsmın Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı.....	57
10.1.2. İsmın Yönelme Hâlınden Sonra Kullanımı.....	59
10.1.3. İsmın Çıkma Hâlınden Sonra Kullanımı.....	59
10.1.4. İsim-Fiilden Sonra Kullanımı.....	60
10.1.5. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı.....	60
10.1.6. Zarf-Fiilden Sonra Kullanımı.....	60
10.1.7. Zamirlerden Sonra Kullanımı.....	61
10.1.7.1. Kişı Zamirinden Sonra Kullanımı.....	61
10.1.7.1.1. Birinci Teklik Kişı Zamirinin Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı.....	61
10.1.7.1.2. Birinci Teklik Kişı Zamirinin Yönelme Hâlınden Sonra Kullanımı.....	61

10.1.7.1.3. İkinci Çokluk Kişi Zamirinin Yalın Hâlden Sonra Kullanımı.....	61
10.1.7.2. Dönüşlülük Zamirinin Yalın Hâlden Kullanımı.....	62
10.1.7.3. Belirsizlik Zamirinin Yalın Hâlden Kullanımı	62
10.1.7.4. Belirsizlik Zamirinin İlgi Hâlden Kullanımı.....	62
10.2. İşlevi.....	62
10.2.1. Bağlama-Pekiştirme.....	62
10.2.2. Karşılaştırma.....	63
10.2.3. Olumsuzluk.....	63
10.2.4. Reddetme	63
11. DEĞİL DE.....	64
11.1. Kullanımı.....	64
11.1.1. İsmın Yalın Hâlden Sonra Kullanımı.....	64
11.1.2. İsmın Belirtme Hâlden Sonra Kullanımı.....	65
11.1.3. İsmın Yönelme Hâlden Sonra Kullanımı.....	65
11.1.4. İsmın Bulunma Hâlden Sonra Kullanımı.....	66
11.1.5. İsmın Çıkma Hâlden Sonra Kullanımı.....	67
11.1.6. İsmın Vasıta Hâlden Sonra Kullanımı.....	67
11.1.7. İsmın İlgi Hâlden Sonra Kullanımı.....	67
11.1.8. Zamirlerden Sonra Kullanımı.....	68
11.1.8.1. Kişi Zamirinden Sonra Kullanımı.....	68
11.1.8.1.1. Birinci Teklik Kişi Zamirinin Yalın Hâlden Sonra Kullanımı.....	68
11.1.8.1.2. Birinci Teklik Kişi Zamirinin Yönelme Hâlden Sonra Kullanımı.....	68

11.1.8.1.3. Birinci Çokluk Kişi Zamirinin Yalın Hâlden Sonra Kullanımı.....	68
11.1.8.1.4. Üçüncü Çokluk Kişi Zamirinin Yalın Hâlden Sonra Kullanımı	69
11.1.8.2. Dönüşlülük Zamirinin İlgi Hâlden Sonra Kullanımı	69
11.1.9. İsim-Fiilden Sonra Kullanımı	69
11.1.10. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı	70
11.1.11. Zarf-Fiilden Sonra Kullanımı	70
11.2. İşlevi.....	70
11.2.1. Karşılaştırma.....	70
11.2.2. Reddetme.....	71
11.2.3. İlave.....	71
12. DEP.....	71
12.1. Kullanımı.....	72
12.1.1. İsmın Yalın Hâlden Sonra Kullanımı.....	72
12.1.2. İsmın Çıkma Hâlden Sonra Kullanımı.....	72
12.1.3. İsim-Fiilden Sonra Kullanımı.....	73
12.1.4. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı.....	73
12.1.5. Çekimli Fiilden Sonra Kullanımı.....	73
12.2. İşlevi.....	74
12.2.1. Sebep.....	74
12.2.2. Amaç.....	75
13. DOĞRU.....	75
13.1. Kullanımı.....	75
13.1.1. İsmın Yönelme Hâlden Sonra Kullanımı.....	76
13.1.2. Zamirlerden Sonra Kullanımı.....	76
13.1.2.1. Kişi Zamirinden Sonra Kullanımı.....	76

13.1.2.1.1. Üçüncü Çokluk Kişi Zamirinin Yönelme Hâlinde Sonra Kullanımı.....	76
13.1.3. Dönüştürülük Zamirinin Yönelme Hâlinde Sonra Kullanımı.....	77
13.2. İşlevi.....	77
13.2.1. Yönelme.....	77
14. EVEL.....	77
14.1. Kullanımı.....	78
14.1.1. İsmi Çıkma Hâlinde Sonra Kullanımı.....	78
14.1.2. Zamirlerden Sonra Kullanımı.....	78
14.1.2.1. Kişi Zamirinden Sonra Kullanımı.....	79
14.1.2.1.1. İkinci Teklik Kişi Zamirinin Çıkma Hâlinde Sonra Kullanımı.....	79
14.1.2.1.2. Birinci Çokluk Kişi Zamirinin Çıkma Hâlinde Sonra Kullanımı.....	79
14.1.2.1.3. Üçüncü Çokluk Kişi Zamirinin Çıkma Hâlinde Sonra Kullanımı.....	79
14.1.2.2. Belirsizlik Zamirinin Çıkma Hâlinde Sonra Kullanımı.....	79
14.1.3. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı.....	80
14.2. İşlevi.....	81
14.2.1. Sıralama Bakımından Öncelik.....	81
14.2.2. Zaman Bakımından Öncelik.....	81
15. ĞAYRI.....	81
15.1. Kullanımı.....	81
15.1.1. İsmi Çıkma Hâlinde Sonra Kullanımı.....	82
15.1.2. Zamirlerden Sonra Kullanımı.....	82
15.1.2.1. İşaret Zamirinin Çıkma Halinden Sonra Kullanımı.....	82
15.2. İşlevi.....	82

15.2.1. Sınırlama.....	83
15.2.2. İlave.....	83
16. HUSUSINDA.....	83
16.1. Kullanımı.....	83
16.1.1. İsmın Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı.....	84
16.2. İşlevi.....	84
16.2.1. İlgi.....	84
17. İÇÜN.....	84
17.1. Kullanımı.....	84
17.1.1. İsmın Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı.....	85
17.1.2.Zamırlerden Sonra Kullanımı	86
17.1.2.1.Kışı Zamırlenden Sonra Kullanımı.....	86
17.1.2.1.1. İkinci Çokluk Kışı Zamırlenin Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı.....	87
17.1.2.1.2. Üçüncü Çokluk Kışı Zamırlenin Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı.....	87
17.1.2.1.3. Birinci Teklık Kışı Zamırlenin İlgi Hâlınden Sonra Kullanımı.....	87
17.1.2.1.4. Üçüncü Teklık Kışı Zamırlenin İlgi Hâlınden Sonra Kullanımı.....	87
17.1.2.1.5. Birinci Çokluk Kışı Zamırlenin İlgi Hâlınden Sonra Kullanımı	88
17.1.2.1.6. İkinci Çokluk Kışı Zamırlenin İlgi Hâlınden Sonra Kullanımı.....	88
17.1.2.2. İşaret Zamırlenin İlgi Hâlınden Sonra Kullanımı.....	88
17.1.2.3. Belirsizlık Zamırlenin Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı	89
17.1.2.4. Soru Zamırlenin Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı	90

17.1.3. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı	90
17.1.4. İsim-Fiilden Sonra Kullanımı	92
17.2. İşlevi	95
17.2.1. Sebep.....	95
17.2.2. Amaç.....	96
18. İLE.....	96
18.1. Kullanımı.....	97
18.1.1. İsmi Yalın Hâliinden Sonra Kullanımı.....	97
18.1.2. Zamirlerden Sonra Kullanımı.....	99
18.1.2.1. Kişi Zamirinden Sonra Kullanımı.....	99
18.1.2.1.1. Birinci Teklik Kişi Zamirinin Yalın Hâliinden Sonra Kullanımı.....	99
18.1.2.1.2. İkinci Teklik Kişi Zamirinin Yalın Hâliinden Sonra Kullanımı.....	99
18.1.2.1.3. Birinci Çokluk Kişi Zamirinin Yalın Hâliinden Sonra Kullanımı.....	99
18.1.2.1.4. İkinci Çokluk Kişi Zamirinin Yalın Hâliinden Sonra Kullanımı.....	99
18.1.2.1.5. Üçüncü Çokluk Kişi Zamirinin Yalın Hâliinden Sonra Kullanımı.....	100
18.1.2.1.6. İkinci Teklik Kişi Zamirinin İlgi Hâliinden Sonra Kullanımı.....	100
18.1.2.1.7. Üçüncü Teklik Kişi Zamirinin İlgi Hâliinden Sonra Kullanımı.....	100
18.1.2.2. İşaret Zamirinin İlgi Hâliinden Sonra Kullanımı.....	101
18.1.2.3. Dönüşlülük Zamirinin Yalın Hâliinden Sonra Kullanımı.....	101
18.1.2.4. Belirsizlik Zamirinin Yalın Hâliinden Sonra Kullanımı.....	101

18.1.2.5. Soru Zamirinin Yalın Hâlinde Sonra Kullanımı.....	102
18.1.3. İsim-Fiilden Sonra Kullanımı.....	102
18.1.4. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı.....	102
18.2. İşlevi.....	102
18.2.1. Birliktelik.....	102
18.2.2. Vasıta.....	103
18.2.3. Tezlik.....	103
18.2.4. Sebep.....	103
18.2.5. Amaç.....	104
18.2.6. Tarz.....	104
18.2.7. Durum.....	104
18.2.8. İlgî.....	105
18.2.9. Miktar.....	105
19. QADAR.....	105
19.1. Kullanımı.....	106
19.1.1. İsmi Yalın Hâlinde Sonra Kullanımı.....	106
19.1.2. İsmi Yönelme Hâlinde Sonra Kullanımı.....	106
19.1.3. Zamirlerden Sonra Kullanımı.....	107
19.1.3.1. Soru Zamirinin Yalın Hâlinde Sonra Kullanımı.....	107
19.1.3.2. İşaret Zamirinin Yalın Hâlinde Sonra Kullanımı.....	108
19.1.4. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı.....	108
19.2. İşlevi.....	108
19.2.1. Pekiştirme.....	108
19.2.2. Miktar Sınırlama.....	109
19.2.3. Zaman Sınırlaması.....	109
19.2.4. Karşılaştırma.....	109
20. KİBİ.....	109

20.1. Kullanımı.....	109
20.1.1. İsmın Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı.....	110
20.1.2. Zamirlerden Sonra Kullanımı.....	113
20.1.2.1. Kişi Zamirinden Sonra Kullanımı.....	113
20.1.2.1.1. Birinci Teklik Kişi Zamirinin Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı.....	113
20.1.2.1.2. Birinci Teklik Kişi Zamirinin İlgi Hâlınden Sonra Kullanımı.....	113
20.1.2.1.3. Üçüncü Teklik Kişi Zamirinin Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı.....	114
20.1.2.1.4. Üçüncü Teklik Kişi Zamirinin İlgi Hâlınden Sonra Kullanımı.....	114
20.1.2.1.5. Birinci Çokluk Kişi Zamirinin İlgi Hâlınden Sonra Kullanımı.....	114
20.1.2.1.6. İkinci Çokluk Kişi Zamirinin İlgi Hâlınden Sonra Kullanımı.....	115
20.1.2.2. Soru Zamirinin Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı.....	115
20.1.2.3. Dönüşlülük Zamirinin Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı.....	115
20.1.2.4. Belirsizlik Zamirinin Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı.....	116
20.1.3. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı.....	116
20.1.4. İsim-Fiilden Sonra Kullanımı.....	121
20.2. İşlevi.....	122
20.2.1. Benzerlik.....	122
20.2.2. Sıralama.....	122
20.2.3. Karşılaştırma.....	123
20.2.4. Denkleştirme.....	123
20.2.5. Durum.....	123

20.2.6. İhtimal.....	124
21. KÖRE.....	124
21.1. Kullanımı.....	124
21.1.1. İsmın Yönelme Hâlınden Sonra Kullanımı.....	124
21.1.2. Zamirlerden Sonra Kullanımı.....	125
21.1.2.1. İşaret Zamirinin Yönelme Hâlınden Sonra Kullanımı.....	125
21.1.3. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı.....	125
21.2. İşlevi.....	126
21.2.1. Sınırlama.....	126
21.2.2. Uygunluk.....	127
22. NİSBETEN.....	127
22.1. Kullanımı.....	127
22.1.1. İsmın Yönelme Halinden Sonra Kullanımı.....	127
22.2. İşlevi.....	128
22.2.1. Karşılaştırma.....	128
22.2.2. Karşı.....	128
23. SAYIN.....	128
23.1. Kullanımı.....	128
23.1.1. İsmın Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı.....	129
23.1.2. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı.....	129
23.2. İşlevi.....	129
23.2.1. Zaman.....	129
23.2.2. Derece.....	130
24. SEBEPTEN.....	130
24.1. Kullanımı.....	130
24.1.1. Zamirlerden Sonra Kullanımı.....	130
24.1.1.1. İşaret Zamirinin Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı.....	130

24.2. İşlevi.....	130
24.2.1. Sebep.....	130
25. SOÑ.....	131
25.1. Kullanımı.....	131
25.1.1. İsmın Çıkma Hâlınden Sonra Kullanımı.....	131
25.1.2. Zamirlerden Sonra Kullanımı.....	133
25.1.2.1. İşaret Zamirinin Çıkma Hâlınden Sonra Kullanımı.....	133
25.1.2.2. Belirsizlik Zamirinin Çıkma Hâlınden Sonra Kullanımı.....	134
25.1.3. İsim-Fiilden Sonra Kullanımı.....	134
25.1.4. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı.....	134
25.2. İşlevi.....	138
25.2.1. Sebep.....	138
25.2.2. Sıralama.....	138
25.2.3. Zaman.....	138
26. SOÑRA.....	139
26.1. Kullanımı.....	139
26.1.1. İsmın Çıkma Hâlınden Sonra Kullanımı.....	139
26.1.2. Zamirlerden Sonra Kullanımı.....	141
26.1.2.1. İşaret Zamirinin Çıkma Hâlınden Sonra Kullanımı.....	141
26.1.2.2. Belirsizlik Zamirinin Çıkma Hâlınden Sonra Kullanımı.....	141
26.1.3. İsim-Fiilden Sonra Kullanımı.....	142
26.1.4. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı.....	142
26.2. İşlevi.....	143
26.2.1. Sebep.....	144
26.2.2. Sıralama.....	144

26.2.3. Zaman.....	144
27. TABA.....	145
27.1.Kullanımı.....	145
27.1.1. İsmın Yönelme Hâlınden Sonra Kullanımı.....	145
27.1.2. Zamirlerden Sonra Kullanımı.....	146
27.1.2.1. Kişı Zamirinden Sonra Kullanımı.....	146
27.1.2.1.1. Üçüncü Çokluk Kişı Zamirinin Yönelme Hâlınden Sonra Kullanımı.....	146
27.1.2.2. Dönüşlülük Zamirinin Yönelme Hâlınden Sonra Kullanımı.....	146
27.2. İşlevi.....	146
27.2.1. Yönelme.....	146
28. TARAF.....	147
28.1. Kullanımı.....	147
28.1.1. İsmın Yönelme Halinden Sonra Kullanımı.....	147
28.1.2. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı.....	147
28.2. İşlevi.....	148
28.2.1. Yönelme.....	148
29. YAQIN.....	148
29.1. Kullanımı.....	148
29.1.1. İsmın Yönelme Hâlınden Sonra Kullanımı.....	148
29.1.2. Zamirlerden Sonra Kullanımı.....	150
29.1.2.1 Kişı Zamirinden Sonra Kullanımı.....	150
29.1.2.1.1. Üçüncü Teklik Kişı Zamirinin Yönelme Hâlınden Sonra Kullanımı.....	150
29.1.2.2. Dönüşlülük Zamirinin Yönelme Hâlınden Sonra Kullanımı.....	150
29.2. İşlevi.....	150
29.2.1. Zaman Miktarı.....	150

29.2.2. Mekâna Yakınlık.....	151
29.2.3. Miktar Yaklaşıklığı.....	151
30. ZİYADE.....	152
30.1. Kullanımı.....	152
30.1.1. İsmın Çıkma Hâlınden Sonra Kullanımı.....	152
30.1.2. Zamirlerden Sonra Kullanımı.....	153
30.1.2.1. Kişı Zamirinden Sonra Kullanımı.....	153
30.1.2.1.1. Birinci Teklik Kişı Zamirinin Çıkma Hâlınden Sonra Kullanımı.....	153
30.1.2.1.2. İkinci Teklik Kişı Zamirinin Çıkma Hâlınden Sonra Kullanımı.....	153
30.2. İşlevi.....	153
30.2.1. Zaman.....	153
30.2.2. Miktar.....	154
30.2.3. Karşılaştırma.....	154
B. EDATLARIN CÜMLE İÇİNDEKİ GÖREVLERİ.....	155
IV.SONUÇ.....	157
A. EDATLARIN İLKÖĞRETİM İKİNCİ KADEME TÜRKÇE ÖĞRETİM PROGRAMI VE İLKÖĞRETİM İKİNCİ KADEME TÜRKÇE ÖĞRENCİ ÇALIŞMA KİTABI ESASINDA KISA BİR DEĞERLENDİRMESİ.....	165
KAYNAKÇA.....	166

KISALTMALAR CETVELİ

C.	: cilt
çev.	: çeviren
Dr.	: Doktor
ed.	: Editör
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
Prof.	: Profesör
Yrd. Doç. Dr.	: Yardımcı Doçent Doktor
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayınları
Üniv.	: Üniversitesi
S	: sayı
s.	: sayfa
vb.	: ve benzeri
bs.	: baskı
AG	: Aydın Gecede
ÖY	: Ömürlük Yanımdasın

I.GİRİŞ

A. KIRIM, KIRIM TÜRKLERİ

Soyları Oğuz ve Kıpçak boylarına dayanan günümüz Kırım Türklerinin, dil özellikleri itibarıyla da bu iki Türk topluluğuna ait özellikler taşıdığı söylenebilir. Kırım Tatar Türkçesi, Türk lehçelerinin Kıpçak koluna ait olan bir lehçedir. Kıpçak koluna ait özellikler taşımasının yanında Oğuz grubuna ait özellikler de taşıyan Kırım Türkçesinde, Kırım Hanlarının Osmanlı Devleti ile olan sıkı ilişkileri ve Kırım ileri gelenlerinin İstanbul'da eğitim almaları gibi nedenlerle Oğuz grubuna ait özellikler iyice gelişmiştir. Lehçe, Rus idaresine girilmesiyle Rusçadan, sürgünde geçirilen zamandan dolayı da Özbekçeden izler taşımaktadır. Kırım Tatar Türkçesinin başlıca ağızları Yalıboyu, Ortayolak (Bahçesaray), Çöl (Kuzey) ağızlarıdır.¹

Türkler, M.Ö. VII. yüzyılda Kırım'a yerleşmeye başlamıştır. Fakat Kırım Türkçesi XIII. yüzyılda Kıpçak Türkleriyle birlikte bir edebî dil hâline gelmiştir. XV. yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti Kırım'ı hem siyasi olarak hem de kültürel olarak etki altına almıştır. 1771'de Rusların Kırım'ı işgalinin ardından Kırım Tatar Türkleri Balkan ülkelerine ve Anadolu'ya göçmeye başlamıştır. 1944 yılından sonra ise Ruslar Kırım Tatar Türklerini, başta Özbekistan olmak üzere Orta Asya, Urallar ve Sibirya'ya sürmüşlerdir. 1990'da Sovyetler Birliği dağılınca Kırım yeniden toparlanma sürecine girmiştir.²

Rusya Akdeniz'e çıkma politisini uygulayabilmek için çok uygun olan Kırım yarım adasını da kati surette hükmü altına almak için hazırlanmıştı. Nitekim kolayca alabilmek için 21.7.1774 de Küçük Kaynarca muahedesiyle Kırım Osmanlı'dan

¹http://www.turkcebilgi.com/k%C4%B1r%C4%B1m_tatar_t%C3%BCrk%C3%A7esi/ansiklopedi#ansiklopedi

² Nevzat Özkan, "Kırım Tatar Türkçesinin Yayılma Alanları", *Turkish Studies*, Volume 3/7 Fall 2008, s. 524-554.

ayrılmakla beraber dâhilî işlerine gereği gibi karışmış. Asrileşmek isteyen ve bunun için de Rus emperyalizminden imdat uman Şahin Giray İmparatoriçe tarafından gönderilen Potomkin'in teşvik ve ikna etmesi ve İran'dan alınan yerlerin hanlığının kendisine uygun görüldüğünü bildirmesi üzerine istifasını imzalamıştır. Bunun sonucunda Potomkin 8.4.1783 de Karasubazar şehrinde ahaliyi toplayıp Kırım'ın Rusya'ya ilhak edildiğini bildirmiştir.³ Böylece Rusya Kırım'ı devletler hukukuna aykırı olarak hilekârlıkla elde etmiştir.

1771-1783 arasındaki karışık ve kanlı dönem Kırım'da hem pek çok insanın hayatını kaybetmesine, hem de çok kişinin Kırım'dan kaçmasına yol açmıştır. Çarlık Rusyası hâkimiyetindeki Kırım Tatar tarihinin, özellikle bu hâkimiyetin ilk yüzyılı boyunca, en çarpıcı cephesi Kırım Tatarlarının kitle halinde Osmanlı Türkiyesine göçleridir.⁴ İşgalin yaşandığı bu ağır yıllarda Türk köylülerinden alınarak zadegâne verilen topraklar hâkimler, memurlar, mirzalar ve diğerleri tarafından zaptedilmiştir.⁵ Toprakları alınanlar geniş ve zengin stepten bereketsiz yaylaya sıkıştırılmışlardır. Elllerinden toprakları alındıktan sonra başka vergiler üstüne, adam başına bir de 10 ruble vergi vermeye zorlanan fakir köylülerin dertlerine derman aranacağı yerde, o vaktin ileri gelen müftüsü, beyleri, mirzaları da onlara yurtlarını terk etmek için tavassut etmişlerdir.⁶ Açık fikirli, hakiki âlimler türlü bahanelerle Rus jandarması tarafından sıkıştırıldı ve sürüldü. Yerlerine müftüye varıncaya kadar cahiller getirilmiş⁷ olması da Rus politikasının bir ayağıdır.

1861 senesinde Kırım Tatarlarının göçlerini incelemek için gönderilen Kınıyaz Vasilçikof'un tetkik ve tahkik sonuçlarının ilk maddesi şöyledir:

1. Kırım Tatarlar, dinî taasuplarına kapılarak terk etmiyorlar. Başlarını en çok şu aşağıdaki sıkıntılardan kurtarmak için göç ediyorlar:
 - a. Çiftlik sahipleriyle ziraat nezareti, onların topraklarını zaptetmişler.
 - b. Onlar, bir dizi hazine vergileri altında eziliyor, inliyor.
 - c. Çiftlik sahipleri karşısındaki vazifeleri neler olacağı halâ tayin edilmemiş.

³ Muzaffer Ürekli, *Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himâyesinde Yükselişi (1441-1569)*, Ankara 1989, s.65.

⁴ Hakan Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)*, Ankara 1996, s. 12.

⁵ Ürekli, s. 71.

⁶ Ürekli, s. 76.

⁷ Ürekli, s. 69.

- d. Orman memurlarıyla çiftlik sahipleri, onların, serbest bırakılan hayvanlarını tutup alıyor.
- e. Hükümete araba ile hizmet etmek mecburiyetini onlar, hem araba ile ödüyor hem de para ile.
- f. Üstlerinde bulunan memur kitlesi onlara hem haksızlık yapıyor hem de rüşvetsiz iş görmüyor.⁸

Bu maddede yazanlar Kırım Tatar halkına öz vatanında yapılan eziyeti resmediyor. Maddede bahsedilen dinî taasuptan kasıt ise Kırım Tatarlarının camilerinin kiliseye çevirilmesi, ezan sesinin duyulmaması olsa gerek. “Nitekim 28 Haziran 1783 tarihli Kınaz Potomkin Tavriçeski namına gönderilen ayrı bir fermanla Kırım Tatarlarının dinlerinin tamamıyla masun kalmalarına riayet edilmesi emrine rağmen Kırım’da Rus hakimiyetinin tesis edildiği 1783 yılından başlayarak Sudak camii ve yine o sene, Taman’da Kal’a içindeki cami Ortodoks kilisesine çevirilmiştir.” Camilere hor bakarak, kapatarak ve yenisinin inşasını yasaklayarak camilerin sayısı azaltılmıştır.⁹

Rus hükûmeti, Rus zadeğânı Kırırna nizamları münasebet ve hususiyetleriyle birlikte gelmişlerdi... Bunlar ise Kırımdakilere hiç uymuyordu “Hanlık devrinde Mirza topraklarında yaşayan köylülerin 7-8 gün olan angaryaları ya artırılmasını veya senevi bir vergi gibi ödenmesini velhasıl Türk köylüsünün Rus köylüsü gibi istismar edilmesini istediler. Bu surette her an tazyik ve temsil politikasının tatbikiyle beraber ellerinden toprakları alınarak esir gibi istismar edilen Kırım Türkleri dayanamayacak hâle gelmişlerdi. Onlar bu vaziyetten kurtulmak için, yurtlarını bırakmaktan başka çare olamayacağını kanaat getirerek fırsat buldukça göçtüler. Bu suretle hükümetin gizli siyasetine de, istemeyerek yardım etmiş oldular.¹⁰

“Kırım’ın Rusya’ya ilhakından cihan harbine kadar, (1783-1914) birçok zamanlarda yapılan siyasî, iktisadî, tazyıkın, temsil ve istismar şiddetinin tesirine göre, kimi alevlenerek kimi de yavaşlayarak devam edegelen göç akınları ile, bir buçuk milyona yakın nüfustan, yarım adada ancak 238 bin kişi kalmıştı.”¹¹

Kırım Türkleri, II. Dünya savaşıdan sonra maruz bırakıldıkları sürgünün sebebi olarak Hitler Faşizmi ile işbirliği yaptıkları gerekçesi ileri sürülmüştür. 1944 yılında Stalin’in çok gizli bir buyruğu ile Türkler Kırım’dan 15 dakikada eşyalarını toplayıp trene bindirilmişlerdir. Bu “yolculuk” sırasında sürgün

⁸ Ürekli, s. 82- 83. (Ahmet Özenbaşı, Çarlık Hâkimiyetinde Kırım Faciası yahut Tatar Hicretleri, Akmesic 1925, s. 107-108 eserinden.)

⁹ Ürekli, s. 67.

¹⁰ Ethem Feyzi Gözaydın, *Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri*, İstanbul 1948, s. 42.

¹¹ Ürekli, s. 94.

edilenlerin yarısı ölürken, kalanlar da yukarıda belirtildiği gibi Özbekistan, Orta Asya, Urallar ve Sibiryâ'ya sürülmüştür.¹²

Sürgün yerleri olan Özbekistan'da Kırım Türkleri'ne uygulanan "Özel İskân" rejimi ile büyük şehirlere yerleşmeleri, ziraatle uğraşmaları, askerlik yapmaları engellenmiştir. Kültürel gelişmeleri tamamen durdurulan Kırım Türkleri'nin tarihî ve kültürel mirasları yok sayılmış, Kırım'da Kırımlıları hatırlatacak her şey imha edilmiştir.¹³

Bekiroğlu Abdul Kerim 1944 yılında yapılan sürgünü ve 1956'ya kadar sürgünde yaşadıklarını şöyle anlatmaktadır¹⁴: 1944 senesinin Mayıs 18'ne geçilen gece saat üç gibi köyde büyük bir kargaşa oldu. Meğer Sovyet askerleri evlerin kapılarını çalıp, herkese giyinip, bahçeye çıkmasını emrediyormuş. Bizim kapı da askerler tarafından çalındı, içeri giren askerlerin emirlerine uyup, hızlıca elimize ne geliyorsa giyinip bahçeye çıktık. Önce iki asker babamı bir yere götürdü, bir asker ise bize "15 dakika içinde evi boşaltın." diye bağırdı, ne olduğunu anlatmadı bile. Sabah saat dört gibi bütün halkı köyün dışına getirdiler. Babamı da orada bulduk. Karaltılardaki hayvanlar bağıyor, bağlı köpekler uluyordu. Büyüklerimiz askerlere ne kadar yalvarsalar da ne köpekleri çözdüler, ne de sığırları sağdırttılar. Böylece bizleri bütün gece köyün dışında tuttular. Akşam saat altı gibi köye 13 tane yük arabası geldi ve askerler bizleri birer birer sayarak defterlerine kaydettikten sonra, her bir arabaya 8-10 aileyi yerleştirdiler ve iki saat sonra Kezlev'nin demiryolu istasyonuna ketirip döktüler. Adamların ağlayıp sızlamaları, feryadları altında pis kokan mal vagonlarına tıktılar. Vagonda oturulacak yer yok, herkes ayakta. Su yok, tuvalet yok. Vagonun kapısı kapatıldıktan sonra pis koku daha da arttı. Birkaç istasyon geçtikten sonra tren durdu, askerler vagonların kapılarını açtılar. Herkes aç, çocuklar ağlaşıyor, yemek-su verilmiyor. Kim kendine yemek-su aldıysa onu yiyerek gitti. Bize ablalarımın aldığı yemek bir-iki gün yetti. Vagonumuzda yol boyunca ölenler de oldu. Onları büyükler tren durunca alelacele gömüp geliyorlardı. Tren istasyonda turduğunda yiyecek- su bulmaya gidip, trene binemeyenler de oldu. On üç gün olduğunda Özbekistan'a vardık. Son durduğumuz yer Andican ovasındaki Savay

¹² Fuat Bozkurt, *Türklerin Dili*, Ankara 2002, s. 533.

¹³ Ayşe Turan, *Kırım-Tatar Yazarı Uriye Edemova'nın "Ömürlük Yanımdasın" Romanının Dil Özellikleri* (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Kenan ACAR), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s.4.

¹⁴ Çast Vtoraya, *Deporsiya Qrımskih Tatar 18 Mar 1944 goda. Kak emo bilo*, 2005, s 194-197. (Kırım Tatar Türkçesinde yazılan anı, tezin yazarı tarafından Türkiye Türkçesine çevirilmiştir.)

istasyonu idi. Trenden inmemizle bizim ailemizi ve birkaç aileyi büyük köpçekli Özbek arabalarına oturtup Sergo denilen kışlağa götürdüler. Özbekistan olsa bile Kırgız kışlarıydı. Bizleri savaştan önce atların beslendiği, atlar cepheye alınınca boşalan at ahırlarına yerleştirdiler. Sabahına bir Kırgız kelip, beni ve ablalarımı işe götürdü. Babam şimdi yaşlı adam ve kardeşim daha genç olduğu için onları ellemedi. Ablalarım dehşetli güneş altında güneşin doğuşundan akşama kadar pamuk çapalılar, ben traktörünün yardımcısı olarak çalıştım. Sürgün edilmişleri acımasızca çalıştırıyorlardı. İlk günlerde verilen yemek ise “zağora non” idi. Açlık bir tarafta dursun, ya at ahırındaki kanımızı emen bitler... Babam her gün bahçede ateş yakıyor, biz de elbiselerimizi çıkarıp, onları ateşin üzerinde tutarak bitleri “kızartıyor”duk.

...

Açlığa hastalıklar da eklendi. Biz Kırım’da yaşarken kanaldan akan suyun ne olduğunu bilmiyorduk. Özbekistan’da kanaldan akan suyu görüp, gidip içiyorduk, gidip içiyorduk. İşte bundan sonra sıtma, dizenteri hastalıkları halkımızı kırıp geçirdi. Allah’ın unuttuğu o kışlarda hekim, hastane denilen şeyleri yerli halk bile işitmemiş. Komutan “bu köyden bir adım öteye çıkmayacaksınız” diye tenbihledikten sonra hastaları şehire götürüp, hekime göstermenin çaresi yoktu. Tâ 1956 senesine kadar her ay komutana gidip, imza atıyorduk...¹⁴

1957 yılında başlayan *Kırım Tatar Milli Mücadelesi* yoğun bir şekilde sürmüş ve mücahitlerin yarattığı baskı neticesinde 5 Eylül 1967 muhtırası ile Kırım Tatarlarının haksız yere sürüldükleri kabul edilmiştir. “Kırım’a *Topyekün Sürgünden* sonra ilk dönüş olan bu cesurane hareket, birçok makale, bildiri ve araştırmalarda belirtildiği gibi Gorbaçov(1987) devrinde değil, 5 Eylül 1967 muhtırasının yayınlanması ile başlamıştır.” diyen ALTAN, bu hatanın düzeltilmesi gerektiğini belirtirken 67’liler olarak tabir ettiği kahraman insanların büyük zorluklar içerisinde anavatanlarına yerleşmelerine engel olmağa çalışan mahalli idareci ve yetkililerin insan dışı saldırılarına bakmadan Kırım’a yerleştiklerini; kendi vatanlarında bir

yabancı muamelesi gören Kırım Tatar halkının en büyük sorunlarının toprak alma ve ana dilde eğitim olduğunu söylemektedir.¹⁵

B. KIRIM TATAR TÜRKÇESİ VE KIRIM EDEBİYATI

Kıpçak Türkçesinin bir kolu olan Kırım Türkçesinde, tabîî olarak Kırım Hanlığının ilk yıllarında, Kıpçak Türkçesinin hâkim olduğu bir yazı dili kullanılıyordu. Ancak, I. Mengli Geray'ın Fatih Sultan Mehmet ile anlaşarak Kırım'ın Osmanlı Devletine bağlanmasından sonra, İstanbul Türkçesinin edebî, hatta resmî dil haline geldiği görülür. Bu dönemde gerek Kırım hanlarının şiirlerinde, gerekse hanların haricindeki şairlerin şiirlerinde kullanılan dil, İstanbul Türkçesidir.¹⁶ Ruslar Kırım Türklerinin Kırım ideallerini ortadan kaldırmak için isimlerindeki Kırım ünvanını kaldırmış ve bir yazı dili olan Kırım Türkçesini Kazan-Tatar Türkçesinin ağız haline getirilmesine çalışmıştır.¹⁷

İsmail Gaspıralı Türklükten söz ederken Rusya'da yaygın olarak kullanılan "Tatar" ve "Tatar Dili" kavramlarından da şikâyetçi olmuştu. " 'Tatar' sözcüğünün anlam ve kavram itibariyle Türk halkları için kullanılmayacağını bir başka yazısında bildirmiş "Türk", "Tatar", "Moğol" terimlerinden ne anladığını açıklamıştır: "Yine Lisan Bahsi" (21 Noyabr (Kasım) 1905, Sayı: 95) "Biz Arap değiliz, ama Tatar da değiliz efendim. Çünkü "Tatar milleti" bizlerden bambaşka bir millettir. Tatarlar Kıt'aya tabi ve Moğalistan'ın bir köşesinde dolanan bedevî ve putperest bir kavimdir. Tilleri bizim tile hiç oşamaz. Rusya'da bunlardan bir nefer bulunmaz."¹⁸ diyerek duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir.

İsmail Gaspıralı " 'Refiklerime Açık Mektup' (25 May(Mayıs), 1907, Sayı: 42)'ta ... "Rusya Müslümanları "Cins itibariyle kimdir? Yani isimleri nedir? Diyorlar ki bu "Tatardır" bu "Başkırttır" bu "Kumuktur", bu "Kırgızdır" bu "Sart ya Tarançidir" bu "Kaşgarîdir". Bu Şirvanlıdır, Karabağlıdır, Kırımlıdır, Hivelidir. Rus uleması böyle diyor; bizler de böyle tevehhüm ediyor ve çok

¹⁵ Mübeyyin Batu Altan, "Kırım Tatar- Amerika Diasporasında Kırım Tatar Türkçesini Koruma Mücadelesi", *Uluslararası Tatar Türkçesi Bilgi Şöleni (12-14 Ekim 2009)*, Eskisehir 2010, s. 44-45.

¹⁶ Zühâl YÜKSEL, "Kırım Türkçesi ile Kırım Tatarcası Arasında Yalancı Eş Değerler", *IV. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı*, 2009, s.372-376

¹⁷ Turan, s. 4.

¹⁸ Akpınar, Yavuz, "Gaspıralı'nın Türk Diline Bakışı", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 12, s. 393-394.

teessüf ki gözü perdeli bazı Osmanlı muharrirleri dahi “Tatar” dedikte bizleri göstermek istiyorlar. Hâlbuki Rusların bir miktarına Katsap, bir miktarına Hahol, bir miktarına Belorus ve bir miktarına Kazak [Türk halkı olan Kazaklar değil] denilse de cümlesi fennen ve hâlen Rus oldukları gibi bizler umumen Türk oğlu Türkleriz. Yirmi milyonu, yirmi isim ile yirmiye mübkasim eden isimleri taşıyıp “Kazak Türkleri” “Kırım ve Kafkas Türkleri”, İran, Anadolu, Dala, Fergana, Sibiryâ, Kaşgar, Maverâünnehir, Hokan Türklerini nam-ı hakikisi ile söylemek ve yazmak âdet olmaz mı?¹⁹” diyerek tek vücudu yirmi parçaya bölmek gerektiğini söyleyerek yapılmak isteneni göstermektedir.

Çar hükûmetinin okullarda Tatar dili ile öğrenim görme imkânını kökünden çıkarıp atmış olması, Rus olmayanların hepsini dinî ve millî olarak Ruslaştırmak istemesi, Kırım Tatarlarına Avrupaî, ilmî hiçbir şey öğretilmemesi, Kırım halkının dinî gereklerinin öğretilmemesi (Rusça öğrenmenin hayatî olduğu yerlerde bile halk okullarda din öğretmeni olarak Rus papazları bulunması ve Rus Otodoks rahiplerinin öğretmenlik yapması gibi nedenlerle çocuğunu bu Rus-Tatar okullarına göndermiyordu.)²⁰ gibi nedenlerden dolayı Kırım Tatar Türklerinin eğitimleri eksik kaldı, dilleri işlenemedi. Rusya’nın çabaları sonuç vermiş ve bugün Kırım Tatar Türkçesi bilmeyen Kırım Tatar gençlerinin sayısı oldukça fazladır. “2009 yılında Kırım’da Kırım Tatar halkının 34,610 öğrencisi bulunmakta ve bunların % 8,5 (2935)’i Kırım Tatar Türkçesinde eğitim veren 15 okulda okurken, % 66,2’si ise Rus ve Ukrayna dillerinde eğitim veren okullarda okumaktadır.”²¹ Ne yazık ki tüm bunların sonucu olarak Kırım Tatar Türkçesi UNESCO tarafından 2008 yılında “Kaybolma tehlikesinde olan diller” listesine alınan²² bir dil olmuştur.

Kırım Tatar Türkleri 1929 yılına kadar Arap alfabesi kullanmışlardır. Ancak Arap alfabesinin imlasında 1883, 1917, 1918 ve 1928 yıllarında bazı değişiklikler yapılmıştır. 1929-1938 yılları arasında Lâtin alfabesi kullanılmış, 1938’den sonra ise Kiril alfabesine geçilmiştir. (Akıner, 1995: 82-83) 1991 yılında yapılan Millî Kurultay’da Lâtin alfabesine geçiş kararı alınmış, ancak daha sonraki gelişmelerin etkisiyle geçiş tarihi 2004’e ertelenmiştir. Bugün ise Kırım’da Lâtin ve Kiril alfabeleri yanyana kullanılmaktadır.²³

¹⁹ Akpınar, s. 390.

²⁰ Ürekli, s. 89-90. / Kırmılı, s. 33-35.

²¹ Altan, s. 46. (Maarifci Teşkilatı Başkanı Safure Kodjametova’nın Butun Duya Kırım Tatar Kongresinde 20 Mayıs 2009 da yaptığı “Kırım Tatar Halqı Milliy Tasilnin Aktual Meseleleri” başlıklı konuşması (Yazarın arşivinden)

²² Altan, s. 41. / <http://www.kirimderneği.org.tr/sdetay.asp?did=118> (08.09.2011)

²³ Özkan, s. 534.

Tarihin her döneminde kuzey ve güney Türk toplulukları arasında bir köprü görevi üstlenen Kırım, yazılı kültür ve edebiyat açısından da bu tür bir rol oynamıştır. İslam Giray'ın 17. yüzyıla ait Polonya Seferi (1648-1649) adlı eseri ve Seyid Muhammed Rıza'nın 18. yüzyıla ait Assebu's-Seyyar (Yedi Gezegen), El-muhitü'l-burhani (Deliller Okyanusu) adlı eserleri Osmanlı Türkçesinin izlerini taşımakla birlikte bugünkü Kırım Tatar Türkçesinin ilk eserleri olarak kabul edilmektedir.² Kırım Türkçesi ve Kırım Türkçesi edebiyatının geliştirilmesi Stalin'in öldüğü 1950'li yıllarda başlamıştır. Kırım Türkçesi dil ve edebiyatının gelişmesinde, canlanmasında dergiler ve gazeteler yani basın çok önemli bir rol oynamıştır.² Mayıs 1957 yılında Kırım Tatar Türkçesi ile yayımlanmaya başlayan " Lenin Bayrağı" gazetesi (Kırım Tatar Türkçesinde gazete yayınlama müsadesi alan Kırım Tatarları, Özbekistan Komünist Partisi'nin kontrolünde yayımlamaya başlamışlardır.²⁴) Kırım Türk şairleri, yazarları, sanatçıları ve âlimleri için bir toplantı merkezi olmuştur. 1941'den sonra 1957'de ilk Kırım Türkçesi ile basılan kitap " Baar Ezgileri"dir. Radyoda Kırım Türkçesi ile yayınların başlaması da Kırım Türklerinin artık unutulmaya yüz tutmuş dillerini ve kültürlerini muhafaza etmeleri açısından oldukça olumlu gelişmelerden biridir. Ayrıca sonradan "Kaytarma" denilen Kırım Türkleri oyun ve yır grubu kurulmuştur. 60'lı yıllarda nesir türü önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır. 1968 yılında Nizamî adına Taşkent Pedagoji Enstitüsü'nde Kırım Tatar Dili ve Edebiyatı Bölümü kurulmuştur. 70'li yıllarda ise aktüel konularda yazılan realist hikâye ve romanlar Kırım Türk edebiyatının bu şartlarda elde edebildiği zaferlerdendir. Raim Tınçerov'un "Baar Tadında", Samil Alâdin'in "Teselli", Çerkez Ali'nin "Doğmuşlar", Timur Dağcı' "Unutulğan Yır" isimli konularını gerçek hayattan alan hikâyeleri yeni hayat tarzını tahlil eden eserlerdir. Bu dönemde çok fazla olmasa bile tiyatro eserleri de yazılmıştır. Bu sahada Yusuf Bolat, G. Murad, E. Umerov'un çalışmaları görülür. 1980 yılında bir grup genç yazarın çalışmaları iki ayda bir çıkan "Yıldız" dergisini meydana getirmiştir. Bu dönemde Ervin Umerov, Çerkez Ali, Reşid Murat, Abdulla Dermenci, Emil Amit, Uriye Edemova gibi yazarlar bu

²⁴ Altan, s. 44.

dönemde konularını gerçek hayattan ve gerçek kahramanlardan alan hikâye türünde önemli gelişmeler kaydetmişlerdir.²⁵

Çalışmamızda esas aldığımız Uriye Edemova'ya ait olan *Aydın Gecede* aldı romanı seçmemizde Kırım Tatar Türkçesi ile yazılmış son dönem eserlerinden olması, geniş hacimli bir eser olması ve bunların yanında eserin içeriğinin de önemli rol oynadığı söylenebilir.

Uriye Edemova bu kitapta cefakâr Kırım halkının savaştan önce doğduğu topraklarda nasıl bir ömür geçirdiklerini, savaşta düşmandan gördükleri zulümleri; kocaları, oğulları, hattâ kızları, savaşta anavatani için canını feda eden savaşçıları, ihtiyar anne-babaların ve çocukların bir gecede vatanlarından sürgün edilmesi faciasını ve yarım asra yakın sürgünde geçen bir hayatın tüm ayrıntılarını anlatır.

C. URIYE EDEMOVA'NIN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ ŞAHSİYETİ²⁶

Uriye Edomava Kırım-Tatar Edebiyatı sahasında 1960'lı yıllarda yer alan yazarlar arasında kendine has tasvir ustalığı olan nesir yazarlarımızdan biridir. Olayları kendine has bir üslûp ve dünya bakışı ile gösterir. Karakterleri ve olayların ayrıntılarını kısa, anlaşılır ve felsefî fikirlerin yardımıyla tasvir etmeye çalışır. Yazarımızın başkahramanları sosyal hayatımızda önemli yer tutan kadınlardır. Yazar, eserlerinde kadın kalbini, arzu ve ümitlerini ustalıkla dile getirebilmektedir.

Edomova'nın ilk hikâyesi "Kırmızı Gül" 1963 yılında "Lenin Bayrağı" gazetesinde yayımlanmıştı. Hacim yönüyle o kadar kapsamlı olmayan bu eser hemen okuyucuların dikkatini çekti. Daha sonra "Mektüp", "Kara Kızlar", "Elemli Közyaşlar", "Başımın Ucundasın Anayım", "Tarla Sevdası", "Evlat", "Öz Kadriğini Bilmeseñ", "Olarda Bahtlı Ediler", "Ürük Hırsızı" gibi bazı hikâyeleri gazete ve dergilerde yayımlandı. Böylece 1970 yılında yazarın bu eserlerinden oluşan "Kırmızı Gül" adlı hikâye kitabı basıldı. Bundan sonra "Nişan Yüzüğü"(1974), "Ömirlik Yanımdasın" (1977), "Baş Yazısı" (1981), "Yürek Ateşi" (1986) gibi uzun ve kısa hikâyelerinin yer aldığı kitaplar çıktı .

²⁵ Turan, s. 5-6.

²⁶ Turan, s. 7-12. (İbrahim Pashi'nin Uriye Edemova ile ilgili yazmış olduğu "Ömür Dalgaları İçinde" adlı makalesi (Uriye Edemova tarafından Turan'a, Kırım'dan gönderilmiş.)

Uriye Edomava 1938 yılının 23 Nisan'da Kırım'ın en güzel yerlerinden biri olan Balıklava şehrinin Baydar vadisinde doğdu. Kendi ülkesinde okula gidemedi. 1944 yılında kendi halkı ile beraber ailesi de sürgüne gönderildi. Annesi Alime Hanım beş çocuğuyla birlikte Özbekistan'ın Sırdarya vilâyetindeki Navoiy çiftliğine yerleştirildi.

1945 yılında babaları ve büyük abileri savaştayken bu aileyi kıtlık ve hastalık çok yıpratır. En küçük kardeşleri Server açlık ve hastalıktan ölür. Edomova bu zavallı kardeşini hatırladığında gözleri yaşarır : - O ölmeden bir gün önce, yarısı yıkılmış küçük odanın yamulmuş penceresine baktı ve “ Anne siz bizi niçin buraya getirdiniz? Bizim evimiz güzel ve sıcaktı” dedi.

Edomova okulda okurken kısa hikâyeleri ve öğrencilik hayatı ile ilgili kesitler sunduğu yazıları okul gazetesinde yayımlatır. Ortaokulu bitirdikten sonra Taşkent'teki üniversitenin dil dilimi bölümüne girmek ister. Ancak kader onun yolunu başka yöne çevirir. Annesinin ağır hastalığından dolayı abisi Edomova'nın evraklarını okulu çabuk bitirsin diye Tıbbiye Okuluna teslim eder. Bu okulu bitirdikten sonra yazarımız evine döner ve köy hastanesinde hemşire olarak çalışmaya başlar. Hasta annesinin başucunda bulunur. Annesi vefat edince evli ve iki çocuğu olmasına rağmen üniversitenin gazetecilik bölümüne girip okur. “Edebiyat dünyasından uzak kaldığım yıllar için hiç üzülmiyorum, aksine kendimi teselli ediyorum. Çünkü annem evladının yardımına muhtaç olduğundan, ben onun başucundaydım. Elimden gelenin en iyisini yapmaya çalıştım. Bu dünyadan göçen anne ve babalarımızı ölümden kurtarmaktan aciziz. Ancak elimizden geleni yapmak, hastaya iyi bakmak görevimizdir. Okumak ise bir yere kaçmıyormuş” der Edomova derin düşüncüler içinde.

1965 yılında anadilini öğrenmeye olan merakı onu Taşkent'te çıkan “Lenin Bayrağı” gazetesine alıp götürdü. Orada Samil Alâdin, Yusuf Bolat, Abdulla Dermenci, Çerkez Ali gibi yazarlarımız ile yanyana çalıştı. Dilini mükemmel bir şekilde öğrendi.

1971 yılında Uriye Edomova'ya, Ğafur Ğulam Neşriyatı bünyesinde kurulan kurum Kırım Tatar Edebiyatı ve Sanatı Bölümünde yazarlık teklifi aldı. Burada çalışırken kendi orjinal eserleri ile beraber kalemi kuvvetlendikten sonra Özbek ve diğer millî cumhuriyet yazarlarının yeni eserlerinden bazılarını Kırım Tatar diline tercüme etti. Rus klasigi İ.S.Turgenyev'in “Birinci Sevgi” ve “Arfe” eserlerini ana diline çevirdi.

Çalışmalarındaki başarılarından dolayı 1977 yılında Özbekistan Lenin Komsomolı ödülünün laureatı unvanını almaya hak kazandı.

Yazarın değişik yıllarda oluşturduğu eserlerini okurken, dünyada en yüce insan olan anne portresini oluşturmaya ayrıca dikkat ettiğini görürüz. Anneler hakkında söz açıldığında derin düşüncelere dalıp söyle der : - Herkesin annesi kendine yakın, kendine aziz ve kıymetli, lâkin benim annem... Ben, yüreğimdeki anneme olan saygımı, büyük sevgimi söz ile ifade etmekten acizim. Biz, iki abim ve ablam annemizi elimizin üzerinde taşımaya hazırдық

ama yazık ki biz bu mutluluğa kavuşamadık. Annem erken vefat etti. Buna geçirdiği sıkıntılı hayatı ve kaderi sebep olsa gerek 1936 yılında annemin babası Abduraman Efendi zengin olduğu için Voronej'e sürgün edildi. Aradan bir yıl geçince kızları onun kurşuna dizildiği kara haberini aldılar. Üvey annelerini ise Rus askerleri eziyet ederek öldürdüler. Büyük abim Cevder savaştan dönmedi ve kendisinden haber alınamadı. Bunun için de onun gönlü kırık, gözlerinin önünde daima gizli bir gam, keder hüküm sürüyordu.”

Uriye Edemova daha sonra “Başımın Ucundasın, Anayım”, “Ğayıp Askernin Anası”, “Ana Algısı” gibi bazı eserlerinde sevgili annesinin portresini çizdi.

1977 yılında yayımlanan “Ömirlik Yanımdasın” eserini çok beğenen Kırım Tatar yazarı Samil Alâdin “ Bu eser bizim edebiyatımızda bir yenilik oluşturdu. Bu zamana kadar genellikle edebiyatta ticaret sahasında çalışan insanlar daha çok olumsuz portreler içinde gösterilirdi. Edemova ise zenaatın insanı değil, insanın kendine uygun olan zenaatı şekillendirdiğini göstermeyi başardı. Bu sahada da müsbet portreler ortaya çıkarabileceğini ispat etti” demişti.

“Baş Yazısı” uzun hikâyesi kadınlar ve kızlar hakkında yazılmıştır. Oradaki Niyar karakteri eserin başında, babasız büyüyen, gayet nazik, güzel, korumasız, derin bir sevginin esiri olarak tasvir edilir. Daha sonra hararetle sevgisi; akıllı, güçlü ve çelik iradeli insana dönüşür. Dünyada insanın zayıf olmaya hakkının olmadığını düşünür. “Sevgi sevgiyle, ancak kadının arka eteği önüne düşmandır” sözünü gaye edinip ustalık ve güçlü bir şekilde, yumuşaklık ve kararlılıkla anlatmaya çalışır. Bir kız öğrenci, yazarla edebiyat hakkında sohbet etmeye gittiğinde karşısındakinin kim olduğunu bilmeden şöyle der : - Ben Uriye Edemova'nın yeni eserlerini sabırsızlıkla bekliyorum. O, kadınlar ve kızlar ve hakkında çok tesirli ve doğru şeyler yazıyor. Kırım Tatar dilinde sevgi konusunda o kadar güzel yazılar yazmanın mümkün olduğunu görünce şaşırıp kalıyorum.

Taşkent'teki Ğafur Ğulam Neşriyatı'nın Kırım Tatar Edebiyatı ve Sanatı Bölümündeki işlerle ilgili bir söz söylendiğinde Edemova'nın kalbinde yatan kırgınlıklar uyanır. Edebiyattan sorumlu nezaret teşkilâtı çalışanlarının “Kırım Tatar” sözündeki “Kırım”ı kendi elinizle silip atın, Tatar edipleri eserlerinde her adımda Kırım'ı andıran çizgiler araştırıp bulmaya, Kırım'ı hatırlatıp okuyucularının gönlünü kırmaya çalışıyorlar. Ressamlarınız kitapların kabına Uçansuv'u tasvir etmeye dağ ve ormanları göstermeye çalışıyorlar” şeklindeki sert sözleri alçakça ama insanın canını acıtan iğrenç sesi hâlâ yüreğinde tekrarlanmış gibi olur.

- Makale yazılarını almak için edebiyattan sorumlu nezaret teşkilâtına gidip, çalışanlarının kırmızı kalemle altlarını çizdiği, her sayfası kıpkırmızı olan sözleri anlatmak için kan ter içinde kalıp, geniş ve uzun koridor boyu ilerleyerek yazı kuruluna giderken kırgınlık ve üzüntüden, ağlama konusunda beceriksiz olsam da yanaklarımdan akıp düşen gözyaşlarımı tutmaktan aciz kalıyordum, diye hatırlıyor o günleri yazarımız.

Edemova yazarlıktan sonra müdürlük de yaptığı bu yazı kurulunda beş yüzden fazla kitabın yayımlanmasını sağlamıştır. Demek ki onun başyazarı ve müdürü olduğu nezaret teşkilâtı önündeki en az beş yüz kitabı inceledi. Kendi vatani ve halkını seven insanın bu şekilde çalışması için taştan, kayadan olması lâzım. Bir cümleyle anlatmak gerekirse Kırım Tatarı her türlü ağırlığa dayanmalıdır vesselâm! Hakiki Kırım Tatarları böyle olmayı birbirlerinden öğrenmiş olmalı. Herbiri kendine has yöntemle vatana dönüş vaktini yakınlaştırma mücadelesine kendi payına düşeni katmaktaydı. Bir gün ailesi mor patlıcan turşusu ile su içinde parçalanmış patates koyulan sofrasının başında oturduğunda eve abisi Eskender gelir. Sofraya konuşmadan, dikkatle bakar. Derinden bir iç çekti. “Mustafa Kırımoglu hapishanede açlık (grevi) ilân etmiş. İki haftadan beri aç ve susuz oturuyormuş” der.

Onların ailesi bu önemli meseleye ayrıca dikkat etmiş. Babası Edem Ağa Moskova’ya dönen Kırım Tatar vekilleri için para vermeye her zaman hazırды.

1992 yılının basında Uriye Edomova “Yañı Dünya” gazetesinin yazarlığı ve “Yıldız” dergisinin ortağı gibi bütün el yazılarını, bölümdeki eşyalarını kamyonu yükleyip Kırım’a yolladı. Akmescit’teki “Tavriya” neşriyatı yanında bölüm açtı ve çalışmaya başladı.

- Özbekistan’da iken vatana dönünce yeni bir güç istekle çalışıp, siyasî sebeplerden dolayı sürgündeyken çıkaramadığımız klâsik eserlerimizi yayınlardız diye düşünmüştük. Lâkin vatanda başka belâya -ekonomik kıtlığa- uğradık Aslında o kıtlık da değildi. Kırım’da yaşayan yabancıların halkımıza karşı mücadelesinden ibaretti. Ama bütün işlerimizi yoluna koyacağımıza eminim der Uriye Edemova.

Müellif, Kırım’a geldikten sonra yazarlığa devam ederek “Aydın Gecede” romanımın ikinci kısmı üzerinde çalıştı. Geri dönüş akımının içinde yer aldı. Sudakta Yalta ve Akmescit civarlarında ev kurmak için arsa (parsel) alma uğruna yaptıkları mücadeleleri gördü. Yazın sıcaklığına ve kışın ayazına bakmadan çakıl ve taş yığınlarının üstünde oturan, birkaç gün sıcak yemek yüzü görmeyen, susuzluktan dudakları çatlayan büyükanne ve büyükbabaları, küçük çocukları ve kadınları gördü. Eserinde bu insanların portresini çizmeye niyet etti. Fakat Kırım Tatar halkının anavatani için verdiği mücadeleyi, cesaret ve kahramanlığını hakkıyla göstermek büyük emek, kuvvet, irade ve mesuliyet istiyor. Bütün bunlara rağmen eli titremeyen, düşünceye dalmayan yazar olması gerek.

Edemova bu konudaki eserinin ilk kitabını kısa bir süre önce yayınladı. Bu kitapta cefakâr halkımızın savaştan önce doğduğu topraklarda nasıl ömür geçirdikleri, büyük zorluklarla kendilerine evler kurdukları, savaşın ateşi içinde düşman ayakları altında buldukları, büyük galibiyetin ilk günlerinde halkımızın ağzına bir lokma değinceye kadar başının taşa değdiğini anlatmaya çalışır. Kocaları, oğulları hattâ kızları savaşta anavatani için can alıp can veren savaşıların ihtiyar anne babalarının ve çocuklarının bir gecede vatanlarından sürgün edilmesi faciasını gösterir. Kitabın ikinci bölümünde ise Kırım

Tatarlarının sürgündeki felaket içindeki ömürleri bütün ayrıntılarıyla tasvir edilir.

Onun hayat arkadaşı Bilâl Mambet sürgüneyken yıllarca “Lenin Bayrağı” gazetesinde bölüm müdürü olarak çalıştı. 1990 yılında Kırım’a döndü ve “Dostluk” - “Kırım” gazetesinde muhabir olarak görev yaptı. Büyük kızları Gülnaz Akmesicid şehrinde çocuk hekimi olarak çalışıyor. Torunları Elmaz lisede okuyor ve bununla beraber “Fidanlar” adlı bir topluluğa iştirak ediyor. Diğer torunu Edaye şimdilik küçük. Genç kızları Mediha uzun yıllar “Tavriya” neşriyatı bünyesindeki Kırım Tatar Edebiyatı ve sanatı bölümünün başyazarlık görevini yaptı. Akmesicid şehrinin Kırım Tatarlarının toplu yaşadığı kasabalarında bedava dağıtılan “Kasaba” gazetesini yayınladı. Gazete Latin alfabesiyle çıkarılan ilk nesir olarak vatandaşlarımızı siyasî ve sosyal yeniliklerden haberdar etti. Bu aile şimdi Maryino kasabasında kendileri çalışarak yaptıkları evlerinde yaşıyorlar. Ben yaptığımız evimize bakarken “insanın gözü korkak, eli cesur oluyormuş” sözünün ne kadar doğru olduğuna emin oluyorum. İki ihtiyar ve bir de kız çocuğunun kurduğu ev ... diye gülümsüyor Uriye Hanım.

II. BİRİNCİ BÖLÜM

A. EDAT KAVRAMI

1. Edatın Tanımı ve Tasnifi

Dilimizdeki kelime türlerini, aralarındaki birleştirici ortak özelliklere veya birbirinden ayırıcı niteliklere bakarak sınıflandırırken “Anlamlı kelimeler (Asıl kelimeler)”, “Görevli kelimeler (Yardımcı kelimeler)” ve “Anlamlı-Görevli kelimeler”²⁷ olmak üzere üç ana gruba ayrılmaktadır.

İsimler, isim grubuna giren kelimeler (zamir, sıfat, zarf) ve fiiller “ Anlamlı kelimeler”i meydana getirmektedir. Görevli kelimeler, adlar ve fiiller gibi yalnız başlarına birer anlam taşımazlar. Bunlar ancak eklendikleri kelime veya kelime grupları ve işlev bakımından bağlı oldukları sözcükler yardımı ile anlam kazanan ve cümle içinde de geçici gramer görevleri yüklenmiş sözlerdir. ²⁸ Anlamlı kelimelerin dışında kalan edat, bağlaç, ünlem ise görevli kelimeleri oluşturmaktadır.

Türk dilinde *edat (ilgeç)* konusu öteden beri tartışılan önemli bir gramer sorunudur. Edatların yapıları veya türleri üzerine yapılan çalışma ve sınıflandırmalarda şu ana kadar ortak bir yöntem belirlenememiş, her araştırmacı kendi tarzını doğru saymıştır. Böylece gerek ders kitaplarında gerekse akademik yayınlarda, ortak kabul gören tatminkâr bir metot geliştirilememiştir.²⁹ Evet, edat konusunda yazarlar arasında edat terimi ve edatın kapsamıyla ilgili farklı görüşler mevcuttur. Ancak bu çeşit ayrılıkları doğal saymak gerektiğini düşünen GENCAN’ın, *Dilbilgisi Sorunları II*’de “Konular ne denli sınırlı, kesin olursa olsun yazarların kişisel düşünceleri, görüşleri, anlayışları ve daha çok da anlatışları

²⁷ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara 2003, s. 1049.

²⁸ Korkmaz, 1049.

²⁹ Süleyman EFENDİOĞLU, “Cümle Meşeli Edatlar”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 31, Erzurum 2006, s.194.

değişebilir. Amaç bir olduktan sonra, gidişteki yön değişiklikleri ancak genişlemelere ön açar. Hele bu değişik yönlerin yolcuları kendilerini tartışmalar alanında bulunca ilerleme yollarını daha da açmış olurlar.” şeklindeki görüşleri yer almaktadır.³⁰

Sözcük türü olarak edatlarla bağlaçlar konusunda değişik görüşlerin öne sürüldüğünü, kimi dilcilerin bağlaçları ayrı bir tür olarak görmeyip edatlar arasında değerlendirdiğini, kimi dilcilerin ise edatlarla bağlaçları ayırmakla birlikte kimi edatları bağlaç, kimi bağlaçları edat saydıklarını dile getiren Atilla ÖZKIRIMLI bunun nedeninin edat kavramının Batı dillerinde üç ayrı kavramı (İng. Preposition, postposition, particle-suffix) içermesi olduğunu belirtmektedir. Bu konuda asıl belirleyici olanın edatların iki öge arasında “ anlam ilgisi kurmakta”, bağlaçların ise aralarında bir tür ilgi bulunan iki ögeyi birbirine “bağlamakta” olduğunu belirtmektedir.³¹

Türk Dil Kurumunun 2005 yılında yayımladığı *Türkçe Sözlük*'te edat, “Tek başına anlamı olmayan, sonuna geldiği sözle cümledeki diğer kelimeler arasında ilişki kuran kelime türü, ilgeç.”³² olarak tanımlanmaktadır.

Edat, genel olarak “yalnız başına bir anlam taşımayan; ancak, isim ve isim soylu kelimelerden sonra gelerek sonuna geldiği kelimeyle cümledeki başka kelimeler arasında anlam ilişkisi kuran, gramer görevli müstakil kelime”³³ olarak tanımlanmaktadır.

Gramerimizde edat teriminin yeri ve kapsamı karışıklık göstermektedir. Bazı araştırmacılar edat terimini çekim edatları, son çekim edatları; bağlama edatları ve ünlem edatları olarak edat başlığı altında üç alt bölüme ayırmaktadır. Zeynep Korkmaz, bu tarz sınıflama yapan araştırmacıların “...yöntem olarak Arap grameri temelindeki Osmanlı gramer anlayışını benimsemiş dilciler”³⁴ olduğunu belirtmektedir.

³⁰ *Dil Bilgisi Sorunları II*, Ankara1972, s.167.

³¹ Atilla Özkırımı, *Türk Dili Dil Anlatım Yaşayan Türkçe Üzerine Bir Deneme*, 3.bs., İstanbul 2006, s.214.

³² *Türkçe Sözlük*, Ankara 2005, s.599.

³³ Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s.51.

³⁴ Korkmaz, 1049.

Bu araştırmacılarından biri olan Muharrem ERGİN'e göre "Edatlar, anlamları olmayan, sadece gramer vazifeleri bulunan kelimelerdir. Tek başlarına anlamları yoktur. Hiçbir nesne veya hareketi karşılamazlar. Fakat manalı kelimelerle birlikte kullanılarak onları desteklemek suretiyle bir gramer vazifesi görürler.³⁵" ERGİN, edatların bu özelliğinden dolayı edatı "vazifeli kelimeler" olarak nitelendirmektedir. ERGİN, edatları "ünlem edatları", "bağlama edatları" ve "son çekim edatları olarak üçe ayırmıştır. Ünlem edatları, ünlemler, seslenme edatları, sorma edatları, gösterme edatları, cevap edatları; bağlama edatları, sıralama edatları, denkleştirme edatları, karşılaştırma edatları; cümle başı edatları; sona gelen edatlar; son çekim edatları, fonksiyonlarına göre son çekim edatları, kullanımışlarına göre son çekim edatları olarak alt başlıklara ayırmıştır.³⁶

Edatları mana ve vazifelerine göre "Çekim edatları, Bağlama edatları, Kuvvetlendirme edatları, Karşılaştırma - Denkleştirme Edatları, Soru Edatları, Çağırma- Hitap Edatları, Cevap Edatları, Ünlem Edatları, Gösterme Edatları, Tekerrür Edatları " olmak üzere on gruba ayıran Necmettin HACIEMİNOĞLU, edatı, "Dilin mantikî kuruluşunu teşkil eden cümle yapısının harcı"³⁷ olarak nitelendirmektedir. HACIEMİNOĞLU, edatın gramerdeki mana ve yerini tespit ederken, edatın Arapça "alet", "vasıta" anlamında olduğunu göz önünde bulundurmak gerektiğini, edatın bir gramer unsuru olarak da "tek başlarına manaları olmayıp, ancak cümledeki diğer kelime ve kelime grupları arasında çeşitli münasebetler kurmaya yarayan 'alet sözler', 'vasıtalar' olduğunu belirtmektedir.³⁸ Ona göre edatlar kelimeler arasında bir bağ kurmakta; dilin mantık kuruluşunda vazgeçilmez öge olarak yer almakta ve bu yönüyle de çekim eklerine benzemektedirler. Çekim edatlarını "İsimlerden sonra gelerek, bağlı olduğu isimle cümlenin diğer unsurları arasında *zaman, mekân, cihet, tarz, benzerlik, başkalık* v.b. gibi bakımlardan çeşitli ilgiler kuran kelimelere *çekim edatı* diyoruz." şeklinde tanımlayan HACIEMİNOĞLU, çekim edatlarının adlandırılmasının Türkçenin bünyesine uygun yapılmadığını da şöyle dile getirir: "Bilindiği gibi Avrupalı

³⁵ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 2005, s. 348.

³⁶ Ergin, s.349-373.

³⁷ Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul 1992, s.5

³⁸ Hacıeminoğlu, s.5.

Türkologlar kendi dillerinin husûsiyetine kıyasla Türkçedeki çekim edatlarına postposition ‘sona gelen edat’ adını vermektedirler. Bu, preposition’un ‘öne gelen edat’ zıddı kabûl edilerek düşünölmüş bir terimdir. Bizim gramercilerimiz de umûmiyetle bu ismi benimsemişlerdir: Hâlbuki Türkçede bir ‘öne gelen edat’ veya ek olmadığına, bütün ek ve edatlar tabîî olarak, sona geldiğine göre bunlar için ‘son çekim edatı’ tâbîrini kullanmak da hatâlıdır. Çünkü bu, ister istemez, bir de ‘ön çekim edatı’nın mevcûd olduğunu zannettirmektedir. HACIEMİNOĞLU bu sebeplerden dolayı ‘son çekim edatı’ adlandırmasını yanlış bulmakta ve ‘çekim edatı’ terimini tercih etmektedir.³⁹

Jean DENY’nin gramerinde de edat ortak başlığı altında 1. İlgiçler (Postposition), 2. Bağlaçlar (Conjonctions), 3. Ünlemler (İnterjections) şeklinde gösterilmiştir. ⁴⁰ Deny, İlgiçleri, I. Alem isimlerinde mücerret halini ve bir takım zamirlerde aidlik(Genitif) halini alan ilgiçler

1.İle ve siz İlgiçleri, 2. için İlgici, 3. Kıyaslama ilgiçleri a) Vasıflık(veya Tarzlık) Kıyaslama İlgiçleri b) Miktar Kıyaslama İlgiçleri, 4. Mutlak(Mücerret) Haletini Alan Mekân İlgiçleri

II.Mef’ül-ün –İleyh-i Yedişleyen (Nazımlık Eden) İlgiçler

1. Sınırlayışlı İlgiçler, 2. Mef’ül-ün –İleyh-i Yedişleyen Öteki İlgiçler

III. Mef’ül-ün ‘Anh Yedişleyen İlgiçler

1. Zaman İlgiçleri, 2. Mekân İlgiçleri, 3. Sebep İlgiçleri, 4. Doğruluş ve yöneliş İlgiçleri, 5. Ayrıksılık İlgiçleri

IV. Hem İlgiç, Hem Sonuç Olan –ce

V. İlgiçlik Tabirler şeklinde alt başlıklarda incelemiştir. ⁴¹

Edatları görevleri bakımından “Ünlem edatları (Ünlemler), “Bağlama edatları (Bağlaçlar), “Çekim edatları” şeklinde üçe ayıran⁴² Yaşar ÖZTÜRK, edatı “kelimeler arasında değişik anlam ilgileri kuran ve genellikle tek başına anlam taşımayan

³⁹ Hacıeminoğlu, s.1.

⁴⁰ Jean Deny, “Türk Dili Grameri”, (çev. Ali Ulvi Elöve), İstanbul 1941, s. 558.

⁴¹ Deny, s.558-636.

⁴² Ceyhun Vedat Uygur (ed.), *Üniversiteler İçin Türk Dili ve Sözlü Anlatım*, İstanbul 2008, s. 172.

kelimelere edat denir.” şeklinde tanımlamıştır. Edatların başka kelimelere bağlı olarak bir anlam kazanan yardımcı kelimeler olduğunu belirtir.⁴³

“Edatlar kendi aralarında ünlem, bağlama ve son çekim edatları olarak üçe ayrılır.” diyen Kemal YAVUZ, Kazım YETİŞ, Necat BİRİNCİ edatı, tek başlarına anlamları olmayan, dilde, kullanılışlarıyla anlam kazanan görevli kelimeler olarak tanımlamaktadır. “*Üniversite Türk Dili ve Kompozisyon Dersleri*”nde “Edatlar, bir varlık ve hareketi karşılamazlar. İfade bakımından anlamlı kelimelere bağlı olan edatlar, bu yönleri ile yardımcı kelimelerdir. Burada anlam değil görev ön plâna çıkmıştır. Dilin ek almayan kelimeleri olduklarından kelime yapımına elverişli değildir. Ancak isimleşen bazı edatlardan kelime yapılabilir.”⁴⁴

Eski Türkiye Türkçesi (XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük) adlı eserinde Faruk Kadri TİMURTAŞ, edat bölümünde bağlama, son çekim, soru, te’kid, işaret ve nida edatlarını incelemiştir. “Edatların içinde bir kısmı, *gibi, için, göre, üzere* v.s. gibi sadece ve daima edat olarak kullanılan kelimelerdir. Bir kısmı ise aslında isim, sıfat ve zarftır.”⁴⁵ ifadeleri kullanılmaktadır. Bu tezde incelenmekte olan edatları karşılan “Son çekim edatları (posposition)” terimi ise şu şekilde açıklanmıştır: “Son çekim edatları umumiyetle sâdece edat olarak kullanılan kelimelerdir. Bir ismin diğer bir kelime ile münasebetini tayin ederler.”⁴⁶ Son çekim edatları kullanışlarına ve fonksiyonlarına göre şu şekilde sınıflandırılmıştır:⁴⁷

a. “Nominativ isteyen edatlar (gibi, ile, için, üzere)”: “1. Teşbih bildirenler”, “2. Sebep bildiren”, “3. Beraberlik bildirenler”, “4. Yer ve tarz bildirenler”,

b. “Dativ isteyen edatlar (dek)”

c. “Ablativ isteyen edatlar (berü, girü)”: “1. Zaman bildirenler”, “2. Tahdid bildirenler”, “3. Sebep bildirenler”

⁴³ Uygur (ed.), s. 171.

⁴⁴ Kemal Yavuz, Kazım Yetiş, Necat Birinci, *Üniversite Türk Dili ve Kompozisyon Dersleri*, İstanbul, s. 172.

⁴⁵ Faruk Kadri Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi (XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük*, 3. bs., Ankara 2005, s. 117.

⁴⁶ Timurtaş, s. 120.

⁴⁷ Timurtaş, s. 120-124.

d. “İsme muzaf olan edatlar (Bunlar umumiyetle yer ve cihet gösteren isimlerdir. Münasebetlerini bildirdikleri isimlerle tayinsiz izafet meydana getirirler: üstine, içine içinde)”.

Edatları ünlem edatları, bağlama edatları, son çekim edatları olarak üçe ayıran Yaşar AKDOĞAN, edatların kendi başlarına anlamlı olmayan vazifeli kelimeler olduğunu, isimler ve fiiller gibi olmadığını, kelime yapımına elverişli olmayan dilin eksiz unsurları olduğunu belirtmektedir.⁴⁸

Edatın tanımı ve özelliklerini “ Tek başlarına anlamları olmayan, cümle içinde kelime veya kelime grupları arasında çeşitli ilişkiler kuran kelime çeşitlerine edat denir. Kalıplaşmış kelimelerdir. Tek başlarına anlamları olmadığı gibi çekime de girmezler. Bir bakıma da isim çekimlerinin görevini yaparlar.” şeklinde belirten Mukim SAĞIR, edatları da edatlar, bağlaçlar (bağlama edatları), ünlemler (ünlem edatları) olarak sınıflandırmaktadır.⁴⁹

Dilimizdeki edatları bağlaçlar, son çekim edatları ve ünlem edatları olarak üçe ayıran, son çekim edatlarını “İsimlerle eksiz olarak birleşenler”, “Zamirlerin ilgi hâlleriyle birleşenler”, “Zamirlerin ve isimlerin yönelme hâl ekiyle birleşen son çekim edatları” ve “Zamirlerin ve isimlerin ayrılma hâli ekiyle birleşen son çekim edatları” olarak dört ayrı grupta inceleyen Recep TOPARLI edatın işletme eki vazifesi gördüğünü ve isimlerden sonra gelerek onların zarflaşmasını sağladığını belirtmektedir. TOPARLI edatları yapıları bakımından “Kök hâlindeki edatlar”, “Ek almış edatlar”, Birleşik ve grup hâlindeki edatlar” olarak üç grupta incelemektedir.⁵⁰

Edatların birlikte kullanıldıkları kelimelerin, kelime gruplarının ve cümlelerin kullanışlarına ve ifade kabiliyetlerine yardımcı olduğunu, bu görevlerinden dolayı da edatlara yardımcı kelimeler denildiğini belirten GÜLENSOY, edatı ise şöyle tanımlamaktadır: “Bir kelimededen sonra gelerek, o kelimeyle ötekiler arasında bağlantı kuran kelimeye edat denir. Edatlar anlamları olmayan, yalnızca gramer vazifeleri bulunan kelimelerdir. Tek başlarına anlamları yoktur ve hiçbir nesne veya

⁴⁸ Yaşar Akdoğan, *Türk Dili ve Yazılı-Sözlü Anlatım Bilgisi*, İstanbul, s. 163.

⁴⁹ Mukim Sağır, *Türk Dil Bilgisi II Yapı Bilgisi*, Erzurum 2000, s.112.

⁵⁰ Recep Toparlı, *Türk Dili ve Kompozisyon*, 2.b.s., Ankara 2000, s. 88-90.

hareketi karşılamazlar.” Edatları “Ünlem edatları”, Bağlaçlar (bağlanma edatları), Son çekim edatları (asıl edatlar) olarak üç grupta incelemektedir. Son çekim edatlarının ise işletme eki vazifesi gören edatlar olup, isimlerden sonra gelerek onların çeşitli zarf hallerini yaptıklarını belirtmektedir.⁵¹

Zeynep KORKMAZ, edat konusuna yöntem olarak Batı gramerleri temelinde eğilen dilcilerin daha dar kapsamlı ve dar anlamlı olarak ele aldıklarını, çekim edatları veya son çekim edatları terimlerini kullandıklarını belirtmektedir.⁵²

Edatları, yalnız başlarına anlamları olmayan, ad ve ad soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek anlam bakımından bunlarla sıkı sıkıya bağlı bulunan, gramer bakımından onlara hâkim olan ve eklendikleri kelimeler ile cümlenin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözcükler olarak tanımlayan KORKMAZ, edatların cümle içinde kurdukları anlam ilişkilerinin geçici olduğunu belirtmektedir.⁵³ Korkmaz, edatları taşıdıkları temel özelliklere göre kendi içlerinde “Yapı ve Kökenleri Bakımından”, “Kullanılış Biçimleri Bakımından” ve “Görevleri Bakımından” olmak üzere üçe ayırır.⁵⁴

Edatların bağlaçlardan farklı özellikler taşıdığını bu yüzden bağlaçlardan ayrı olarak incelenmesi gerektiğini belirten Burhan BAŞACIOĞLU, edatı cümlede kelime veya kelime grupları arasında ilgi kuran, anlam ve görevi cümle içinde birlikte bulunduğu kelimelerle beliren unsur olarak tanımlamaktadır.⁵⁵

Tahsin BANGUOĞLU, “İsimlerden sonra gelip onların söz içinde başka unsurlarla ilişkilerini kuran kelimelere *takı* (postposition) adını veriyoruz.” diyerek edatı bu şekilde tanımlamıştır.⁵⁶ Banguoğlu’na göre “Bunlar başlıbaşına bir kavram sahibi olmayıp iki kavram arasındaki ilişkiyi belli etmeye yararlar.”⁵⁷ Banguoğlu

⁵¹ Zaynep Korkmaz , Hamza Zülfiyar, Mehmet Akalın , Ahmet B. Ercilasun, İsmail Parlatır, Tuncer Gülensoy, Necat Birinci , *Yüksek Öğretim Öğrencileri İçin Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*, 5.b.s., Ankara 2001, s. 148-151.

⁵² Korkmaz, 1049.

⁵³ Korkmaz, 1052.

⁵⁴ Korkmaz, 1055.

⁵⁵ Burhan Başacıoğlu, *Türk Dili Dersleri*, Ankara 1987, s. 87.

⁵⁶ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Ankara 2007. s. 385.

⁵⁷ Banguoğlu, s.385.

edatları, “Takılarda İstem” ve “Takıların Yapısı” olarak iki ana başlıkta incelemektedir.⁵⁸

“Anlamlarının eksikliği yüzünden tek başına bir hükme hedef olamayan veya haklarında hüküm verilemeyen, esasen nefislerindeki mahsur anlam da, takip ettikleri isim soylu kelimedenden sonra meydana çıkabilen sözler” olarak edatı tanımlayan Kaya BİLGEGİL, bu tanımdaki “eksik” sözünün nisbî olduğunu ve bunun da isim ve fiile göre eksik olduğunu belirtir. Edatlar için sınıflandırmada ise “asılları” ve “yapılışları”nın göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtir. “Asıllarına göre, ya doğrudan doğruya edat olan kelimelerden ya edat yerine kullanılan başka kelimelerden bahsetmekte ve şu örnekleri vermektedir: *kadar, gibi, sanki, için...* kelimeleri asıl edat olan sözlerdir. *Göre, karşı, nazaran...* kelimeleri edat yerine kullanılan sözlerdir. Edatlar bir hâl ve çoğul eki almamakla beraber, bil hâl ekini takib eden yapıda olabilir; bu durum da, sınıflandırma için hareket noktası sayılabilir: Buna göre, bir edat ya basittir yahut bileşik veya birleşiktir (= terkebî veya mezcî). *Gibi, için üzre...* edatları basit; *-e rağmen, -e kadar, -den dolayı* edatları birleşiktir.⁵⁹

A. Von GABAIN, “İsimleri, zamirleri ve sayıları takip eden, onlarla sıkı sıkıya bağlı, manalarına göre onlara tabi, fakat gramer bakımından onlara hâkim kelimelere son çekim edatları diyoruz.” şeklinde bir tanım yapmaktadır. GABAIN, son çekim edatları olarak adlandırdığı edatları, “Fiil Menşeli Son Çekim Edatları”, “Menşeleri İsim Soylu Olan Son Çekim Edatları” ve “Diğer Son Çekim Edatları” olarak üç ana başlıkta incelemektedir.⁶⁰

“Sözcükler, kavramlar arasında anlam ilgisi kurmaya yarayan ve ancak bu görevleri için kullanılan sözcüklere ilgeç denir.”⁶¹ tanımını yapan Tahir Nejat GENCAN,

“Klasik anlayışa uyularak dilimizdeki sözcükler bugün sekiz bölüğe ayrılıyor:
Ad, sıfat, fiil edat...

Bu ayrılıştta sözcüklerin doğuş, konuluş ve türeyiş anlamlarının yanı sıra tümcelerdeki görevleri, yani kullanılışları inceleniyor.

⁵⁸ Banguoğlu, s.386-388.

⁵⁹ Kaya Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, 3. b.s., Erzurum 2009, s. 215.

⁶⁰ Gabain A. Von, “Eski Türkçenin Grameri”, (Çev. Mehmet Akalın), 5.bs., Ankara 2007, s. 93-100.

⁶¹ Tahir Nejat Gencan, *Dil Bilgisi*, Ankara 2001, s.473.

Edatlar, anlamlarıyla değil; görevleriyle önem kazanmış sözcüklerdendir. Bu görevleri iki çeşittir:

- 1- Özne-, tümleş öbekleri arasında ilgiler kurmak. Bunlar, görev sınırlarını aşamaz; yani tümcelerde bağımsız bir öge olamazlar. Bağlaçlar gibi.
- 2- Sözcüklerle yüklemeler arasında ilgi kuranlar, yüklemeleri türü yönünden tümler; bu nedenle de kurdukları söz öbekleriyle birlikte tümleş olurlar.⁶² diyerek edatların görevlerini belirtmiştir.

Mahzar KÜKEY, başlıbaşına bir anlamı olmayan; ancak tümcedeki anlamlı sözcüklere, sözcük öbeklerine bağlanarak ya da tümcenin sözcükleri arasına girerek, çeşitli anlam ilgisi oluşturan ve dolayısıyla belli belirsiz bir anlam kazanan görevli sözcüklere “ilgeç” demektir.⁶³ Türkçede sekiz tür sözcük olduğunu beşinin anlamlı, üçünün görevli sözcükler olduğunu ve edatların (yazarın ifadesiyle ilgeç) bu görevli sözcükler arasında olduğunu belirtmektedir. Türemiş yapıda edat olmayacağını belirten Kükey, edatları yapılarına göre “Tek sözcük” biçiminde (yalın yapıda) bulunan ilgeçler, “ Sözcük ve ek” biçiminde bulunan ilgeçler, “ Ek ve sözcük” biçiminde bulunan ilgeçler , “İki sözcük” biçiminde (birleşik yapıda) bulunan ilgeçler olarak dört ana başlıkta incelemektedir.⁶⁴

Edat kavramını ilgeç olarak isimlendiren Nurettin KOÇ, edatı, “ Tek başına belli bir anlamı olmadığı halde, tümce içinde, sözcükler ya da öbekler arasında anlam ilgisi kuran sözcüğe ilgeç denir.” şeklinde tanımlamıştır. KOÇ, edatları yapılarına göre incelemiştir.⁶⁵

“Ad İşletme Edatları” başlığı altında “ait, başka, beri, böyle, dair, değin, dek, denli, diye, doğru, dolayı, evvel, gayrı, geri, gibi, göre, için, ile, kadar, önce, öte, ötürü, özgü, rağmen, sonra, taraf” sözcüklerini inceleyen ve edatı “sözcük görünümünde olmalarına karşın sözcük anlamları olmayan ama görev anlamları olan, bağımsız, görevsel, öncül dil birimleri” olarak tanımlayan Kerime ÜSTÜNOVA edatların sözcük olmalarına rağmen tek başlarına kullanıma çıkamadıklarını; ancak bağlandıkları ad sayesinde varlık gösterdiklerini belirtmektedir.⁶⁶ “Ad işletme ekleri

⁶² *Dil Bilgisi Sorunları II*, Ankara 1972, s.169.

⁶³ Mazhar Kükey, *Türkçenin Dil Bilgisi I*, Samsun 2003, s. 329.

⁶⁴ Kükey, s.329.

⁶⁵ Nurettin KOÇ, *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul 1990, s. 165-180.

⁶⁶ Kerime ÜSTÜNOVA, *Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçim Bilgisi)*, İstanbul 2008, s. 279.

ile ad işletme edatlarının ortak yönleri olduğu gibi ayrıldıkları yönleri de vardır.” diyen ÜSTÜNOVA bu iki grubun ortak noktalarını “1. Adlardan sonra gelirler. 2. Bağlı olduğu adların, diğer dil birimleriyle bağlantı kurmasını sağlarlar. 3. Bağladığı birimlere anlamsal katkı sağlarlar.” şeklinde açıklarken ayrıldıkları noktaları ise “ Ad işletme ekleri görevsel-bağımlı-ardıl biçim birimleriyken ad işletme edatları, görevsel-bağımsız-öncül biçim birimleridir. Bu da birtakım biçimsel farklılıkları beraberinde getirmiştir. 1. Ad işletme ekleri, ayrı yazılmaz; ad işletme edatları ayrı yazılır. 2. Ad işletme ekleri, çok biçimlilik gösterirken ad işletme edatları tek biçimlidir. Bir başka deyişle ad işletme ekleri bağlandığı sözcüğe ünlü ve ünsüz uyumları çerçevesinde bağımlıdır. Ad işletme edatları için böyle bir şey söz konusu değildir. 3. Ad işletme ekleri, bağlandıkları adlarla sözcük öbeği oluşturamaz, öbeğin oluşması için ileride –az da olsa geride- en az bir sözcüğe ihtiyaç duyarken ad işletme edatları, bağlandıkları dil birimleriyle sözcük öbeği oluşturular.”⁶⁷ ifadelerini kullanmaktadır.

Edatları (İlgeçler) “Tek başlarına anlamları olmayan; ancak bir cümleye girdiklerinde ya da bir sözcük öbeğine ulandıklarında sözcükler arasında çeşitli anlam ilgileri kuran ve kendi anlamları böyle beliren sözcükler” olarak tanımlayan Tufan DEMİR, son dönemlerde ilgeçleri ayrı bir sözcük türü olarak ele almanın yaygınlaştığını da belirterek ilgeçler ile bağlaçlar arasındaki ayrımı şöyle dile getirir:

1) İlgeçler, sözcükler, sözcük öbekleri arasında değişik anlam ilgileri kurarlar, asıl görevleri budur. Bağlaçlar ise sözcükleri, sözcük öbeklerini, cümleleri değişik anlam ilgileriyle bağlarlar; asıl görevleri bağlamaktır.

2) İlgeçler birlikte kullanıldıkları sözcük ve sözcük öbeğiyle sıfat ya da belirteç öbeği oluştururlar. Bağlaçlar hiçbir zaman sıfat ya da belirteç öbeği oluşturamazlar.

İlgeçlerin özellikleri ile ilgili olarak şunlar belirtilmektedir:

- 1) İlgeçler ad durum eklerini, iyelik eklerini ve çoğul ekini almazlar. Bu eklerden birini ya da bir kaçını alan ilgeç ad görevini üstlenir.
- 2) İlgeçler, yalın halde veya kimi çekim eklerini alarak cümlelerde özne, nesne, tümleç olurlar.

⁶⁷ Üstünova, s. 279-280.

- 3) İlgeçler ekeylem olarak yüklem olurlar.
- 4) İlgeç sayılan sözcükler yapıca incelendiğinde; basit, birleşik ya da türemiş oldukları görülür.⁶⁸

Fikret USLUCAN, edatların, kavramlar arasında çeşitli anlam ilişkileri kurduğunu, kendi başlarına bir anlamları olmadığını; ancak cümle içinde kullanıldıklarında aldıkları göreve göre anlam kazandıklarını belirtmektedir.⁶⁹

Edat kavramını ilgeç olarak isimlendiren Mehmet HENGİRMEN, ilgeçlerin sözcükler arasında ilgi kuran sözcükler olduğunu, ilgeçlerin bir sözcükten sonra geldiğini ve bu sözcük ile öteki sözcük arasında ilgi kurduğunu belirtmektedir.⁷⁰

Ertuğrul YAMAN, Mehmet KÖSTEKÇİ, “Edatlar, kelime veya kelime grupları arasında ilgi kuran görevli kelimelerdir. Edatların tek başlarına anlamları yoktur; bunlar, hiçbir nesneyi veya hareketi karşılamaz. Edatlar, cümlede kendilerinden önce gelen kelime veya kelime grupları arasında sebep, benzerlik, eşitlik yönlerinden anlam ilgisi kurar.” demektedir.⁷¹

Yavuz KARTALLIOĞLU, Hüseyin YILDIRIM, edatları, kökenleri ve kullanılış biçimleri bakımından iki başlıkta incelemektedir. Edatları kökenleri bakımından Türkçe kökenli ve yabancı kökenli olmak üzere ikiye ayırmaktadırlar. Kullanılış biçimleri bakımından ise isimlerin yalın hâli ile kullanılanlar, zamirlerin ilgi hali ile kullanılanlar, isimlerin çıkma hâli ile kullanılanlar şeklinde ayırmaktadırlar.⁷²

Haydar EDİSKUN *Türk Dil Bilgisi* adlı eserinde “Edatlar, başlıbaşlarına anlamları olmayan, ancak anlamlı kelimelere, takımlara, kelime öbeklerine ulandıkları ya da bir cümleye girdikleri zaman çeşitli anlam ilgileri kuran ve böylece kendi anlamları sezilen kelimelerdir.” şeklinde edatları tanımlarken edatların

⁶⁸ Tufan Demir, *Türkçe Dilbilgisi*, 2. bs., Ankara 2006, s. 491-507.

⁶⁹ Mehralı Calp (ed.), *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, İstanbul 2005, s.101.

⁷⁰ Mehmet Hengirmen, *Türkçe Dilbilgisi*, 4.bs., Ankara 2002, s. 167.

⁷¹ Ertuğrul Yaman, Mehmet Köstekçi, *Üniversiteler İçin Örnekli Uygulamalı Türk Dili ve Kompozisyon*, 4.bs., Ankara 2006, s. 107.

⁷² Ercilasun (ed.), s. 66-67.

ulandıkları kelime ya da kelimeler ile ya sıfat, ya da zarf öbeği oluşturmuş olabileceğini, bu yolla cümlenin bir ögesiyle ilgi kurduklarını; ancak birçoğunun da hiçbir öge ile doğrudan doğruya ilintisinin olmadığını, yalnızca başlarına, ortalarına, sonlarına geldikleri cümlelerin anlamına yardımcı olan öge olduğunu belirterek şu örnekleri verir: “O, kuzu gibi bir çocuktur” cümlesinde **o**, öznedir; **kuzu gibi bir çocuktur** söz öbeği yüklemidir; ancak burada **kuzu gibi** sıfat öbeğini sıfatlaştıran kelime, **gibi** edatıdır. Bunun gibi cümlenin hiçbir ögesiyle doğrudan doğruya ilintisi bulunmayan bir edatın, cümle çözümlemesinde, “cümleye şu ya da bu anlam ilgisini getiren yardımcı ögedir, edat tümlecidir” şeklinde ifade edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca edatlardan kelime türetilmeyeceğini de belirtmektedir.⁷³

Sözcük Türleri'inde “Anlam ve görevleri daha çok, tümce içinde, birlikte bulunduğu sözlerle belirlenen, sözcükler arasında ilgi kurmaya yarayan ögelere *ilgeç* denir.” şeklinde tanımlanan edat ile bağlaçların karıştırılma ve “ilgeç konusunda varolan karmaşıklığın başlıca nedenlerinden birinin Türkçede *ilgeç* görevli sözcüklerin azlığı, çoğunun da başka dillerden gelişi” olarak düşünülmektedir.⁷⁴

Bazı İngilizce ön edatların işlevleri Türkçede sona gelen durum ekleri tarafından gerçekleştirilir. Onların geri kalanı hâkim oldukları kelimeyi takip eden son çekim edatı tarafından gerçekleştirilir. Onların bir kaçı son ek olarak görülebilir, fakat çoğunluk kelimelere bağlıdır. *Turkish Grammar*'da edatlar ilk olarak yalın, belirtme, yönelme ve çıkma hâlleriyle yorumlanarak listelenmiştir. Edatlar, ikincil edatlar olarak (Edatsal ifade başka muhtemel bir terimdir.) isimlerin yönelme, bulunma ve çıkma hâllerine göre listelenmiştir. İkincil edatlara *alt, ara, arka, baş, dış, hariç, etraf, çevre, karşı, orta, iç, dahil, ön, peş, üst, üzer-, fevk*, yan örnekleri verilmektedir: **Şehr-in etrafında (çevresinde) çok bağ var, acayip bir karışıklık içinde (dahilinde), deniz-in iç-i-ne...**⁷⁵

İngilizcede bağlı olduğu isimden önde olan ön edatlar vardır; Türkçede ismi takip eden son çekim edatı vardır (for Mehmet / Mehmet için). Başka dillerdeki çoğu

⁷³ Haydar Ediskun, *Türk Dil Bilgisi*, 11. b.s., İstanbul 2007, s. 284-301.

⁷⁴ Neşe Atabay, İbrahim Kutluk, Sevgi Özel, *Sözcük Türleri*, Anklara 1983, s. 132-144.

⁷⁵ G. L. Lewis, *Turkish Grammar*, Oxford 1967, s. 85-95.

ön edatlara benzeyen Türkçe son çekim edatları isimde çeşitli durum ekleri gerektirir. Bunlar üç gruptur: yalın ya da ilgi hâli gerektiren son çekim edatları, yönelme hâli gerektirenler ve çıkma hâli gerektirenler.⁷⁶ Lewis'in aksine Robert, "edatsal yapı"ların Türkçede edat olmadığını belirtmektedir.⁷⁷

Zühâl YÜKSEL, Kırım Tatar Türkçesindeki edatları (münasebetçiler) "Çekim edatları" ve "Pekiştirme edatları" olarak iki ana başlıkta incelemektedir. "Çekim edatları" başlığını " Yalın hâliyle bağlanan edatlar", "Yönelme hâliyle bağlanan edatlar", "Çıkma hâliyle bağlanan edatlar", "İlgi hâliyle bağlanan edatlar" diye alt başlıklarda incelemektedir.⁷⁸

Türkmen Türkçesinde, 'edatlar' kelimesi yerine 'kömekçi sözler' (yardımcı kelimeler) ismi kullanılır. Kömekçi sözlerin görevleri Türkiye Türkçesindeki edatlarla aynıdır. "Bunlar, cümlede kendi başlarına cümlenin ögesi olmayıp, kelime ve cümleleri birbirine bağlamaya, cümlede kelimelerin birbiriyle olan ilgisini göstermeye, ilgili kelimenin anlamını kuvvetlendirmeye hizmet ederler."⁷⁹ Mehmet KARA, *Türkmence (Giriş-Gramer-Metinler-Sözlük)*'te Türkmencedeki edatları, "Seslenme edatları", "Gösterme edatları", "Cevap edatları", "Bağlama edatları" ve "Son çekim edatları" olarak beş gruba ayırmaktadır. İncelemekte olduğumuz "edat" kavramını KARA, "Son çekim edatları" kavramı ile karşılamaktadır ve bu edatları sonuna geldiği isimle cümledeki diğer kelimeler arasında anlam ilişkisi kuran görevli kelimeler olarak ifade etmektedir.⁸⁰

Yavuz KARTALLIOĞLU, Hüseyin YILDIRIM, Azerbaycan Türkçesindeki edatları(Ädat) kullanım biçimlerine göre "Sual Ädatı", "Guvvätländirici Ädat", "İnkâr ädatı", Färglândirici vâ ya istisnaedeci ädat", Täsdiğ ädatı"; yapıları bakımından "Sabit Goşma" (Asıl Edatlar): üçün, ötrü... , "Geyri-sabit (keçici) Goşma" (Geçici Edatlar): sonra, bari... , "Şakilçilâşmış ve ya şakilçilâşmâk üzre olan goşma" (Ekleşmiş veya ekleşmeye başlamış olan edat): ilä (la, lä) şeklinde

⁷⁶ Robert Underhill, *Turkish Grammar*, 3.bs, Amerika 1980, s. 157-167.

⁷⁷ Underhill, s. 234.

⁷⁸ Zühâl Yüksel, *Kırım Tatar Türkçesi Grameri Ses ve Şekil Bilgisi*, Ankara 2005, s. 455-473.

⁷⁹ Berkil, s. 16.

⁸⁰ Mehmet Kara, *Türkmence (Giriş-Gramer-Metinler-Sözlük)*, 2. bs., Ankara 2001, s.46.

incelemişlerdir. “Görevli kelime türlerinden biri olan edatlar, cümle içinde kullanılırken, birlikte kullanıldığı isim hâl eklerinden birini alır. İlgili edatla kullanılan isim şu hâl eklerini alır: ” diyerek edatları “Yönelme hâli eki isteyen edatlar”, “Çıkma hâli eki isteyen edatlar”, “Yalın hâlde olan isimleri isteyen edatlar”, “İlgi hâli eki ya da yalın hâlde olan isimleri isteyen edatlar” ve “Yalın, yönelme, bazen de ilgi hâli eki isteyen edatlar” olarak gruplandırmışlardır.⁸¹

Özbek Türkçesindeki edatları “Son Çekim Edatları” ve “Sona Gelen Edatlar” olarak iki grupta inceleyen Rıdvan ÖZTÜRK, “Son Çekim Edatları”nı “İsimlerin yalın, ilgi, yönelme ve çıkma hâli şekillerinden sonra gelerek onları zarflaştırılan edatlardır. Çok sayıda örneği vardır. Bunların bazıları asıl edat konumundadır, bazıları edat gibi de kullanılan başka kelimelerdir” şeklinde açıklamaktadır. Bu edatlara “*qarşı*”, “*song*”, “*öncä*” vb. örnekler vermektedir. “Sona Gelen Edatlar”ı ise “Kelimelerin, kelime gruplarının veya cümlelerin sonuna gelerek onları soru, şüphe, tereddüt, sınırlama, ayırma, tasdik ve pekiştirme gibi yönlerden etkileyen edatlardır.” şeklinde açıklayarak “-*çi*: soru, istek, rica, pekiştirme”, “-*kü*: soru, pekiştirme”, “-*dä*: pekiştirme, tasdik” vb. örnekler vermektedir.⁸²

Özbek Türkçesindeki edatları “İsim ve isim soylu kelimelerden sonra gelerek sonuna geldiği kelimeyle cümledeki başka kelimeler arasında zaman, yer, yön, tarz, benzerlik, başkalık, vb. gibi anlam ilişkisi kuran gramer görevli müstakil kelimeler” olarak tanımlayan ve edatları “Son Çekim Edatları” ve “Sona Gelen Edatlar” olarak iki grupta inceleyen Volkan ÇOŞKUN, son çekim edatlarının çekime uğramayan asıl son çekim edatları ve çekim veya yapım ekleri olarak kalıplaşmak ve asıl kelime anlamlarını az veya çok kaybetmek suretiyle tıpkı birer son çekim edatı gibi görev yapan çekim edatları olmak üzere iki türlü olduğunu belirtmektedir. Sona gelen edatları ise kelimelerin, kelime gruplarının, cümlelerin sonuna gelerek onları önceki veya sonraki kelimelere, kelime gruplarına ve cümlelere bağlayan edatlar olarak tanımlamaktadır. Bu edatların kuvvetlendirme fonksiyonu, genellikle bağlama

⁸¹ Ercilasun (ed.), s. 214.215.

⁸² Ercilasun (ed.), s. 343-344.

fonksiyonlarından daha baskındır. Bu edatlardan bazıları kelimelere bitişik suretiyle ekleşmiş durumda olduğunu belirtmektedir.⁸³

Yeni Uygur Türkçesindeki edatları Habibe YAZICI ERSOY şu şekilde incelemiştir:

1. Bağlama Edatları (Bağlıguçılär)

1.1. Sıralam Edatları: Arka arkaya gelen kelime, kelime grupları ve cümleleri bağlamak için kullanılır: *häm* “ve, ile”, *vä* “ve” vb.

1.2. Karşılaştırma Edatları: İki veya daha fazla kelime veya cümleyi birbiriyle karşılaştırmak için kullanılırlar: *häm... häm* “hem... hem”, *mu... mu* “da... da” vb.

1.3. Denleştirme Edatları: birbirinin yerini alabilecek iki unsuru birbirine bağlarlar: *yaki, ya* “veya”, *hahi* “veya”.

2. Cümle Başı Bağlaçları

“fakat” anlamı verenler (*päqät* “fakat”, *biraq* “fakat, ama” vb.),

“eğer” anlamı verenler (*ägär* “eğer”, *mubada* “eğer”),

“çünkü” anlamı verenler (*çünki* “çünkü”, *nemişqa digändä* “-maktan başka, yanı sıra”),

Benzerlik anlamı verenler (*goya* “güya”, *goyaki* “sanki” vb.),

Sonuç ve açıklama ifade edenler (*bälki* “belki”, *eksiça* “üstelik”, *vahalenki* “halbuki, oysa” vb.)

3. Çekim Edatları

Zaman ifade edenler (*keyin* “sonra”, *soñra* “sonra” vb.),

Sebeup ifade edenler (*säväplik* “dolayı, ötürü” için “için”).),

Benzerlik ifade edenler (*däk ~ täk* “gibi, kabi” “gibi” vb.),

Vasıta ve beraberlik ifade edenler (*bilän* “ile”, *arqiliq* “ile, vasıtasıyla”).),

Yön ve sınırlama ifade edenler (*qädär* “kadar”, *qarap* “doğru” vb.),

Başkalık ifade edenler(*başqa* “başka”, *özgä* “başka”),

Görelilik ifade edenler (*körä* “göre, karşı”, *muvaپیq* “göre, uygun” vb.),

Aitlik ve ilgili olma ifade edenler (*togruluq* “hakkında, üzerinde, ait”, *dair* “dair”)

⁸³ Volkan Coşkun, *Özbek Türkçesi Grameri*, Ankara 2000, s. 213-226.

4. Ünlem Edatları (İmliq Sözlär)

4.1. Duygu Ünlemleri

4.2. Cevap Ünlemleri

4.3. Sorma Ünlemleri⁸⁴

Kazak Türkçesindeki edatları “Bağlama Edatları (1. Sıralam Edatları, 2. Denkleştirme Edatları, 3. Karşılaştırma Edatları, 4. Cümle Başı Edatları)”, “Çekim Edatları” ve “Ünlem Edatları (Odağaylar)” olarak üç bölümde inceleyen Ferhat TAMİR, “Çekim Edatları”nı ise “Yön ve Sıralama Edatları”, “Zaman Edatları”, “Sebeup Edatları”, “Benzerlik Edatları”, “Vasıta ve Beraberlik Edatları”, “Başkalık Edatları” ve “Diğer Çekim Edatları” olarak incelemektedir.⁸⁵

Hülya KASAPOĞLU ÇENGEL, Kırgız Türkçesindeki edatları ünlem ve bağlaçlardan ayrı çekim edatları başlığı altında “Yalın hâlde bağlanan edatlar: *arkıluu* ‘sayesinde, ile, vasıtasıyla’, *boydon* ‘gibi, olarak’ v.b.”, “Yükleme hâliyle bağlanan edatlar: *boyloy* ‘üzerinden, vasıtasıyla’, *közdöy, közdöp* ‘doğru’”, “Yönelme hâliyle bağlanan edatlar: *caraşa* ‘uygun, göre’, *çeyin* ‘kadar’, *deyre; deyin* ‘kadar’ v.b.” ve “Pekiştirme edatları: *bolsa* ‘ise’, *da* ‘da, de’, *dağı* ‘da, de, dahi, bile’ v.b.” şeklinde incelemiştir.⁸⁶

Tuncer GÜLENSOY, Kırgız Türkçesindeki edatları “Fiil soylu son çekim edatları: *alkı, aşu, aşnu, başlayu, birle, iye, keçe, öni...*”, “İsim soylu son çekim edatları: *al, ara, asra, iç, ugur, ortu*” ve “Öteki son çekim edatları: *artuk, berü, içre, kirse, teg...*” olarak sınıflandırırken “son çekim edatları”nı “İsimleri, zamirleri ve sayılan isimleri takip eden, onlarla sıkı sıkıya bağlı, manâlarına göre onlara tabi, fakat gramer bakımından onlara hâkim kelimeler” şeklinde tanımlamıştır.⁸⁷

Ercan ALKAYA, Karay Türkçesindeki edatları incelediği makalesinde şu edatlara yer vermiştir:

⁸⁴ Ercilasun (ed.), s. 412-413.

⁸⁵ Ercilasun (ed.), s. 473-474.

⁸⁶ Ercilasun (ed.), s. 528-529.

⁸⁷ Tuncer Gülensoy, *Kırgız Türkçesi Gramer I – Ses Bilgisi- Şekil Bilgisi*, Kayseri 2004, s. 132-135.

Alına (önce, -den önce), arı (-den sonra, ötesinde) , artıx (-den artık, -den çok, -den fazla, -den iyi, -den üstün), aşıra/asıra/aşarı (ile, üzerinden, -den vasıtasıyla, içinde, zarfında), atlam (-den fazla, -den çok), başxa (başka), başlap(-den itibaren, -den başlayarak, -den beri), beri (-den beri), berli (-den beri, -den itibaren), bıla/-ba/-bia (ile, ile birlikte, ile beraber), burun (-den önce), cek (-e kadar), deyin/dieyin/degin (-e kadar), -di/-diy (-cesine, kadar), dieria (-e kadar), ğayrı (-den başka), xatlı (kadar), ilen/ilian (ile), kadar/qadar/ğadar (-e kadar, gibi, olarak), kibik (gibi), kioria/köre (-e göre, nazaran; için, -den dolayı), kurun (-e doğru, -e yakın), ornuna (yerine, gibi), ötrü (ötürü, dolayı, yüzünden), özgia (başka), sarı, sarın (-de, -den; yüzünden; hakkında), sartın (dolayı, yüzünden, için, vasıtasıyla), sayın (her, -dıkça), son/soñ (sonra), soñra (-den sonra), sortun (-den sonra), taba (-e doğru), tarafıdan (tarafıdan), tiekli/tekli,-tekli (-e kadar, kadar), uturu/utru (-e karşı, -e doğru), üçiun (için, dolayı), üstiunia/üsniu (üstüne, üzerine, hakkında; için)⁸⁸

Dilek ERGÖNENÇ AKBABA, Nogay Türkçesindeki edatları “Bağlama Edatları”, “Çekim Edatları” ve “Ünlem Edatları” olarak üç grupta incelemektedir. “Çekim Edatları”nı ise işlevlerine göre şöyle incelemiştir:

Yön ve sınırlama: *Karap* (-e karşı), *karsı* (-e karşı)

Zaman: *Aldın* (önce), *alıp* (-den itibaren) v.b.

Sebeup: *Üşin* (için), *-DAn sebep* (için, sebebiyle)

Miktar: *Kader* , *kadar* (kadar), *şaklı* (kadar)

Vasıta ve beraberlik: *Man*, *men*, *ban*, *pan*, *pen* (ile), *mınan*, *minen* (ile)

Hâl: *Köre* (göre)

Başkalık: *Baska* (başka)⁸⁹

Mustafa ÖNER, Tatar Türkçesindeki edatları “Bağlama Edatları” ve “Son Çekim Edatları(beylékler) olarak iki başlıkta incelemektedir. “Bağlama Edatları”nı ise “Bağlayıcılar (tézüvçé térkegeçler)”, “Cümle başı edatları (karşılık térkegeçleré ve iyertüvçé térkegeçler)” ve “Sona gelen edatlar (kisekler)” başlıkları altında incelemektedir. Son çekim edatlarını (beylékler) “İsim hâl ekleri gibi işlev taşıyan

⁸⁸ Ercan Alkaya “Karay Türkçesinde Edatlar”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 8, 2005, s. 66-98.

⁸⁹ Ercilasun (ed.), s. 663.

fakat daha zengin anlamlar veren sözler olarak” tanımlayan ÖNER, bu edatları bağlandıkları isimlerin hâl eklerine göre “yalın hâlle bağlananlar, yönelme hâliyle bağlananlar, çıkma hâliyle bağlananlar” şeklinde sıralamaktadır.⁹⁰

“İlgeç olarak kullanılan sözcüklerin yanı sıra sıfat, belirteç ve ad olarak kullanılan pek çok sözcük de ilgeç olarak kullanılır.” diyen HENGİRMEN, *aşağı, yukarı, sonra, karşı, öte, doğru, başka, alt, üst, yan, iç, dış* gibi sözcüklerin ilgeç olmadığı halde bazen cümle içindeki kullanımlarına ilgeç görevini üstlendiğini belirtmektedir.⁹¹ Korkmaz da *alt, üst, ön, yan, ara, sağ, sol, iç, dış, kıyı, öte* gibi yer yön bildiren bu sözcüklerin dilimizde edatlardan farklı olarak kendi başlarına bağımsız birer anlamları olduğunu tıpkı öteki adlar gibi iyelik, çokluk ekleri; yükleme, bulunma, yönelme çıkma durumu gibi ad çekimi ekleri alabildiklerini ve türetmelere girebildiklerini belirtmektedir. Gerçek edatlar kendilerinden önceki kelimelerle birer edat grubu oluşturdukları halde edat gibi kullanılan adların yalnızca ad tamlaması oluşturduklarını söyleyen Korkmaz, bunların gerçek edat olmadıklarını, dilin ihtiyaç gösterdiği durumlarda edat gibi kullanılabilen adlar olduğunu belirtmektedir.⁹²

Dil bilimcilerin edat ile ilgili görüşleri incelendiğinde edatın tanımında büyük oranda benzerlikler olduğu, farklılığın daha çok adlandırma ve sınıflandırmada yaşandığı görülmektedir. “Edat” terimini bağlaçlar ve ünlemlerle birlikte geniş manada düşünen Muharrem Ergin⁹³, A.Von Gabain (“son çekim edatı” terimi çevirmen Mehmet Akalın’ının tercihidir.)⁹⁴ ve Yaşar Akdoğan⁹⁵ “son çekim edatı”, ; Necmettin Hacıeminoğlu⁹⁶ ve Yaşar Öztürk⁹⁷ “çekim edatı”; Mukim Sağır⁹⁸ ise “edat” terimini kullanmıştır. “edat” kavramını dar anlamda düşünen Zeynep

⁹⁰ Ercilasun (ed.), s. 728-733.

⁹¹ Hengirmen, s. 167.

⁹² Korkmaz, s.1084.

⁹³ Ergin, s. 348.

⁹⁴ Gabain, s.93.

⁹⁵ Akdoğan, s.163.

⁹⁶ Hacıeminoğlu, s.5.

⁹⁷ Uygur (ed.), s. 172.

⁹⁸ Sağır, s. 112.

Korkmaz⁹⁹, Fikret Uslucan¹⁰⁰ “edat”; Tahsin Banguoğlu “takı”¹⁰¹; Mehmet Hengirmen¹⁰², Tahir Nejat Gencan¹⁰³, Mazhar Kükey¹⁰⁴, Nurettin Koç¹⁰⁵ “ilgeç” tanımını kullanmıştır. Jean Deny “ilgiç” tanımını kullanmıştır (Bu tanım çevirmenin kullandığı tanımıdır).¹⁰⁶ Kerime Üstünova¹⁰⁷ ise “ad işletme edatları” tanımını kullanmıştır. Türkmen Türkçesinde edat kavramının karşılığı olarak “Kömekçi”¹⁰⁸, Kazak Türkçesinde “Şılaw”¹⁰⁹, Kırım Tatar Türkçesinde “Münasebetçi”¹¹⁰, Tatar Türkçesinde “Beylékler”¹¹¹, Yeni Uygur Türkçesinde “Yüklmilär”¹¹², Azerbaycan Türkçesinde “Goşma/ Ädat”¹¹³ terimleri kullanılmaktadır.

Tercih edilen terimlere baktığımızda “takı” bize eki çağrıştırmaktadır. Edatlar ise zaman zaman çekim ekleriyle aynı görevde olmalarına rağmen ek değillerdir.

“İlgeç” kelimeler arasında kurulan ilgiyi belirtmesi bakımından daha doğru bir kullanım olmakla beraber yaygın ve dilimize mal olmuş “edat” karşılığında tercih edilebilir değildir.

“Son çekim edatı” ise Avrupalı bilim adamlarının bu gramer birimini açıklamak için kendi dillerinden faydalanmaları sonucu ortaya çıkmış yanlış bir kullanımdır. Kendi dillerindeki ön çekim edatları ve eklerine karşılık Türkçede kelime sonrası kullanılan bu birimlere son çekim edatı demeyi uygun bulmuşlardır. Fakat Türkçede ön çekim edatı varmış izlenimi uyandırdığından bu terim de kullanılmamalıdır.

Edat ise dar kapsamlı bir kullanım olarak görülmesine rağmen yaptığı işi en iyi anlatan terim karşılığıdır.¹¹⁴

Bu tezde ise (bağlaçlar ve ünlemler dahil edilmeyerek) “edat” kavramı kullanılmaktadır.

⁹⁹ Korkmaz, s.1052.

¹⁰⁰ Calp (ed.), s. 101.

¹⁰¹ Banguoğlu, s.386.

¹⁰² Hengirmen, s. 167.

¹⁰³ Gencan, s. 473.

¹⁰⁴ Kükey, s.329.

¹⁰⁵ Koç, s. 165.

¹⁰⁶ Deny, s.558.

¹⁰⁷ Üstünova, s. 279.

¹⁰⁸ Berkil, s.16.

¹⁰⁹ Türkmemetoğulları, s. 9.

¹¹⁰ Yüksel, s. 455.

¹¹¹ Ercilasun (ed.), s.731.

¹¹² Ercilasun (ed.), s. 412.

¹¹³ Ercilasun (ed.), s. 214.

¹¹⁴ Ferah Çetin, “Türk Dilinde Edatlar İle İlgili Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme”, *II. Uluslararası Türk Dili ve Öğrenci Kongresi II. Cilt*, 2009, s.1296-1297.

Yukarıda yer verdiğimiz dil bilimcilerin görüşleri değerlendirildiğinde edatların özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Tek başlarına anlamları yoktur.
2. Edatlar, cümlede kelime veya kelime birlikleri arasındaki ilişkiyi sağlamaya yararlar.
3. Anlamları ve görevleri birlikte kullanıldıkları kelimelere bağlıdır.
4. Edatların cümle içinde kurdukları anlam ilişkileri geçicidir.¹¹⁵
5. Edatlar görevli kelimelerdir.
6. Edatlar kendilerinden önce gelen kelimenin herhangi bir hâl ekiyle kullanılmasını isterler.
7. Edatlar şekilce kelime, işleyişçe isim çekimi ekleri durumunda bulunurlar.¹¹⁶
8. Edatlar kendi başlarına bir öge olamazlar, önlerine gelen kelime ile birlikte cümlenin ögesi olurlar.
9. Ekleşmiş edatlar hariç, edatların bağımsız birer kelime olmaları, onların eklendikleri adlar ile ses yapısı bakımından kaynaşmalarını engellemiştir.¹¹⁷
10. Ad çekim ekleri alarak adlaşırlar ve tümcede özne, tümleç yüklem görevini üstlenirler.¹¹⁸
11. Edat öbekleri, sıfat ya da belirteç göreviyle kullanılır.¹¹⁹
12. Edatlar, isim ve zamirlerle birlikte çoğu zaman tamlama şeklinde kullanılır.¹²⁰

Gerek içerik olarak, gerek yöntem olarak yararlanılan yüksek lisans tezleri ve doktora tezinde de araştırmacıların edat konusundaki farklı görüşleri açıkça görülmektedir. İncelenen ve yöntem olarak yararlanılan çok önemli bir kaynak olan

¹¹⁵ Korkmaz, s.1052.

¹¹⁶ Banguoğlu, s.386.

¹¹⁷ Korkmaz, s.1054.

¹¹⁸ Muhittin Bilgin, *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*, 2.bs. Ankara 2006, s. 288.

¹¹⁹ Bilgin, s. 288.

¹²⁰ Başacıoğlu, s. 87.

Ercan ALKAYA' nın *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*¹²¹ adlı doktora tezinde ALKAYA bağlaçları ve ünlemleri edat başlığı altında birleştirmemiştir. Ayşe TÜRKMEMETOĞULLARI'nın *Cüsipbek Aymawıtulı'nın Aqbilek Romanındaki Edatlar* adlı yüksek lisans tezinde Muharrem Ergin'nin edat tasnifi esas alındığı belirtilerek bu tasnife bağlı kalınmıştır.¹²² *Yapı Ve İşlev Bakımından Oğuz Atay'ın "Tehlikeli Oyunlar" Romanında Çekim Edatları* adlı Nermin EMRE'nin yüksek lisans tezinde "Edatları genel anlamıyla değerlendirirsek çekim, bağlama, ünlem ve pekiştirme edatları olmak üzere dört bölümde değerlendirmek mümkündür. Bu tezde yalnızca çekim edatları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çekim edatları da basit ve birleşik çekim edatları olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir."¹²³ ifadelerini kullanmaktadır. Özgür Semih BERKİL *Türkmen Türkçesindeki Edatlarla Türkiye Türkçesindeki Edatların Karşılaştırmalı Analizi* adlı yüksek lisans tezinde inceleme bölümünde edatları "son çekim edatları, ünlem edatları, bağlama edatları, ownuk bölekler"¹²⁴ olarak incelemektedir. Bu çalışmada edat terimi, ünlem ve bağlaçlardan ayrı ve bağımsız bir terim olarak incelenmiştir.

Çalışmada edatlar alfabetik sıraya göre verilmiş ve hem kullanılış hem de işlevleri bakımından incelenmiştir. Edatlar "Kullanımı" başlığı altında kullanılışlarına göre incelerken şu şekilde bir tasnif yapılmıştır:

- 1.İsmin... Hâlinde Sonra Kullanımı
- 2.Zamirlerden Sonra Kullanımı
- 2.1.Kişi Zamirinin... Hâlinde Sonra Kullanımı
- 2.2.İşaret Zamirinin... Hâlinde Sonra Kullanımı
- 2.3.Belirsizlik Zamirinin... Hâlinde Sonra Kullanımı
- 2.4.Dönüşlülük Zamirinin... Hâlinde Sonra Kullanımı

¹²¹ Ercan Alkaya, *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar* (Danışman: Prof. Dr. Ahmet BURAN), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmış Doçentlik Tezi, 2002.

¹²² Ayşe Türkmemetoğulları, *Cüsipbek Aymawıtulı'nın Aqbilek Romanındaki Edatlar* (Danışman: Ferhat TAMİR), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s.XIV.

¹²³ Nermin Emre, *Yapı ve İşlev Bakımından Oğuz Atay'ın "Tehlikeli Oyunlar" Romanında Çekim Edatları* (Danışman: İbrahim DELİCE), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s.1.

¹²⁴ Özgür Semih Berkil, *Türkmen Türkçesindeki Edatlarla Türkiye Türkçesindeki Edatların Karşılaştırmalı Analizi*(Danışman: Nergis BİRAY), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

2.5.Soru Zamirinin... Hâlimden Sonra Kullanımı

3.İsim-fiilden Sonra Kullanımı

4.Sıfat-fiilden Sonra Kullanımı

5.Zarf-fiilden Sonra Kullanımı

6.Çekimli Fiilden Sonra Kullanımı

Edatlar kullanımına göre incelendikten sonra işlevlerine göre “İşlevi” başlığı altında incelenmektedir.

III. İKİNCİ BÖLÜM

A. İNCELEME

1. AİT

Kavramlar arasında *aitlik*, *ilgili olma* anlam ilgisi kurar. İsimlerin ve zamirlerin yönelme hâli ile kullanılır. ÜSTÜNOVA edatın “birisine düşen, birisinin malı olan” anlamındaki ilişkinin, *{-(n)In}* ekinin sahiplik-aitlik işleviyle örtüştüğünü belirtmekte ve şu örnekleri vermektedir: Oya’ya ait evraklar =Oya’nın evrakları; babama ait ev = babamın evi... Üstünova bu bilgilere ek olarak bu yapının her zaman *{-(n)In}* ekinin *sahiplik-aitlik* işlevini karşılamadığını da belirtmektedir.¹²⁵

1.1. Kullanımı:

1.1.1.İsmin Yönelme Hâlinden Sonra Kullanımı

Ğayet merhametli analarğa ait bir muqaytliqnen yuvdi. (269/3 AG)

(Çok merhametli annelere ait bir dikkatle yıkadı.)

Kolhozlaştırıv deviri Baydarda özüne ait bir yolnen keçti. (60/5 AG)

(Çiftlikleştirme dönemi Baydar’da, Baydar’a özgü bir şekilde geçti.)

1.2. İşlevi:

1.2.1. Aitlik: Belirtilen kişiye, nesneye ait olma, özgü olma, sahip olma durumunun olduğunu ifade eder.

¹²⁵ Üstünova, s.297.

Ğayet merhametli analarğa **ait** bir muqaytliqnen yuvdı. (269/3 AG)

(Gayet merhametli annelere ait bit dikkatle yıkadı.)

2. AQQINDA

İki kavram arasında “ile ilgili” anlam ilgisi kurmaktadır. Türkiye Türkçesinde *hakkında* edatını karşılamaktadır. KORKMAZ, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*’nde “Edat Gibi Kullanılan Adlar” başlığı altında edat gibi kullanılan adlar, yalnızca ad tamlaması oluştururlar¹²⁶ diyerek “*İnce Memed hakkında çok deli şeyler düşünüyor, korkuyor, ürperiyordu* (Y. Kemal, İM, 442).” örneğini vermiştir. Tezinde *hakkında* edatına yer vermiş olan Nermin EMRE şu örnekleri vermektedir: “Nerden geldiği, kaç yıldır eşkıyalık yaptığı **hakkında** doğru dürüst hiç kimse bir şey bilmiyordu.” (Kemal, 2007: 157), “Umumi veya hususi psikoloji ve bilhassa sosyoloji **hakkında** hiçbir fikrim olmamasına rağmen işin böyle olmasına ben de memnunum.” (Tanpınar, 1992: 18).¹²⁷ Edatın, “Kırım Tatar Türkçesinde yalın hâlden ve tamlama hâlinden sonra edat göreviyle” kullanıldığını belirten ALKAYA¹²⁸, şu örnekleri vermektedir: “*Bu kitap aqqında fikirleriñizni, tevsiyeleriñizni yuqarıda qayd etilgen vesiqalarnı, mektüplerni İ. Gaspıralı adına kütüpxane adresine yollay bilesiñiz.* (ETM, s. 4), *Mehmet Nüzetniñ yaradıcılığı aqqında söz ketkende de böyle demek mümkün.* (ETM, s. 50)”.

2.1. Kullanımı:

2.1.1. İsmın Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı

Özleriniñ qasabaları Baydar **aqqında** da oniñ öz meraqlı delilleri bar. (46/8 AG)

(Kendi kasabaları olan Baydar’la ilgili de onun kendi merakıyla elde ettiğı bilgiler var.)

¹²⁶ Korkmaz, s. 1084.

¹²⁷ Emre, s. 19.

¹²⁸ Alkaya, s. 301.

*Endi ekin meselesi **aqqında** laf eteyik.* (61/9 AG)

(Şimdi ekin meselesiyle ilgili konuşuyoruz.)

*Sevgi **aqqında** degil de, kerek kitaplarnı oqusañ, sen de bilir ediñ!* (68/10 AG)

(Sevgi ile ilgili olan kitapları değil de gerekli olan kitapları okusaydın sen de bilirdin!)

*Cevair bugün gospitalde olup keçken vaqialar **aqqında** anasına bir şey aytmadı.*

(95/6 AG)

(Cevair annesine hastanede bugün olan olaylarla ilgili bir şey söylemedi.)

*O, mında keleyatqanda, oğul ve qocası **aqqında** bir şeyler eşitirim, dep tüşüne edi.*

(117/12 AG)

(O, buraya gelirken oğlu ve kocası hakkında bir şeyler işitirim diye düşünüyordu.)

*Ana, qızlar **aqqında** bir şey eşitmediñizmi?* (99/4 AG)

(Anne, kızlar hakkında bir şey duymadınız mı?)

*Soñundan da mevtalar **aqqında** iç bir şey aytmadı.* (161/3 AG)

(Sonunda da ölülerle ilgili hiçbir şey söylemedi.)

*Anağa bala bağçasındaki oğulçığı **aqqında** ağız açtırmağanlar.* (170/5 AG)

(Anneye çocuk yuvasındaki küçük çocuğu hakkında ağız açtırmamışlar.)

*Aradan qırq beş yıl keçken soñra, bu facialı vaqia **aqqında** Cevair bir askerniñ yazğanlarını oqudı.* (138/6 AG)

(Aradan kırk beş yıl geçtikten sonra bu dehşetli olay hakkında Cevair bir askerin yazdıklarını okudu.)

*Çünkü yerli halqqa bu adamlar **aqqında** çoq çirkin ve deşetli sözler ayılğan edi.*

(175/8 AG)

(Çünkü yerli halka bu adamlar hakkında çok çirkin ve dehşetli sözler söylenmişti.)

*Qart, Cevair **aqqında** tüşüngende, bu pezevenk erif benim aqılıma qaydan keldi, degen kibi başını qaqtı...* (215/7 AG)

(Yaşlı, cevair hakkında düşünürken bu pezevenk herif benim aklıma nereden geldi, der gibi başını salladı.)

*Bu hastalıq **aqqında** çoq eşittiler, çoq bileler.* (200/7 AG)

(Bu hastalıkla ilgili çok şey duydular, çok şey biliyorlar.)

*O, anasına yuqlap qalğan kibi körünse de, çoq vaqıtqace Cevair **aqqında** tüşünip, uyanıq yattı. (283/10 AG)*

(O, annesine uyuyup kalmış gibi görünse de epeyi vakte kadar Cevair ile ilgili şeyler düşünüp, uyanık bir şekilde yattı.)

*İşnen meşgul olsa da, aslında Kerimniñ yarası **aqqında** tüşünmekte edi. (270/5 AG)*

(İşle ilgilense de, aslında Kerim'in yarasını düşünmekteydi.)

*Lâkin evlerine qayıtp kelgen soñ, bu facia **aqqında** çoq vaqıtqace ağız açıp, bir söz aytmadı. (321/2 AG)*

(Ancak evlerine dönüp gelene kadar, bu facia hakkında epeyi bir zaman ağızını açıp, bir şey söylemedi.)

2.1.2. Sıfat-Fülden Sonra Kullanımı

*Ana-babasına bir türlü toy olmayacağı **aqqında** aytqan. (15/3 AG)*

(Anne, babasına düğün olmayacağı ile ilgili konuştu.)

*Çünkü cenk başlağanı **aqqında** qara haber darqalğan edi. (31/7 AG)*

(Çünkü savaşın başlaması ile ilgili kara haber yayılmıştı.)

*Eninden soñ ne yapmaq kerek olğanı **aqqında** tüşündi. (51/6 AG)*

(En sonunda ne yapmak gerek olduğu hakkında düşündü.)

*Bir kün edebiyat dersinde Fevziye Halilovna talebelerden dersten tış vaqıtlarında nasıl bedî kitaplar oquğanları **aqqında** soradı. (79/1 AG)*

(Birgün edebiyat dersinde Fevziye Halilovna öğrencilere dersten kalan zamanlarında nasıl kitaplar okudukları hakkında soru sordu.)

*Ayaqlarını qucaqlap, çengesini tizlerine tiregen Cevair endiden soñra anasinen ekisi qartbabalarısız ne yapacaqları **aqqında** tüşünmekte edi. (164/4 AG)*

(Ayaklarını kucaklayıp, çenesini tizlerine dayayan Cevair, bundan sonra annesiyle beraber büyükbabaları olmadan ne yapacaklarıyla ilgili düşünmekteydi.)

*Er şeyni kün evelden tüşünip tapqan, ayatta büyük tecribege saip Asan qart şimdi dünyada neler olayatqanını ve ileride neler olacağı **aqqında** bir şey aytıp olamay. (142/7 AG)*

(Her şeyi önceden düşünüp bulan, hayatta büyük tecrübeye sahip Asan, şimdi dünyada neler olduğunu ve ileride neler olacağı hakkında bir şey söyleyemiyor.)

*Qardaşı Ahmadcan bir vaqıtları, nasıldır bir kitapta, Afrika ormanlarında bir qabile yaşağanını, olar tiri adam aşığanları **aqqında** oquğanını aytqan edi. (210/5 AG)*

(Kardeşi Ahmadcan bir kere, bir kitapta, Afrika ormanlarında bir kabilenin yaşadığını ve onların diri insan yedikleri hakkında bir şeyler okuduğunu söylemişti.)

*Qırında vatannıñ er bir qarış yerini qaytarıp almaq için, ne kibi küreşkenleri **aqqında** ikâye ete turğan. (313/4 AG)*

(Kırım'da vatanın her bir karış toprağını kurtarıp almak için nasıl savaştıklarıyla ilgili hikâye anlatıyordu.)

*Subetleri devamında, büyük adamlar kibi, qayda ve nasıl cenkleşkeni **aqqında** soradı. (275/10 AG)*

(Sohbetlerinin devamında, büyük adamlar gibi nerede ve nasıl savaştıklarıyla ilgili sordu.)

2.1.3. İsim-Fiilden Sonra Kullanımı

*Anda qaytmaq **aqqında** tüşünmek bile mümkün degil. (64/5 AG)*

(Orada dönmeyi düşünmek bile mümkün değil.)

*Onıñ başında, bizler seniñle ne qadar yaqın olsaq da, o körüşüv **aqqında** saña ne desem eken, degen fikir dolanmaqta edi. (296/2 AG)*

(Onun başında, bizler seninle ne kadar yakın olsak da, o görüşme hakkında ne desem acaba, diye fikir dolanmaktaydı.)

2.1.4. Zamirlerden Sonra Kullanımı

2.1.4.1. Belirsizlik Zamirinin Yalnız Hâliinden Sonra Kullanımı

*Soñundan anaları olarğa episi **aqqında** ikâye etken edi. (5/12 AG)*

(Sonunda anneleri onlara hepsiyle ilgili hikâyeleri anlatmıştı.)

*Alime kızına baktı. Lâkin eşitken şeyleri **aqqında** bir söz aytmadı, sustu. (99/3 AG)*
(Alime kızına baktı. Ancak duyduğu şeylerle ilgili kızına bir şey söylemedi, sustu.)
*Afu etiñiz, bu qadar şey **aqqında** laf etsek de, biri-birimizniñ adlarını bilmeyimiz,- dedi, külümsiredi. (124/1 AG)*
(Afedersiniz, bu kadar şey hakkında konuşsak da birbirimizin isimlerini bilmiyoruz, dedi, gülümsedi.)
*Baba, siz meni o kuşlarnen qorquzmañız, keliñiz, faydalı şeyler **aqqında** fikir yürseteyik... (311/4 AG)*
(Baba, siz beni o kuşlarla korkutmayınız, geliniz, yararlı şeyler hakkında fikir alışverişinde bulunalım...)
*Misal için, nasıl faydalı şeyler **aqqında** laf eteyik?,- dep soradı. (311/6 AG)*
(“Misal, nasıl yararlı şeyler hakkında konuşalım?” diye sordu.)
*O, şimdi başka şey **aqqında** düşünmekte edi. (320/1 AG)*
(O şimdi başka bir şeyle ilgili şeyler düşünüyordu.)

2.1.4.2. Kişi Zamirinden Sonra Kullanımı

2.1.4.2.1. Üçüncü Çokluk Kişi Zamirinin Yalın Hâlinden Sonra Kullanımı

*Bizler mındanmız, emce,- dedi Enver, Cevairnen Aliyege baqıp aldı, lâkin olar **aqqında** ağız açmadı. (315/3 AG)*
(“Bizler buralıyız, amca” dedi Enver, Cevair ile Aliye’ye baktı, ancak onlar hakkında bir şey söylemedi.)

2.1.4.2.2. Üçüncü Teklik Kişi Zamirinin İlgi Hâlinden Sonra Kullanımı

*Cevair de öyle yapmaq istey, onıñ **aqqında** düşünmemege tırışa. (294/5 AG)*
(Cevair de öyle yapmak istiyor, onun hakkında düşünmemeye çalışıyor.)

2.1.4.3. Dönüşlülük Zamirinin Yalın Hâlimden Sonra Kullanımı

*Bu vaqıt özleri **aqqında** laf etkenini duyğan kibi, çaqallar da uvlap başladılar.*
(260/14 AG)

(O anda kendileriyle ilgili konuşulduğunu duymuş gibi, çakallar da ulumaya başladılar.)

2.1.4.4. Soru Zamirinin Yalın Hâlimden Sonra Kullanımı

*Böyle baqqanda, qardaşları ve anası ne **aqqında** laf etkenlerini diñlegen kibi körüne.*
(151/2 AG)

(Böyle baktığında, kardeşlerinin ve annesinin neyle ilgili konuştuklarını dinliyormuş gibi görünüyor.)

2.2. İşlevi:

2.2.1. İlgi: Metinde bir şey ya da kişi ile ilgili olmak, bir şeye ilişkin anlamlarında kullanılmıştır.

*Çünki cenk başlağanı **aqqında** qara haber darqalğan edi.* (31/7 AG)

(Çünkü savaşın başlaması ile ilgili kara haber yayılmıştı.)

*Baba, siz meni o quşlarnen qorquzmañız, keliñiz, faydalı şeyler **aqqında** fikir yürseteyik...* (311/4 AG)

(Baba, siz beni o kuşlarla korkutmayınız, gelin, yararlı şeylerle ilgili fikir yürütelim...)

*O, mında keleyatqanda, oğul ve qocası **aqqında** bir şeyler eşitirim, dep tüşüne edi.*
(117/12 AG)

(O buraya gelirken oğlu ve kocası ile ilgili bir şeyler duyarım diye düşünüyordu.)

3. BAQQANDA

Kavramlar arasında karşılaştırma yaparak “sınırlama” anlam ilgisi kuran edatın Türkiye Türkçesindeki karşılığı –e göre edatıdır. “bakmak” fiiline –anda zarf-fiil eki getirilerek oluşturulmuştur.

3.1.Kullanımı:

3.1.1. Zamirlerden Sonra Kullanımı

3.1.1.1.Kişi Zamirinden Sonra Kullanımı

3.1.1.1.1. Üçüncü Çokluk Kişi Zamirinin Yönelme Hâlinde Sonra Kullanımı

Olarğa baqqanda özüñni tübsüz deñizge tüşken kibi issetesiñ. (34/4 AG)
(Onlara göre kendini dipsiz denize düşmüş gibi hissediyorsun.)

3.1.2. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı

Emiş-demişlerge baqqanda, o, Aqyarda bir idarede başlıq olup çalışa eken. (181/3 AG)
(Söylenilenlere göre o, Akyar’da bir dairede müdür olarak çalışıyormuş.)

3.2. İşlevi :

3.2.1. Sınırlama: Metinde bir şey ya da bir kişi kaynak gösterilerek, belirtilen durum, gösterilen kaynak ile sınırlandırılmıştır.

Olarğa baqqanda özüñni tübsüz deñizge tüşken kibi issetesiñ. (34/4 AG)

(Onlara göre kendine dipsiz denize düşmüş gibi hissediyorsun.)

4. BAQMADAN

Kavramlar arasında “karşıtlık, zıtlık” anlam ilgisi kurmaktadır. Türkiye Türkçesinde –*e rağmen* edatını karşılamaktadır. “bakmak” fiiline –*madan* zarf-fiil eki gelerek oluşmuştur.¹²⁹ Edat isimlerin, zamirlerin yönelme hâli ve sıfat-fiiller ile kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde de “kendinden önce gelen ad değerindeki dil birimine {-A} ekiyle bağlanan *rağmen* edatı, oluşturduğu edat öbeğiyle eyleme/yükleme bağlanarak durumunu karşıtlık ilgisiyle belirler; *karşın*, -*DIĞI halde* anlamları katar.”¹³⁰

4.1. Kullanımı:

4.1.2. İsmi Yönelme Hâlinde Sonra Kullanımı

Yorulğanına baqmadan bütün küçünü topla, ögge çaptı. (40/11 AG)

(Yorulmasına rağmen bütün gücünü toplayıp öne atıldı.)

Qabaat özünde, çıqımsızlığıña baqmadan, olarnı külük kibi başıñniñ ucunda tutıp oturdiñ. (252/4 AG)

(Kabahat kendinde, talihsizliğine rağmen onları kuluçkaya yatmış gibi başının üstünde tuttu.)

4.1.3. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı

Şimdilik yigitniñ başı ucunda kiçkene tahtaçiq qoyulsa da, bir yıl keçken soñ, köyler ateş içinde qalğanına baqmadan, ana, oğluniñ hatırasını ebediliştirmek için, üstünde onıñ sureti olğan mermer taş qoydurdı. (43/4 AG)

¹²⁹ Alkaya, s. 122.

¹³⁰ Üstünova, s. 376.

(Şimdilik yiğidin baş ucunda küçükçe birtahta koyulsa da, bir yıl geçtikten sonra, annesi köylerin ateş içinde kalmasına rağmen oğlunun hatırasını ebedileştirmek için üstünde onun sureti olan bir mermer taş koydurdu.)

*Alime yaş balası olğanına **baqmadan**, kolhozniñ bostanıñdaki işlerge qatnap başladı.* (48/2 AG)

(Alime küçük çocuğu olmasına rağmen, çiftliğin bostanındaki işlerde çalıştı.)

*Alimeniñ bu titis dağ içinde tanış ve doğmuş ses, muçesindeki eziklikke **baqmadan**, onu birden tursattı.* (52/10 AG)

(Alime'nin bu sessiz dağ içinde duyduğu tanış ve akraba ses, yüzündeki ezikliğe rağmen onu birden değiştirdi.)

*Cafer çalıq ve cesur olğanına **baqmadan**, bir de bir mürekkep ve ağır alğa qalğanda, o, daima aşiqmadan tüşünip-taşınıp, aqılnen iş körmege tırışa edi.* (95/8 AG)

(Cafer cesur olmasına rağmen, bir karışıklık ve ağır hâle düştüğünde o, daima hareket etmeden düşünüp taşınıp, akli ile iş yapmaya çalışıyordu.)

*Pek keç olğanına **baqmadan**, yatqanda, Klavdinyanıñ penceresinde daa yarıq olğanını körgen edi.* (131/9 AG)

(Çok geç olmasına rağmen yattığında, Klavdinya'nın penceresinde hâlâ ışık olduğunu görmüştü.)

*Odamızda yarıq olğanına **baqmadan**, maña degil de, sizge çapqan.* (132/7 AG)

(Odamızda ışık olmasına rağmen, bana değil de, size gelmiş.)

*Elbet, anası, aslında zengin adamniñ qızı olup, varlıq içinde öskenine **baqmadan**, zamanlar deñişken, o qocağa çıqqan soñra üstüne yipek halat kiyip, beş-altı keniş, yarıq odalar boylap uzanıp ketken sofanıñ bir başından, ikinci başınace çalqanıp yürmedi.* (184/3 AG)

(Elbette annesi aslında zengin bir adamın kızı olup, varlık içinde büyümesine rağmen, zaman değişmiş, o evlendikten sonra üstüne ipek elbise giyip, beş-altı geniş, aydınlık oda boyunca uzanan sofanın bir başından ikinci başına dek sallana sallana yürümedi.)

*Burunu azaçiq qamburca olğanına **baqmadan**, dülber.* (203/8 AG)

(Burnu birazcık kambur olmasına rağmen, güzel.)

*Boyu yüksek olğanına **baqmadan**, omuzlarını daa da yüksek körünmege tırışqanı kibi köterip, başını ise azaçiq artqa taşlap yüre. (219/1 AG)*

(Boyu uzun olmasına rağmen, omuzlarını daha da yüksek göstermeye çalışıyormuş gibi kaldırıp, başını ise biraz arkaya atarak yürüyor.)

*Bala, ayaqları yanğanına **baqmadan**, çoq yüre... (235/10 AG)*

(Çocuk ayakları yanmasına rağmen, çok yürüyor...)

*Ana-bala, ğayet yorulğanlarına ve aç olğanlarına **baqmadan**, bazarnı ep dolandılar. (239/4 AG)*

(Ana-kız, çok yorulmuş ve aç olmalarına rağmen pazarı tamamen dolaştılar.)

*Arqasında on kilo yük olğanına **baqmadan**, Cevair anasından da ögde ketmekte edi. (246/7 AG)*

(Sirtında on kilo yük olmasına rağmen, Cevair annesinden de önde gidiyordu.)

*Ana-bala menzilge yaqlaşqan sayın, ğayet yorulğanlarına **baqmadan**, adımlarnı ep sıqıştırdılar. (250/2 AG)*

(Ana kız ulaşmak istedikleri yere yaklaştıkça, çok yorulmalarına rağmen adımlarını daha da sıklaştırdılar.)

*Aslında ise, siz aç ve biçare olğanınızğa **baqmadan**, qarşıñızdaki insanlarnı bir kapikke almağan iylekâr qadın ekensiñiz. (261/13 AG)*

(Aslında siz aç ve çaresiz olmanıza rağmen karşınızdaki insanlara bir kuruş değer vermeyen hilekâr kadınsınız.)

4.1.4. Zamirlerden Sonra Kullanımı

4.1.4.1. İşaret Zamirinin Yönelme Hâlinden Sonra Kullanımı

*Buña **baqmadan**, o, cemaat işlerinde kene faal iştirak etti. (57/4 AG)*

(Buna rağmen o, cemaatin işlerine yine aktif olarak katıldı.)

*Buña **baqmadan**, olar alâ qapu yanından çekilmey, boyunlarını zora berip o yaqqa baqmadılar. (147/12 AG)*

(Buna rağmen, onlar hâlâ kapı yanından çekilmeden, boyunlarını zorlayıp o tarafa bakmadılar.)

*Buña **baqmadan**, evlenmek için peşine tüşkenler çoq oldı. (186/6 AG)*

(Buna rağmen evlenmek için peşine düşenler çok oldu.)

*Buña **baqmadan**, eyi ki, Cevair anasınıñ aytqanlarına razı olmadı. (184/2 AG)*

(Buna rağmen, iyiki Cevair annesinin söylediklerine razı olmadı.)

*Buña **baqmadan**, Alime anda barmağa razı oldı. (217/1 AG)*

(Buna rağmen Alime oraya gitmeye razı oldu.)

4.2. İşlevi:

4.2.1. Karşıtlık: Metinde *baqmadan* edatı ile oluşturulmuş edat grubunun belirttiği duruma zıt bir durumun olduğunu belirtir.

*Buña **baqmadan**, olar alâ qapu yanından çekilmey, boyunlarını zora berip o yaqqa baqmadılar. (147/12 AG)*

(Buna rağmen onlar hâlâ kapı yanından çekilmeden, boyunlarını zorlayıp o tarafa bakmadılar.)

*Aslında ise, siz aç ve biçare olğanınızğa **baqmadan**, qarşıñızdaki insanlarnı bir kapikke almağan iylekâr qadın ekensiñiz. (261/13 AG)*

(Aslında siz, aç ve çaresiz olmanıza rağmen, karşınızdaki insanlara bir kuruş değer vermeyen hilekâr bir kadınmışsınız.)

*Yorulğanına **baqmadan** bütün kücünü toplay, ögge çaptı. (40/11 AG)*

(Yorulmasına rağmen bütün gücünü toplayıp öne doğru koştu.)

5. BAŞQA

Metinde iki kavram arasında “farklılık, sınırlama ve ilave etme” anlam ilgisi kurmaktadır. Türkiye Türkçesinde *-den başka* edatının karşılığıdır. “Sözcükler arasında ilgi kurarken ayrı, dışında, ayrıca, fazla olarak gibi anlamlar verir.”¹³¹ İsimlerin, zamirlerin çıkma hâli ve isim-fiiler ile kullanılmaktadır.

5.1. Kullanımı:

5.1.1. İsmın Çıkma Hâlınden Sonra Kullanımı

Cenkteki oğlumdan başka, beş balam bar,- dep cevap berdi Alime. (120/13 AG)
(Savaştaki oğlumdan başka, beş çocuğum var, diyerek cevap verdi Alime.)
Em olarnıñ başına, cenkten başka, ümitsizden bir belâ daa keldi. (198/3 AG)
(Hem onların başına savaştan başka, çaresi olmayan bir bela daha geldi.)
Şimdi ise dar-dünyada menden ve bu eki torunundan başka kimsesi yoq. (227/2 AG),
(Şimdi ise dar dünyada benden ve iki torunundan başka kimsesi yok.)
Alime yaşağan maallede Taibenen ekisiniñ qorantasından başka kimse yoq. (266/4 AG)
(Alime'nin yaşadığı mahallede Taibe'yle ikisinin ailesinden başka kimse yok.)
Çoqtan-çoq yıllar devamında kiyik ottan başka bir şey körmegen topraq teren etip sürüldi, kübrelendi.(307/3AG)
(Uzun yıllardır yabani ottan başka bir şey görmeyen toprak derince sürüldü, gübrelendi.)

5.1.2. İsim-Fiilden Sonra Kullanımı

Üçüncü küniü onu çıkarmaqtan başka çare qalmay. (163/5 AG)
(Üçüncü günü onu çıkarmaktan başka çare kalmıyor.)

¹³¹ Koç, s. 168.

*Sanarsıñ, evge ğozalaya taşımaqтан **başqa** işleri yoq. (224/6 AG)*

(Sanırsın, eve pamuk sapı taşımaktan başka işleri yok.)

*Köyniñ halqına, dersiñ, şimdi Kerim aqqında laqırdı etmekten ve tüşünmekten **başqa** iş yoq. (293/8 AG)*

(Köy halkı için sanki, Kerim hakkında konuşmaktan ve düşünmekten başka iş yok.)

5.1.3. Zamirlerden Sonra Kullanımı

5.1.3.1. Kişi Zamirlerinden Sonra Kullanımı

5.1.3.1.1. İkinci Teklik Kişi Zamirinin Çıkma Hâinden Sonra Kullanımı

*Şemsinurnı senden **başqa** kimsege bermem. (228/2 AG)*

(Şemsinur'u senden başka kimseye vermem.)

5.1.3.1.2. Birinci Çokluk Kişi Zamirinin Çıkma Hâinden Sonra Kullanımı

*Mında bizlerden **başqa** kirecek adam yoq. (323/4 AG)*

(Buraya bizlerden başka girecek kimse yok.)

5.1.3.2. İşaret Zamirinin Çıkma Hâinden Sonra Kullanımı

*Siziñ eliñizden ondan **başqa** bir şey kelmeycegini men yahşı bilem. (312/11 AG)*

(Sizin elinizden ondan başka bir şey gelmeyeceğini ben çok iyi biliyorum.)

5.2. İşlevi:

5.2.1. Sınırlama: Metinde “bir şey ya da bir kişi dışında” anlam ilgisi kurularak durum sınırlandırılmıştır.

Şimdi ise dar-dünyada menden ve bu iki torunundan başka kimsesi yoq. (227/2 AG)

(Şimdiyse bu dar dünyada benden ve bu iki torunundan başka kimsesi yok.)

Şemsinurnı senden başka kimsege bermem. (228/2 AG)

(Şemsinur'u senden başka kimseye vermem.)

5.2.2. İlave: Belirtilen duruma ek olarak başka durumun olduğunu belirtir.

Cenkteki oğlumdan başka, beş balam bar,- dep cevap berdi Alime. (120/13 AG)

(Alime “Savaşdaki oğlumdan başka, beş çocuğum var.”, diye cevap verdi.)

6. BERLİ

İki kavram arasında “-den itibaren, -den beri” şeklinde başlangıç noktasını belirten zaman anlam ilgisi kurar. Süreç bildirir. Türkiye Türkçesinde *-den beri* edatının karşılığıdır. “Edat olduğunda uzaklaşma durumu (-den hâli) eki almış kelimelerle gruplaşarak zaman ve yer yönünden fiilin başlangıcını gösteren bir anlam ilgisi kurar. Bu durumda “-e kadar” edat grubuyla sağlanan bitiş ilgisine karşıt bir anlam oluşturur.”¹³² İsimlerin, zamirlerin çıkma hâli ve sıfat-fiiller ile kullanılmaktadır.

6.1. Kullanımı:

6.1.1. İsmın Çıkma Hâlınden Sonra Kullanımı

Endi yarım asırğa yakın vaqıttan berli asretliğini çekken ana-baba yurtuna ketmekteler. (8/1 AG)

(Şimdi yarım asra yakın zamandan beri hasretini çektikleri ana vatanlarına gitmekteler.)

¹³² Uygur (ed.), s. 179.

*Sabadan **berli** ağzına bir şey almağanını hatırladı. (102/6 AG)*

(Sabahtan beri ağzına bir şey almadığını hatırladı.)

*Sabadan **berli** sizge on kere barıp kelgendirim. (104/3 AG)*

(Sabahtan beri size on kere gelmişimdir.)

*Qart eppi vaqıttan **berli** mında, bu taş üstünde otura, ep deñizge baqa. (116/1 AG)*

(Yaşlı, uzun zamandır burada, bu taş üstünde oturuyor, hep denize bakıyor.)

*Tünevinden **berli** qartnıñ közleri ögünden bu levha ketmey. (116/6 AG)*

(Dünden beri yaşlının gözlerinin önünden bu levha gitmiyor.)

*Abibulla ağaçığım, eki yıldan **berli** yollar-soqaqlar içinde qaldıq,- Alimeniñ yanaqları üstünden közyaşları tıgırıp kettiler. (118/6 AG)*

(“Abibulla ağabeyciğim, iki yıldan beri yollar-sokaklar içinde kaldık”, Alime’nin yanaklarının üstünden gözyaşları akıp gitti.)

*Bugün yarı geceden **berli** Hatice, bir daqqa raathıq bilmey, çapqaladı. (169/2 AG)*

(Hatice bugün yarı geceden beri bir dakika rahat etmeden koşturdu.)

*Endi bir aftadan **berli** mında yaşaylar. (193/1 AG)*

(Şimdi bir haftadan beri burada yaşıyorlar.)

*Qaravul onu üç-dört künden **berli**, saba işke ketkende, aqşam qaytqanda, er defa köre edi. (196/7 AG)*

(Bekçi onu üç-dört günden beri, sabah işe gittiğinde, akşam döndüğünde, her defa görüyordu.)

*Umumen, bütün odalarınıñ divarları, tavanları, tabanları yarım asırdan **berli** boya ve kireç qoqusı körmegeni belli olup tura. (324/2 AG)*

(Genel olarak bütün odalarının duvarları, tavanları, tabanları yarım asırdan beri boya ve kireç kokusu görmediği belli oluyor.)

*Ne ise de, bir aftadan **berli** onıñ ne özü körüne ve ne de sesi eşitile. (183/2 AG)*

(Neyse, bir haftadan beri onun ne kendi görünüyor, ne de sesi işitiliyor.)

*Maña biri-birimizni pek çoq yıllardan **berli** bilgen kibi kele. (208/12 AG)*

(Bana birbirimizi çok uzun yıllardan beri biliyormuşuz gibi geliyor.)

*Qardaşımdan üç aydan **berli** haber-teber yoq. (210/10 AG)*

(Kardeşimden üç aydan beri haber maber yok.)

*Şimdi bir aydan **berli**, qoranta böyle aşlarını yalıñız töşlerinde köre. (225/1 AG)*

(Şimdi bir aydan beri, aile böyle yemekleri sadece düşlerinde görüyor.)

*Anaları hayli vaqıttan **berli** anda barmağa, Azize ve balaları ne yapqanlarını bilmek istey.* (257/6 AG)

(Anneleri, uzun zamandan beri oraya gitmeyi, Azize ve çocuklarının ne yaptıklarını bilmek istiyor.)

*Bağışla, qardaşım, bayağıdan **berli** laf etermiz, biri-birimizniñ adını bilmeymiz.* (268/7 AG)

(Bağışla, kardeşim, uzun zamandan beri konuşuyoruz, birbirimizin adını bilmiyoruz.)

6.1.2. Zamirlerden Sonra Kullanımı

6.1.2.1. Belirsizlik Zamirinin Çıkma Hâlinden Sonra Kullanımı

*Mesele şunda ki, Kerimcan men bayağıdan **berli** mehanik qıdıra edim.* (293/4 AG)

(Kerimcan mesele şu ki, ben bayağıdan beri makine mühendisi arıyordum.)

6.1.3. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı

*Aslında yolğa çıqqanından **berli**, ayaqları eki-üç kere kesilip-kesilip kettiler.* (277/7 AG)

(Aslında yola çıktığından beri, ayakları iki üç kere kopacak gibi oldu.)

*Ana qalbi oğlunuñ kelgenden **berli** tüşünceli yürgenini, onu nedir raatsızlağanını duymay qalmağan edi.* (283/11 AG)

(Anne kalbi oğlunun geldiğinden beri düşünceli olduğunu, onu neyin rahatsız ettiğini anlamıştı.)

6.2. İşlevi:

6.2.1. Zamanda Başlangıç: Bir işin başlangıcını gösterir.

*Sabadan **berli** sizge on kere barıp kelgendirim. (104/3 AG)*

(Sabahtan beri size on kere gelmişimdir.)

*Abibulla ağaçığım, eki yıldan **berli** yollar-soqaqlar içinde qaldıq,- Alimeniñ yanaqları üstünden közyaşları tıgırıp kettiler. (118/6 AG)*

(“Abibulla ağabeyciğim, iki yıldan beri yollarda, sokaklarda kaldık.” dedi ve Alime’nin yanaklarından gözyaşları akıp gitti.)

*Endi bir aftadan **berli** mında yaşaylar. (193/1 AG)*

(Şimdi bir haftadan beri burada yaşıyorlar.)

7. BOYLAP

“boyunca” anlamında kullanılan edat, “yer-mesafe, miktar” bildirmektedir. İsmi yalın hâli ile kullanılmaktadır.

7.1. Kullanımı

7.1.1. İsmi Yalın Hâlinden Sonra Kullanımı

*Şu senenin baar ve küz aylarında bütün Qırım **boylap**, -şeer ve köylerde müsülman icra komitetleri teşkil etildi. (57/5 AG)*

(Bu senenin bahar ve güz aylarında bütün Kırım boyunca şehir ve köylerde Müslüman icra komiteleri oluşturuldu.)

*Qasaba **boylap** ketken tegiz, temiz zift yolda, dersiñ, ana-baba küni qoptı. (60/1 AG)*

(Kasaba boyunca giden düzgün, temiz asfalt yolda, sanırsın ana- baba günü koptu.)

*Bu haber yıldırım çabikliğinen eşelon **boylap** darqadı. (143/12 AG)*

(Bu haber tren boyunca yıldırım hızıyla yayıldı.)

7.2. İşlevi:

7.2.1. Yer-Mesafe: Belirtilen durumun gerçekleştiği yeri, mesafeyi belirtir.

*Şu senenin baar ve küz aylarında bütün Qırım **boylap**, -şeer ve köylerde müsülman icra komitetleri teşkil etildi. (57/5 AG)*

(Şu senenin bahar ve güz aylarında bütün Kırım boyunca şehir ve köylerde Müslüman icra komiteleri oluşturuldu.)

8. BOYUNCA

İki kavram arasında “-e göre, üzerine, boyunca, ilgili” anlam ilişkileri kurmaktadır. Edatın *ilgi, yer-mesafe, sınırlama* işlevlerinde kullanıldığı örnekler tespit edilebilmiştir. “Edat, zamirlerle kullanılmamaktadır.”¹³³

8.1. Kullanımı

8.1.2. İsmiñ Yalın Hâlindeñ Sonra Kullanımı

*Bu mesele **boyunca** bir qaç kere rayonğa da barğan edim. (293/4 AG)*

(Bu meseleyle ilgili birkaç kere ilçeye da gitmiştim.)

*Taibe mında da öz adeti **boyunca** iş kördi. (193/5 AG)*

(Taibe burada da kendi âdetine uygun iş yaptı..)

*Arbî, beş yıl devamında alışıp qalğan adeti **boyunca**, başından yüksek qasnaqlı şapkesini çıqardı. (276/6 AG)*

(Savaşta geçen beş yıl boyunca alıştığı adetine göre başından yüksek kasnaklı şapkasını çıkardı.)

8.2. İşlevi:

¹³³ Yüksel, s. 456.

8.2.1. İlgî: Bir şey ya da kişi ile ilgili olma, bir Şeye ilişkin olma durumunu belirtmektedir.

Bu mesele boyunca bir qaç kere rayonęa da baręan edim. (293/4 AG)
(Bu mesele ile ilgili birkaç kere ilęeye de gitmiştim.)

8.2.2. Yer-Mesafe: Belirtilen durumun geręekleřtięi yeri, mesafeyi belirtir.

Bütün Qırım boyunca ise bugün Bulęarlardan ğayrı Rumlar, Ermeniler, Qarayimler, Çingeneler çıkarılacaq. (139/3 AG)
(Bütün Kırım boyunca da bugün Bulęarlardan başka Rumlar, Ermeniler, Karaimler, Çingeneler çıkarılacak.)

8.2.3. Uygunluk: Belirtilen durumun “uygun, elverişli, uygun olarak, gereğince” yapıldığını belirtir.

Taibe mında da öz adeti boyunca iş kördi. (193/5 AG)
(Taibe burada da kendi adetine uygun iş yaptı.)

Arbî, beş yıl devamında alışıp qalęan adeti boyunca, başından yüksek qasnaqlı şapkesini çıqardı. (276/6 AG)
(Savaşta geçen beş yıl boyunca alıştığı adetine göre başından yüksek kasnaklı şapkasını çıkardı.)

9. DEGEN

İki kavram arasında “ile ilgili” anlam ilgisi kuran bu edatın Türkiye Türkęesindeki karşılığı *diye, gibi* edatıdır.

9.1. Kullanımı:

9.1.1. İsmın Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı

Bir taraftan yaş bala asqısı, ikinci taraftan “halq düşmanı”, “zenginler” degen insanı deşetlendirici sözler Alimeni evden çıkarmay ediler. (255/1 AG)

(Bir taraftan küçük çocuk askısı, diğer taraftan “halk düşmanı”, “zenginler” gibi dehşete düşüren sözler Alime’yi evden çıkarmıyordu.)

9.2. İşlevi:

9.2.1. Benzerlik:

Bir taraftan yaş bala asqısı, ikinci taraftan “halq düşmanı”, “zenginler”, “qulaqlar” degen insanı deşetlendirici sözler Alimeni evden çıkarmay ediler. (255/1 AG)

(Bir taraftan küçük çocuk askısı, diğer taraftan “halk düşmanı”, “zenginler” gibi dehşete düşüren sözler Alimeyi evden çıkarmıyordu.)

10. DEĞİL

değil olumsuzluk ifade eden bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır. *değil* edatının görevi “... söz içinde karşılaştırılan iki unsurun arasına girerek sonuna geldiği unsuru daha sonraki bir unsura bağlaması, bir karşılaştırma ifadesi içinde bir münasebet kurmasıdır.”¹³⁴ *değil* edatı, ad tümcelerinde olumsuzluk yapar.¹³⁵

10.1.Kullanımı:

¹³⁴ Ergin, s.364.

¹³⁵ Kükey, s.338.

10.1.1. İsmın Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı

*Çünkü kırımtatarlar biñ doquz on yedi senesiniñ başındaki kibi zayıf **degil**, onuñ siyasî aktivligi köterilgen edi. (58/6 AG)*

(Çünkü Kırım Tatarlar 1917 senesinin başındaki gibi zayıf değil, onun siyasî aktifliği kaldırılmıştı.)

*Alla köstermesin, öyle bir şey olsa, tayaq **degil**, özüñni tapsan al. (66/5 AG)*

(Allah göstermesin, öyle bir şey olsa, değnek değil, kendini bulursan al.)

*O, hasta **degil**, qaranlıqta oturmağa istemey, ğaliba. (70/1 AG)*

(Galiba, o hasta değil, karanlıkta oturmayı istemiyor.)

*Yoq, o hasta **degil**, oynamaq istey. (70/2 AG)*

(Yok o hasta değil, oynamak istiyor.)

*Qaranlıq olarnı **degil**, bizim canımıznı da sıqa. (70/2 AG)*

(Karanlık onları değil, bizim canımızı da sıkıyor.)

*Dağda yaş balalar **degil**, esli adamlar bile suvuqtan bocalap başladılar. (70/4 AG)*

(Dağda genç çocuklar değil, akli başında adamlar bile soğuktan ne yapacağını şaşırdı.)

*Böyle aleketten anda şeer **degil**, canlı mahluq qalmağandır. (83/6 AG)*

(Böyle felaket yüzünden orada şehir değil, canlı mahluk kalmamıştır.)

*Hastahaneniñ yalıñız binası **degil**, onuñ azbarı bile yaralıların toldı. (86/12 AG)*

(Hastanenin yalnız içi değil, bahçesi bile yaralılarla dolu.)

*Sen mında şan-şuret **degil**, ecel arap kelgensiniñ. (88/11 AG)*

(Sen buraya şan şöhret değil, ecelini aramaya gelmişsin.)

*Başqa balalar **degil**, emcemizniñ balaları. (91/9 AG)*

(Başka çocuklar değil, amcamızın çocukları.)

*O, şimdi bir **degil**, on canlı olsa bile, episini kızına ve evde qalğan balalarına bermege azır. (106/13 AG)*

(Onun şimdi bir değil, on canı olsa bile, hepsini kızına ve evde kalan çocuklarına vermeye hazır.)

*Aşağı maalle **degil**, sizge kenarğa bir adım atmaq mümkün degil. (136/10 AG)*

(Sizin için aşağı mahalleye değil, bir adım kenara gitmek mümkün değil.)

*Böyle yaş kızlarını akşamları vagonlarda anası **degil**, mında yaşlar bekleyler!* (158/2 AG)

(Böyle genç kızları akşamları vagonlarda anneleri değil, burada gençler bekliyorlar.)

*Daqqalar **degil**, saatler keçip kettiler.* (142/8 A)

(Dakikalar değil, saatler geçip gitti.)

*Seni cennet **degil**, ceennem de qabul etmez.* (197/1 AG)

(Seni cennet değil, cehennem bile kabul etmez.)

*Musafir **degil**, olar endi çoqtan bu evniñ, azbarniñ şorbacısı kesildiler.* (228/1 AG)

(Onlar şimdi misafir değil, çoktan beri bu evin, bahçenin efendisi kesildiler.)

*Yoq, yoq, men şiir **degil**, masal diñlemek isteyim.* (235/8 AG)

(Hayır, hayır, ben şiir değil, masal dinlemek istiyorum.)

*Lâkin o, köpek **degil**, balaban bir aç qaşqır eken.* (236/4 AG)

(Lakin o köpek değil, oldukça büyük aç bir kurtmuş.)

*Qızını, özünüñ aytqanı kibi, şeerge **degil**, stansiya bulunğan qasabağa yolladı.* 8252/5 AG)

(Kızını dediği gibi, şehire değil, meydan bulunan kasabaya gönderdi.)

*Eki kün **degil**, eki saat çalıştq, galiba,- dedi Asan.* (310/12 AG)

(“Galiba iki gün değil, iki saat çalıştık.” dedi Asan.)

*Kerim baracaq yerine tek bugün **degil**, çoqtan berli aşıqa.* (282/2 AG)

(Kerim girmek istediği yere sadece bugün değil, çoktandır gitmeye çalışıyor.)

*Anda qaytmaq aqqında tüşünmek bile mümkün **degil**.* (64/5 AG)

(Oraya gitmeyi düşünmek bile mümkün değil.)

*Buña baqmadan digeı qadınlarğa nisbeten, körünişi çoq fena **degil**.* (169/2 AG)

(Buna rağmen diğer kadınlara göre görünüşü çok fena değil.)

*Lâkin ne qadar qorqunçlı olsa da, mında qapularını örtmek mümkün **degil**.* (173/3 AG)

(Ancak ne kadar korkutucu olsa da burada kapıları örtmek mümkün değil.)

*Aşağı maalle **degil**, sizge kenarğa bir adım atmaq mümkün **degil**.* (136/10 AG)

(Size aşağı mahalleye değil, kenara bir adım bile atmak mümkün değil.)

*Ğozopayanı ise yaqmaq mümkün **degil**.* (224/8 AG)

(Pamuk saplarını yakmak ise mümkün değil.)

*Evge qaytmamaq ise mümkün **degil**.* (240/12 AG)

(Eve gitmemek ise mümkün değil.)

*Qave **degil**, qaynağan suv bile yoq.* (53/17 AG)

(Kahve değil, kaynayan su bile yok.)

*Leylânen, Leylânıñ halqinen olup keçken vaqialrniñ sebebni bilmek bir **degil**,*

*yüzlernen, biñlernen adamlarmıñ, yarı dünya adamlarınıñ aqlı etecek iş **degil**.* (169/4

AG)

(Leyla ile, Leyla'nın halkıyla olan olayların sebebini bilmek bir değil, yüzlerce,

binlerce adamın, tüm dünyada yaşıyan adamların yarısının aklının ereceği şey değil.)

*Ateş yaqmaq mümkün **degil!*** (52/1 AG)

(Ateş yakmak mümkün değil.)

10.1.2. İsmın Yönelme Hâlınden Sonra Kullanımı

*Kederlenme, balam, afat canęa **degil**, malęa kelsin.* (83/3 AG)

(Kederlenme çocuğum, afet cana değil, mala gelsin.)

*Öz ana-babası elâk olęan soñ, bir şey olsa, onuñ özü de daima felâket canęa **degil**,*

malęa kelsin, dey turęan. (119/2 AG)

(Kendi anne- babası helak olduktan sonra, bir şey olsa, kendi de daima felaket cana değil, mala gelsin diyip durmuş.)

*Adamlar başqa köyge **degil**, maalle deñiştirmege qorqalar.* (211/11 AG)

(İnsanlar başqa köye değil, mahalle değiştirmeye korkuyorlar.)

10.1.3. İsmın Çıkma Hâlınden Sonra Kullanımı

*Evler taştan **degil**, demirden olsalar bile, çıdap olamadılar.* (49/2 AG)

(Evler taştan değil, demirden olsa bile, dayanamadı.)

*Dört ayaqlı soylarından **degil**, eki ayaqlılarından saqınmaq kerek Aliye,- dedi Emir*

tüşünceli alda. (318/17 AG)

(Emir düşünceli bir şekilde “Dört ayaklı türlerinden değil, iki ayaklılarından korunmak gerek Aliye.” dedi.)

10.1.4. İsim-Fiilden Sonra Kullanımı

*Lâkin endi olarda yürümek **degil**, ayaq üstünde turmağa mecal qalmadı. (50/7 AG)*

(Ancak şimdi onlarda yürümek değil, ayakta durmaya derman kalmadı.)

*Yigitler ve qızlar, tilki tutmaq **degil**, çeçek cıymaq, bu dülber manzara içinde sefa sürüp, şeñlenemek istediler. (62/6 AG)*

(Delikanlılar ve genç kızlar tilki yakalamak değil, çiçek toplamak, bu güzel manzara içinde sefa sürüp, mutlu olmak istediler.)

*Lâkin tereke çıqmaq **degil**, oña kenardan baqması qorqunçlı. (67/1 AG)*

(Ancak ağaca çıkmak değil, ona kenardan bakmak bile korkutucu.)

*Aşamaq **degil**, qoqlasalar zornen eki-üç küнге etecek. (225/3 AG)*

(Yemek değil, koklasalar zorla iki-üç gün yetecek.)

*Bombalamaq **degil**, öldürseler bile, endi evimizden çıqmamız, ana- dedi Cevair. (73/12 AG)*

(Cevair “Bombalamak değil, öldürseler evimizden çıkmayız, anne” dedi.)

*Amma, ana ve bala için qıçırmaq **degil**, istesen, patla. (113/10 AG)*

(Ama, anne ve çocuk için bağımak değil, istersen patla.)

*Cevair aş aşamaq **degil**, oña baqmaq bile istemedi. (92/15 AG)*

(Cevair yemek yemek değil, ona bakmak bile istemedi.)

*Çünkü mında hastalanmaq **degil**, isteseñ, öl, ne ekim bar ne ilâc. (145/1 AG)*

(Çünkü burada hastalanmak değil, istersen öl, ne hekim ve ne de ilaç.)

*Bu, elbet, evniñ sıcaq oluvından **degil**, yanıqlı qonuşmaniñ tesirinde edi. (267/6 AG)*

(Elbette, bu evin sıcak olmasından değil, hararetili konuşmanın tesirindendi.)

10.1.5. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı

*Mında sürgün olunğanlar **degil**, yerli halq da zornen keçine. (198/3 AG)*

(Burada sürgün gelmiş halk değil, yerli halk da zorla geçiniyor.)

*Yalıñız dağ yolunen köterilgende **degil**, köyge de cayav qayta. (121/5 AG)*

(Sadece dağ yoluyla çıkarıldığında değil, köye de yürüyerek geliyor.)

10.1.6. Zarf-Fiilden Sonra Kullanımı

*Bugün balalar oña yalvarıp **degil**, ağlamsırap baqtılar.* (224/10 AG)

(Bugün çocuklar ona yalvararak değil, ağlayacak gibi baktılar.)

10.1.7. Zamirlerden Sonra Kullanımı

10.1.7.1 Kişi Zamirinden Sonra Kullanımı

10.1.7.1.1. Birinci Teklik Kişi Zamirinin Yalın Hâlinden Sonra Kullanımı

*Onı mında men **degil**, tabelçi ketirdi,- dedi Cevair, qorqqan alda.* (189/3 AG)

(Onu buraya ben değil, listeci getirdi, dedi Cevair korkmuş bir şekilde.)

*Bu adamğa yalnız men **degil**, epimiz işanamız.* (61/9 AG)

(Bu adama yalnız ben değil, hepimiz güveniyoruz.)

10.1.7.1.2. Birinci Teklik Kişi Zamirinin Yönelme Hâlinden Sonra Kullanımı

*Qardaşñ dülber, ğayet dülber, lâkin maña **degil**, özüne beñzey.* (81/14 AG)

(Kardeşin güzel, oldukça güzel, ancak bana değil, kendine benziyor.)

*Siziñ bahıtlı olup, ya da olmayuvıñız ise, maña **degil**, özüñizge bağlı.* (221/6 AG)

(Sizin talihli olup olmayışımız ise bana değil, size bağlı.)

10.1.7.1.3. İkinci Çokluk Kişi Zamirinin Yalın Hâlinden Sonra Kullanımı

*Siz **degil**, Osman ağa quvansın, dedi İsmail.* (149/8 AG)

(İsmail “Siz değil, Osman Ağa sevinsin.” dedi.)

*Lâkin Baydarğa yarın, ya da o bir kün mıtlaqa barırmız, bizlerni siz **degil**,
ükümetiñiz bile toqtap olamaz.* (312/11 AG)

(Baydar'a yarın ya da öbür gün mutlaka varırız, bizi siz değil, hükûmetiniz bile durduramaz.)

10.1.7.2. Dönüşlülük Zamirinin Yalın Hâlimden Sonra Kullanımı

*Em, aslında, onı yalıñız özleri **degil**, siz de men de yahşı bilemiz.* (189/11 AG)

(Hem, aslında onu sadece kendileri değil, siz de ben de çok iyi biliyoruz.)

*Bir özü **degil**, qocasına beñzer dülber oğlançığınen beraber keldi.* (186/4 AG)

(Sadece kendisi değil, kocasına benzeyen yakışıklı küçük oğluyla beraber geldi.)

*Maña oniñ özü **degil**, arabası kerek.* (228/10 AG)

(Bana onun kendisi değil, arabası lazım.)

*Qısmet degen şeyniñ özü **degil**, qoqusı bile yoq.* (237/9 AG)

(Kısmet denilen şeyin kendisi değil, kokusu bile yok.)

*Mında men bir özüim **degil**, dört qoranta yaşaymız.* (319/1 AG)

(Burada sadece ben değil, dört aile yaşıyoruz.)

10.1.7.3. Belirsizlik Zamirinin Yalın Hâlimden Sonra Kullanımı

*Yoq, iç de olacaq şey **degil**.* (183/6 AG)

(Hayır, hiç de olacak şey değil.)

10.1.7.4. Belirsizlik Zamirinin İlgi Hâlimden Sonra Kullanımı

*O, başqasınıñ **degil**, benim balam.* (261/11 AG)

(O başkasının değil, benim çocuğum.)

10.2. İşlevi:

10.2.1. Bağlama-Pekiştirme: Belirtilen durum pekiştirilerek daha net, daha açık hale getirilmektedir.

*Aşağı maalle **degil**, sizge kenarğa bir adım atmaq mümkün degil.* (136/10 AG)

(Aşağı mahalleye girmek değil, sizin için kenara bir adım atmak mümkün değil.)

*Adamlar başka köyge **degil**, maalle deñiştirmege qorqalar.* (211/11 AG)

(Adamlar başka köye değil, mahalle değıştirmeye korkuyorlar.)

*Dağda yaş balalar **degil**, esli adamlar bile suvuqtan bocalap başladılar.* (70/4 AG)

(Dağda genç çocuklar değil, akli başında adamlar bile soğuktan ne yapacağını şaşırdı.)

10.2.2. Karşılaştırma: İlk belirtilen durum ile ikinci durum karşılaştırılarak ilk durumun değil, ikinci durumun olması gerektiğini belirtir.

*Bu adamğa yalıñız men **degil**, epimiz işanamız.* (61/9 AG)

(Bu adama sadece ben değil, hepimiz güveniyoruz.)

*Men ise birinci nevbette özüm **degil**, qardaşlarım aqqında tüşünmege borclum.* (296/12 AG)

(Ben ise ilk önce kendimi değil, kardeşlerimi düşünmeye mecburum.)

10.2.3. Olumsuzluk: Belirtilen durumdaki olumsuzluğu belirtir.

*Ğozopayanı ise yaqmaq mümkün **degil**.* (224/8 AG)

(Pamuk sapını ise yakmak mümkün değil.)

10.2.4. Reddetme: Karşılaştırılan iki unsurdan birinciyi redderek ikinci ifadeye bağlar.

*Siz **degil**, Osman ağa quvansın, dedi İsmail.* (149/8 AG)

(İsmail “Siz değil, Osman abi sevinsin.” dedi.)

*Yigitler ve kızlar, tilki tutmaq **degil**, çeçek cıymaq, bu dülber manzara içinde sefa sürüp, şeñlenmek istediler. (62/6 AG)*

(Genç oğlanlar ve kızlar tilki tutmak değil, çiçek toplamak, bu güzel manzara içinde sefa sürüp eğlenmek istediler.)

11. DEĞİL DE

degil edatı ile *de* pekiştirme edatının birlikte kullanılmasıyla oluşan edat incelenen metinde oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır.

11.1. Kullanımı:

11.1.1. İsmi Yalın Hâlimden Sonra Kullanımı

*Bir Baydar **degil de**, onıñ etrafındaki Shtik, Kolenda, Uzuncı, Savakta, Urkusta köyleri qara duman içinde qaldılar. (49/2 AG)*

(Sadece Baydar değil de, onun etrafındaki Shtik, Kolenda, Uzuncı, Savakta, Urkusta köyleri kara duman içinde kaldı.)

*Ne için tavşan **degil de** ayuv, Seflâ emce? (61/5 AG)*

(Seflâ amca, neden tavşan değil de ayı?)

*Fetta İslâm **degil de**, Tilki İslâm. (61/10 AG)*

(Fettah İslam değil de Tilki İslam.)

*Qız şaşmaladı, özleri yaşağan yuqarı **degil de**, aşağı maalleni kösterdi. (73/2 AG)*

(Kız şaşırıldı, kendilerinin yaşadığı yukarı değil de aşağı mahalleyi gösterdi.)

*Cevairniñ közleri ögünde masa başında turğan Fevziye Halilovna **degil de**, tizlerine qar içinde batqan qadın peyda oldı. (80/8 AG)*

(Cevair'in gözleri önünde masa başında duran Fevziye Halilovna değil de, dizlerine kadar kar içine batmış kadın belirdi.)

*Dört **degil de**, dersiñ yigirmi qadın kelgen. (124/3 AG)*

(Dört değil de, dersin yirmi kadın gelmiş.)

*Mevtanı mezarlıqqa, evel-ezelden adet olup kelgeni kibi, aqaylar **değil de**, bir qaç oğlan bala ve qadınlar alıp bardılar. (174/2 AG)*

(Mevtayı mezarlığa, eskiden beri olduğu gibi kocamışlar değil de, birkaç erkek çocuk ve kadınlar alıp götürdüler.)

*O, dersin topraq **değil de**, beton içinde qatıp qalęan. (184/10 AG)*

(O, dersin toprak içinde değil de, beton içinde donup kalmış.)

11.1.2. İsmın Belirtme Hâlınden Sonra Kullanımı

*Alime demi ev içinde bir şeyler alacaq olup qaçqalağanda, eñ zarurlarını **değil de**, eline tüşkenini alęanını endi añladı. (136/7 AG)*

(Alime az önce evde bir şeyler almak için acele ettiğinde, en gerekli olanlarını değil de, eline gelenleri aldığını şimdi anladı.)

*Bularını aqşama işten qayıtqanda, otuñ içine qoyarsın, em tek bularını **değil de**, soğan da alırsın. (194/16 AG)*

(Bunları akşam evden dönerken otun içine koyarsın, hem tek bunları değil , soğan da alırsın.)

*Anda emşireni **değil de**, başını-saçını yolıp kıyamet qoparıp, ağlağan yaş qadını kördiler. (175/4 AG)*

(Orada hemşireyi değil de, saçını başını yolıp, kıyamet koparıp, ağlayan genç kadını gördüler.)

*Araba üstünde canavarlarını **değil de**, ğarıp qadını, genç kızını, dülber balalarını körip, şaştım. (210/7 AG)*

(Arabanın üstünde canavarları değil de, garip kadını, genç kızını, güzel çocukları görüp şaşırdım.)

11.1.3. İsmın Yönelme Hâlınden Sonra Kullanımı

*Töpege **değil de**, uçırımdan aşığı baqtım. (67/2 AG)*

(Tepeye değil de, uğurumdan aşağı baktım.)

*Bir řey bilmegen bala-ęaęa daęa **deęil de**, ęıplaę qıręa ęıqqan, insanrıń belinden bile kelmegen ęukur ięine toluřqanlar, o yaęqa-bu yaęqa ęapqalařqanlar. (53/1 AG)*

(Bir şey bilmeyen genę, ęocuk dağa değil de, ęıplak kıra ęıkmıř, insanın beline bile gelmeyen ęukur içine doluşup, bir o tarafa, bir bu tarafa koşuşturmuşlar.)

*Bu sözler Selimrıń qulaqları túbünde ęoę defalar tekrarlıana bergeninden, olar yigitrıń qafasına **deęil de**, yüregiriń türüne barıp yerleřtiler. (228/3 AG)*

(Bu sözler Selim'in kulaklarının dibinde defalarca tekrarlandığında, onlar yiğidin kafasına değil de, yüreginin derinine yerleşti.)

*Lâkin o, tópege **deęil de**, yolęiqırıń kenarında öksen, sıcaętan sararęan otlarıń arasını köz etti. (258/1 AG)*

(Ancak o tepeye değil de, küçük yolun kenarında yetişmiş, sıcağtan sararmış otların arasına baktı.)

*Siz melâike kıızıńızrı ufaę-tüfek řeyge **deęil de**, büyük paraęa satmaq istegensińiz. (262/1 AG)*

(Siz melâike kıızınıızı az şeye değil de, büyük paraya satmak istiyorsunuz.)

11.1.4. İsmiń Bulunma Hâlińden Sonra Kullanımı

*Sevgi aęqında **deęil de**, kerek kitaplardı oęusań, sen de bilir edin. (68/10 AG)*

(Sevgi hakkında değil de, gerekli kitapları okusaydın sen de bilirdin.)

*Mektuprı öyle yazęan ki, dersiri, cenkte **deęil de**, yazlıę tatilde, soylarırıń evinde raatlanmaqta. (105/8 AG)*

(Mektubu öyle yazmış ki, sanırsın, savaşta değil de, yaz tatilinde, akrabaların evinde dinlenmekte.)

*Olar, Alime tüşüngenı kibi, mezarlığ bekte **değil de**, asfalt yol boyu aşağı maallege kettiler. (106/12 AG)*

(Onlar Alime'nin düşündüğü gibi, mezarlığ tarafına değil de, asfalt yol boyunca aşağı mahalleye gittiler.)

11.1.5. İsmın Çıkma Hâlınden Sonra Kullanımı

*Alime ile Cevairni ise ellerinde kürekleri, olarnıñ artından cayav, köyniñ içinden **degil de**, civarından alıp kettiler. (111/2 AG)*

(Alime ile Cevair'i ellerinde küreklerle, onların arkasından yürüyerek, köyün içinden değil de, etrafından alıp kötürdüler.)

*Yorğun ve aç-zelil halq aş-suvdan, ev-barqtan **degil de**, tış muitten, temiz avadan bile mahrum qaldı. (141/8 AG)*

(Yorğun, aç kötü durumdaki halk, yemekten, sudan, ev barktan değil de, dışarıdan, temiz havadan bile mahrum kaldı.)

*İşte çapadan **degil de**, daima nezaret altında bulunuvdan, aqaretten, aşalanuvdan yorula. (198/6 AG)*

(İşte çapa yapmaktan değil de, sürekli nezarete olmaktan, hakarettten, aşağılanmaktan yoruluyor.)

*Lâkin Baydardan **degil de**, Urkustalı ekenler. (243/2 AG)*

(Ancak Baydar'dan değil de, Urkustalı'larmış.)

11.1.6. İsmın Vasıta Hâlınden Sonra Kullanımı

*“Sen oqumış kızsıñ, saña ketmennen **degil de**, başnen, qalemnen çalışmaq kerek”,- dedi. (222/6 AG)*

(Sen okumuş kızsın, senin çapa ile değil de, akılla, kalemle çalışman lazım.)

*Şuniñ için de sen şimdi, ketmennen **degil de**, qalemlenen, başnen çalışsañ, bizge çoqça fayda ketirirsiñ,-dedi qatıyetle. (215/8 AG)*

(“Bunun için de şimdi sen, çapa ile değil de, kalemle, akılla çalışsan, bize daha yararlı olursun.” dedi ciddiyetle.)

11.1.7. İsmın İlgi Hâlınden Sonra Kullanımı

*Eyi ki, balalarnıñ ve Alimeniñ **degil de**, yorğanlarnıñ üstüne yıqıldı. (149/12 AG)*

(İyi ki çocukların ve Alime'nin değil de, yorganların üstüne yıkıldı.)

11.1.8. Zamirlerden Sonra Kullanımı

11.1.8.1. Kişi Zamirinden Sonra Kullanımı

11.1.8.1.1. Birinci Teklik Kişi Zamirinin Yalın Hâlinden Sonra Kullanımı

*Aslında, mında men **değil de**, sizler ketmek kereksiñiz. (312/9 AG)*

(Aslında oraya ben değil de, sizin gitmeniz lazım.)

*Ne, siz meni Sibirde gebertmek isteysiñizmi, anda men **değil de**, vatan hainleri ketmek kerekler. (280/11 AG)*

(Ne, siz beni Sibirya'da öldürmek mi istiyorsunuz! Oraya ben değil de, vatan hainlerinin gitmesi lazım.)

11.1.8.1.2. Birinci Teklik Kişi Zamirinin Yönelme Hâlinden Sonra Kullanımı

*Odamızda yarıq olğanına baqmadan, maña **değil de**, sizge çapqan.(132/7 AG)*

(Odamızda ışık olmasına rağmen, bana değil de, size koşmuş.)

11.1.8.1.3. Birinci Çokluk Kişi Zamirinin Yalın Hâlinden Sonra Kullanımı

*Yoq, dostum, biz **değil de**, olar bizden utansınlar. (318/7 AG)*

(Hayır, dostum, biz değil de, onlar bizden utansınlar.)

11.1.8.1.4. Üçüncü Çokluk Kişi Zamirinin Yalın Hâlimden Sonra Kullanımı

*Onı eda etmekniñ yollarını olar **degil de**, sen ve men qıdırmaq, daa da doğrusı olarnı yahşı çalıştırmağa bilmek kerekimiz.* (191/2 AG)

(Onu yapmanın çaresini onlar değil de, sen ve ben bulmak, daha da doğrusu onları doğru düzgün çalıştırmayı bilmemiz gerekiyor.)

11.1.8.2. Dönüşlülük Zamirinin İlgi Hâlimden Sonra Kullanımı

*Kerim bu vaqıt üstünde özüniñ **degil de**, Alime bergen urbalar olğanını hatırladı.* (271/5 AG)

(Kerim o anda üzerinde kendinin değil de, Alime'nin verdiği elbiseler olduğunu hatırladı.)

11.1.9. İsim-Fiilden Sonra Kullanımı

*Demek maqsat- bu halqı bir yerde toplu yaşatmaq **degil de**, ucsız-bucaqsız memleket içinde septirip yibermekten ibaret edi.* (166/5 AG)

(Demek maksat, bu halkı bir yerde toplu yaşatmak değil de, uçsuz bucaksız yerlerde dağıtıp bırakmaktan ibaretti.)

*Seniñ, benim kibilerine anda kirmek **degil de**, yakınlaşmağa bile yasaq eteler.* (101/2 AG)

(Senin, benim gibilere oraya girmeyi değil, yakınlaşmayı bile yasaklıyorlar.)

*Eppi vaqıt yürmek **degil de**, süyrelgen kibi ketti.* (149/1 AG)

(Epeyi bir zaman yürüyerek değil de, sürünüyormuş gibi gitti.)

*Şuniñ için de olarnen qavğa etip yürmek **degil de**, çalıştırmaq kerek...* (191/5 AG)

(Bu yüzden onlarla kavga etmeye devam etmek değil de, çalışmak lazım.)

*Lâkin Taibe onı diñlemek **degil de**, bir qaşını kötererek... dedi.* (229/5 AG)

(Ancak Taibe onu dinlemek değil de, bir kaşını kaldırarak ... dedi.)

*Lâkin yaşağan köyleri yakınlaşmaq **degil de**, ep uzaqlaşmaqta edi.* (235/10 AG)

(Ancak yaşadıkları köy yakınlaşmak yerine, hep uzaklaşıyordu.)

*Enver olarnıñ yanına dümen başındaki oğlunu yibermek **degil de**, özü bardı. (304/2 AG)*

(Enver onların yanına direksiyon başındaki oğlunu bırakmak yerine kendi gitti.)

*Men olarnen keyflenmege **degil de**, işke davet etmek için, barğan edim. (189/3 AG)*

(Ben onlarla eğlenmeye değil de, işe davet etmek için gitmiştim.)

11.1.10. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı

*İçeri, bir saat evelsi olarnı munda ketirgen **degil de**, başka eki Alman kirdi. (107/6 AG)*

(İçeriye bir saat önce onları buraya getiren değil de, başka iki Alman girdi.)

*Hatice öz vazifesiniñ ne qadar ağır olğanını, ötmek almaq için, eki saatten ziyade nevbette turğanda **degil de**, şimdi, evelâ adamlarğa, soñra ötmeklerge baqqanda, añladı. (154/8 AG)*

(Hatice vazifesinin ne kadar ağır olduğunu ekmek almak için iki saatten fazla beklediğinde değil de, şimdi, önce adamlara sonra ekmeklere baktığında anladı.)

11.1.11. Zarf-Fiilden Sonra Kullanımı

*Alime, çaresi olsa da, şimdi böyle yürüp **degil de**, çapıp ketse. (246/7 AG)*

(Alime, çaresi olsa da, şimdi böyle yürüyerek değil de, koşarak gitse.)

11.2. İşlevi:

11.2.1. Karşılaştırma: İlk belirtilen durum ile ikinci durum karşılaştırılmaktadır. İkinci durumun gerçekleştiği belirtilmektedir.

*Dört **degil de**, dersiñ yigirmi qadın kelgen. (124/3 AG)*

(Dört değil de, sanırsın yirmi kadın gelmiş.)

*Şimdi evladı Cevair, oña sekiz verst yürümek **degil de**, ayaq üstünde zornen turğan kibi keldi.* (241/4 AG)

(Şimd, evladı Cevair ona sekiz kilometre yürümek değil de, ayakları üstünde zorla duruyormuş gibi geldi.)

11.2.2. Reddetme: Karşılaştırılan iki unsurdan birinci reddedilerek ikinci ifadeye bağlanır.

*Fetta İslâm **degil de**, Tilki İslâm.* (61/10 AG)

(Fetta İslam değil, Tilki İslam...)

11.2.3. İlave: Belirtilen duruma ek olarak başka durumun olduğunu belirtir.

*Bularnı aqşama işten qaytqanda, otniñ içine qoyarsıñ, em tek bularnı **degil de**, soğan da alırsıñ.* (194/16 AG)

(Bunları akşama işten dönerken otun içine koyarsın, hem tek bunları değil, soğan da alırsın.)

*Lâkin bu qapulardan yalıñız yarıq, azaçiq serinlik **degil de**, geceleri köpekler, çaqallar da kireler.* (173/1 AG)

(Ancak bu kapılardan sadece ışık, birazcık serinlik değil, geceleri köpekler, çakallar da giriyorlar.)

12. DEP

İncelenen metinde iki kavram arasında “sebeup, amaç” anlam ilgisi kuran edat Zuhâl Yüksel’e göre isim ve zamirlerin yalın ve yönelme hâliyle kullanılmaktadır.¹³⁶ İncelenen metinde *dep* edatının yönelme hâli ile kullanılan örnekleri tespit

¹³⁶ Yüksel, s. 457, 461.

edilememiş, edatın yalın hâl ile kullanılan örneklerinin yanında çıkma hâli ile kullanılan örnekleri fişlenmiştir. YÜKSEL, dep edatı üzerine olan çalışmasında Kırım Türkçesinde kendi manasını koruyarak birleşik cümle yapmasının yanında, kalıplaşarak ve başka yardımcı kelimeler vasıtasıyla, cümlede zarf veya bağlaç gibi çeşitli görevleri üstlendiğini belirtmektedir.¹³⁷ Edatın Türkiye Türkçesindeki karşılığı *diye, için* edatıdır.

12.1. Kullanımı:

12.1.1. İsmın Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı

Brigadir bu işke, boyu yüksekçe dep, Nazimni tayin etmek istedi, traktorcu oña razı olmadı. (182/2 AG)

(Tarla sahibi bu işe, boyu uzunca diye, Nazim'i görevlendirmek istedi, traktörcü bunu istemedi.)

Bunu özünüñ boyun-borcu dep saya. (214/10 AG)

(Bunu boynunun borcu diye biliyor.)

Tünevin oña, yumşacıq dep, özü kiysetken fanel kamzolçığını yuqarı köterdi. (252/1 AG)

(Dün ona yumuşacık diye, kendi elleriyle giydirdiği atleti yukarı kaldırdı.)

12.1.2. İsmın Çıkma Hâlınden Sonra Kullanımı

Asan ise babasınıñ sağılığında olğan deñişmeni evniñ qaytadan olğan qurucılığından degil de, onıñ için köterilgen qavğadan dep bile. (307/5 AG)

(Asan ise babasının sağığındaki değışmeyi evi değıştirmek için yapılan inşaattan değıl de, onun için yapılan kavgadan diye biliyor.)

¹³⁷ Zühal Yüksel, "Kırım Tatarcasında "Dep" Yapısı ve İşlevleri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s.37.

12.1.3. İsim-Fiilden Sonra Kullanımı

*Qırımtatarlar bu tecavüskârlıqını millî dünyaya toqunuv, millî akaretlev, aşalav **dep** tanıdılar. (58/5 AG)*

(Kırım Tatarlar bu tecavüzkârlığı millî dünyalarına dokunma, milletlerini hakaretleme, aşağılama diye düşündüler.)

12.1.4. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı

*Alime ne olğan eken **dep**, evden talâşle çıqtı. (34/5 AG)*

(Alime ne olmuş acaba diye, evden telaşla çıktı.)

*Rus balasını musulmanğa çevirgenler **dep** qabaatlanmaqtan kim qorqmaz. (26/5 AG)*

(Rus çocuğunu Müslüman yapmışlar diye suçlanmaktan kim korkmaz.)

12.1.5. Çekimli Fiilden Sonra Kullanımı

*Anda men de çapıp barır edim amma, endi kekçe qalğandırım **dep** qorqam. (294/1 AG)*

(Oraya ben de koşarak giderdim ama, şimdi geç kalmışımdır diye korkuyorum.)

*Anda yaqınlaşqanda qorqmasınlar **dep**, evela öksürüp aldı. (69/6 AG)*

(Oraya yakınlaştığında korkmasınlar diye, önce öksürdü.)

*Atta, betime, ya da başıma tiyer, **dep** de, saqınmay. (76/6 AG)*

(Hatta yüzüme ya da başıma değer diye de korunmuyor.)

*Alime çoq balalı olsa, evime almam **dep** degil de, bu ğarip qadın yollar içinde qaç balanen çekişip yüre eken, degen manada soradı. (123/9 AG)*

(Alime çok çocuklu olsa, evime almam diye değil de, bu garip kadın yollarda kaç çocukla yürüyormuş, manasında sordu.)

*Qaçqanları yahşı amma, keteyatqanda bir hiyanetlik yapmasalar, **dep** qorqam,- dedi qartanay. (126/5 AG)*

(“Kaçmaları güzel ama, giderken bir kötülük yaparlar diye korkuyorum.” dedi.)

*Lâkin olarnıñ maña alâqası yoq, **dep** tüşündi qız.* (138/1 AG)

(Ancak onların bana ilgisi yok, diye düşündü kız.)

*Soñra, vagonlarğa kene taş yağdırmaz ekenlermi, **dep** qorqtı ve sustılar.* (150/8 AG)

(Sonra vagonlara yine taş yağdırmazlar mı, diye korktu ve sustular.)

*Bu qadınıñ ne çarşenbesi var ne de cuması, **dep** tüşündi.* (193/8 AG)

(Bu kadının ne çarşambası var ne de cuması diye düşündü.)

*Çıqsalar, bir şeyler tapıp ketirirler **dep**, qorqasıñ, ğaliba.* (197/1 AG)

(Galiba çıkarlarsa bir şeyler bulup getirirler diye korkuyorsun.)

*Demek, evde kimdir bar, **dep** tüşündi.* (322/6 AG)

(Demek evde kim var, diye düşündü.)

*Cevair olarğa baqarken, bularğa da bu ev ana-babalarından miraz qalğanına beñzey, **dep** tüşündi.* (325/12 AG)

(Cevair onlara bakarken bunlara da bu ev ana-babalarından miras kalmışa benziyor, diye düşündü.)

*İlle bir kün balamnu incitir, **dep** qorqa edi.* (186/6 AG)

(Mutlaka bir gün çocuğumu incitir, diye korkuyordu.)

*“Közleri pek dülber eken” **dep** tüşündi.* (188/5 AG)

(“Gözleri çok güzelmiş.” diye düşündü.)

*Balağa düşmanlık yaparlar, **dep** qorqa.* (216/8 AG)

(Çocuğa düşmanlık yaparlar diye korkuyor.)

*Bu sersemni biraz yatıştırdım, ğaliba, **dep** tüşündi, terenden köküis keçirdi.* (191/6 AG)

(Bu sersemi biraz yatıştırdım galiba, diye düşündü, derin bir nefes aldı.)

*Olar munda kerekmi, yoqmı **dep**, kimseden soramadılar.* (198/3 AG)

(Onlar burada lazım mı değil mi diye kimseye soramadılar.)

12.2.İşlevi:

12.2.1. Sebep: Bir durumun ya da işin meydana gelme nedenini belirtir.

... bu işke, boyu yüksekçe **dep**, Nazimni tayin etmek istedi, traktörçü oña razı olmadı.

(182/2 AG)

(Bu işe boyu uzun diye Nazim'i atamak istedi, traktörçü onu istemedi.)

Tünevin oña, yımşacıq **dep**, özü kiysetken fanel kamzolçığını yuqarı köterdi. (252/1 AG)

(Dün ona yumuşacık diye kendi ellerliyle giydirdiği atleti yukarı kaldırdı.)

Yarı gecede adamlarını yuqudan uyatmaq olurmu, **dep**, özüne de azaçıq darıldım.

(132/7 AG)

(“Yarı gecede insanları uykularından uyandırmak olur mu?” diye ona birazcık kırıldım.)

12.2.2. Amaç: Bir durumun ya da işin meydana gelme amacını belirtir.

Asan qartnen ketken oğlanıñ anası qara qasevetke daldı, amma “yıqılğanğa bir tepme” olmasın **dep**, bunu Alimege duyurmamağa tırıştı. (148/7 AG)

(Yaşlı Hasan ile giden oğlanın annesi büyük üzüntü içine düştü, ama “Düşene bir tekme” de olmasın diye bunu Alime'ye hissettirmemeye çalıştı.

13. DOĞRU

İki kavram arasında yön bildiren bu edat isim ve zamirlerin yönelme hâliyle kullanılır. Edat “karşı, yönünce, o yönde, yakın, yakınlarında”¹³⁸ anlamlarıyla kullanılır. Edatın Türkiye Türkçesindeki kullanılışı da Kırım Tatar Türkçesindeki kullanılışı ile aynıdır. *doğru* edatı “zaman adlarından sonra gelince tarafa, yönüne, yakın anlam ilgileri” kurar ve doğru sözcüğü ad, sıfat ve belirteç olarak da kullanılabilir.¹³⁹

13.1.Kullanımı:

¹³⁸ Feyza Hepçilingirler, *Öğretenlere ve Öğrenenlere Türkçe Dilbilgisi*, 5. bs., İstanbul 2007, s. 154.

¹³⁹ Demir, s. 500.

13.1.1. İsmın Yönelme Hâlınden Sonra Kullanımı

“Mu-u...”- dep qıçırđı, sığırğa **doğru** yürđı. (74/1 AG)

(“Mö.. mö..” diye bağırdı, sığıra doğru yürüdü.)

Sağ-selâmetсіñizmi, qartbabaçığım?- dedi, qoltuğına kirip, oğlanlarğa teşekkür aytıp, öz vagonlarına **doğru** yürđı. (152/2 AG)

(“İyi misiniz, dedeciğim?” dedi, koluna girip, oğlanlara teşekkür edip, kendi vagonlarına doğru yürüdü.)

Olarınñ arasından bir yaş qadın Kemalğa **doğru** yürđı. (259/17 AG)

(Onların arasından genç bir kadın Kemal’e doğru yürüdü.)

Alime oğluna **doğru** intıldı. (262/4 AG)

(Alime oğluna doğru gayret gösterdi.)

Aydiñiz, yolcu yoluna yaraşır,- dedi, maşınağa **doğru** ketti. (310/13 AG)

(“Haydi, yolcu yoluna yakışır.” dedi, arabaya doğru gitti.)

Aliye ağasınıñ qoltuğına kirdi, onu maşınağa **doğru** alıp ketti. (312/12 AG)

(Aliye abisinin koluna girdi, onu arabaya doğru götürdü.)

13.1.2. Zamirlerden Sonra Kullanımı

13.1.2.1. Kişi Zamirinden Sonra Kullanımı

13.1.2.1.1. Üçüncü Çokluk Kişi Zamirinin Yönelme Hâlınden Sonra Kullanımı

Alime qaynanasınen selamlaşmaq için, yerinden turıp, qaranlıqta olarğa **doğru** yürđı. (69/9 AG)

(Alime kaynanası ile selamlaşmak için, yerinden kalkıp, karanlıkta onlara doğru yürüdü.)

13.1.3. Dönüştürülük Zamirinin Yönelme Hâlinde Sonra Kullanımı

*Onu bir kaç kere o yaqqa- bu yaqqa çekelidi, soñra özüne **doğru** çekti.* (186/7 AG)

(Onu birkaç kere o tarafa, bu tarafa çekti, sonra kendine doğru çekti.)

13.2. İşlevi:

13.2.1. Yönelme: Eylemin gerçekleştiği, gerçekleşeceği yönü belirtir.

*Olaruñ arasından bir yaş kadın Kemalğa **doğru** yürüdi.* (259/17 AG)

(Onların arasından bir genç kadın Kemal'e doğru yürüdü.)

*Alime oğluna **doğru** intildi.* (262/4 AG)

(Alime oğluna doğru gitmeye heveslendi.)

14. EVEL

İncelenen eserde “sıralama bakımından öncelik ve zaman bakımından öncelik” anlam ilgisi kuran edatın isimlerin, zamirlerin çıkma hâli ve sıfat-fiil ile kullanılan örnekleri fişlenmiştir. Sıfat-fiilin çıkma hâli ile kullanılan örneklerin ise –*mezden evel* şeklinde olumsuz yapıda olduğu görülmektedir. Zuhâl YÜKSEL, *evel* edatının isimlerin yalın hâliyle de kullanıldığını belirtmektedir ve “*Bundan üç yıl evel ayırılışqan edik.* “Bundan üç yıl önce ayrılmıştık.(DB,52)”¹⁴⁰ örneğini sunmaktadır. Bu çalışmada YÜKSEL’in belirttiği şekilde isimlerin yalın hâlinde sonra kullanılmasına ait örnekler tespit edilmemiştir. Bunun nedeni ise bu yapının edat öbeğinin arasına “üç yıl” sıfat tamlamasının girdiğinin düşünülmesidir. Ayrıca YÜKSEL’in belirttiği kullanımda *evel* kelimesi “*Bir saat **evelsi** telefon çañı qıyamet qopardı.* (39/4 AG)” cümlesinde isim olarak kullanılmıştır. Edatın Türkiye Türkçesindeki karşılığı –*den önce* edatıdır.

¹⁴⁰ Yüksel, s. 457.

Leyla KARAHAN'a göre çekim edatları derece bildiren bir unsur alamadıkları için *önce* kelimesi edat değil zarftır.¹⁴¹ Kerime ÜSTÜNOVA *önce* sözcüğünü edat olarak kabul ederken, KARAHAN'ın belirttiği ad ile edat arasına anlamlı ya da görevli herhangi bir dil biriminin giremeyeceği, edatların sözcük anlamları olmadığından nicelik ve nitelik bildiren dil birimleriyle derecelendirilemeyeceği görüşüne katılıp, dilde edat olarak tanımlanan dil birimlerinin birden fazla görevi üstlenerek gerektiğinde ad, zarf, bağlaç, edat olarak kullanılabilceğini söylemektedir. Ayrıca ÜSTÜNOVA, KARAHAN'ın belirttiği bu özelliğin *edat belirleme ölçütü* olarak kullanılabilceğini söylemektedir.¹⁴²

14.1. Kullanımı:

14.1. İsmiın Çıkma Hâliinden Sonra Kullanımı

Dağ içinde zaten daima büyüklerden evel tura ve çivildeşip başlap ediler. (70/6 AG)
(Dağda zaten her zaman büyüklerden önce hareket ediyor ve gülüp bağırmaya başlıyorlardı.)

Ertesi küniü saba cenkten evel hastahane olğan yerge Cevairnen, aqşam aňlaşqanları kibi, qart da bardı. (86/12 AG)

(Ertesi gün sabah, savaştan önce hastanenin olduğu yere Cevair ile akşam anlaştıkları gibi, yaşlı adam da gitti.)

Alime olarnı cenkten evel Cafernen Enver yatqan odağa alıp kirdi. (121/1 AG)

(Alime onları savaştan önce Cafer ile Enver'in yattığı odaya götürdü.)

Şemsinurnıñ aytqanına köre, babası olarnı cenkten evel biraqıp ketken. (181/1 AG)

(Şemsinur'un söylediğine göre babası onları savaştan önce bırakıp gitmiş.)

14.1.2. Zamirlerden Sonra Kullanımı

¹⁴¹ Leyla Karahan, " 'Sonra, Önce' Kelimelerinin Edat Kategorisi İçindeki Durumu ", *Dil Araştırmaları*, Sayı 1, Ankara 2007, s. 39-38.

¹⁴² Üstünova, s. 282.

14.1.2.1. Kişi Zamirinden Sonra Kullanımı

14.1.2.1.1. İkinci Teklik Kişi Zamirinin Çıkma Hâlınden Sonra Kullanımı

Senden evel davranđanlar,- dedi. (305/5 AG)

(“Senden önce harekete geğmişler.” dedi.)

14.1.2.1.2. Birinci Çokluk Kişi Zamirinin Çıkma Hâlınden Sonra Kullanımı

O altınlarıñıznı munda bizden evel oturđanlar tapqanlar. (319/11 AG)

(O altınlarımızı, burada bizden önce oturanlar bulmuşlar.)

14.1.2.1.3. Üçüncü Çokluk Kişi Zamirinin Çıkma Hâlınden Sonra Kullanımı

Lâkin yağmur olardan evel davrandı. (279/12 AG)

(Ancak yağmur onlardan önce davrandı.)

14.1.2.2. Belirsizlik Zamirinin Çıkma Hâlınden Sonra Kullanımı

İşke er kesten evel tutundı. (62/5 AG)

(İşe herkesten önce başladı.)

Alime işke er kesten evel kele. (217/6 AG)

(Alime işe herkesten önce geliyor.)

Bu vaqiadan soñra Seitmamut, ne içüindir, tarladan er kesten evel qayıtp kelmekni adet etti. (219/13 AG)

(Nedense bu olaydan sonra Seitmamut, tarladan herkesten önce gelmeyi alışkanlık hâline getirdi.)

Sürgünlükten evel Ayarda balaban bir qadınlar hastahanesiniñ başı emiş. (229/4 AG)

(Sürgünden önce Akyar'da büyük bir kadın hastanesinin başhekimiymiş.)

14.1.3. Sıfat-Fülden Sonra Kullanımı

Adeti üzre, er saba erte arandaki sığırnı baqıp ve bir quçaq odun alıp kelgen Abibulla ağa, evge kirmezden evel, öksüre-öksüre silkinip, üstündeki qarnı qaçıp tüşürdi. (77/2 AG)

(Her zaman yaptığı gibi, her sabah erkenden ahırdaki sığıra bakıp, bir kucak odun alıp gelen Abibulla Ağa, eve girmeden önce, öksüre öksüre silkinip, üstündeki karı yere düşürdü.)

Qartbabası er kün saba kele, aqşam, yerge qaranlıq tüşmezden evel, evine qayta. (93/2 AG)

(Dedesi her gün geliyor, akşam yere karanlık düşmeden önce, evine dönüyor.)

Albuki balalar anda ne olğanını, mevtalar defn etilmezden evel bütün tafsilâtinen söylediler. (161/6 AG)

(Halbuki çocuklar orada ne olduğunu, mevtalar defnedilmeden önce bütün ayrıntısıyla söylediler.)

O, bizler kelmezden evel keçingen. (324/10 AG)

(O, biz gelmeden önce ölmüş.)

Birden, olarnı evge kirmezden evel, tışqa çıqarmaq kerek olğanını hatırladı. (269/7 AG)

(Birden onları eve girmeden önce dışarı çıkarmak gerektiğini hatırladı.)

Bağışlañız, Alime apte, aslında, men olarnı evge kirmezden evel çıqarmaq borclu edim. (269/8 AG)

(Bağışlayın Alime abla, aslında ben onları eve girmeden önce çıkarmak zorundaydım.)

14.2. İşlevi:

14.2.1. Sıralama Bakımından Öncelik: Eylemin sıralama bakımından diğerlerinden önce olduğunu belirtir.

Dağ içinde zaten daima büyüklerden evel tura ve çivildeşip başlap ediler. (70/6 AG)
(Dağda zaten her zaman büyüklerden önce hareket ediyor ve gülüp bağırmaya başlıyorlardı.)

Senden evel davranışlar,- dedi. (305/5 AG)
(“Senden önce davranmışlar.” dedi.)

14.2.2. Zaman Bakımından Öncelik: Eylemin zaman bakımından diğerlerinden önce gerçekleştiğini belirtir.

Olar kelmezden biraz evel, köyniñ azaçiq yürmege çaresi olğan ihtiyar adamları dağa köterilgenler. (70/4 AG)

(Onlar gelmeden biraz önce köyün birazcık yürümeye dermanı olan ihtiyar adamları dağa çıkarılmışlar.)

Bağışlañız, Alime apte, aslında, men olarnı evge kirmezden evel çıkarmaq borclu edim. (269/8 AG)

(Bağışlayın, Alime abla, aslında, ben onları eve girmeden önce çıkarmak zorundaydım.)

15. ĞAYRI

İncelenen eserde “sınırlama, ilave” anlam ilgisi kuran edatın Türkiye Türkçesindeki karşılığı –den başka edatıdır. İsim ve zamirlerin çıkma hâli ile kullanılmaktadır.

15.1. Kullanımı:

15.1.1. İsmın Çıkma Hâlınden Sonra Kullanımı

Evde balalardan ğayı kimseni rastketirip olamadım. (104/3 AG)

(Evde çocuklardan başka kimseye rastlamadım.)

Bütün Qırım boyunca ise bugün Bulğarlardan ğayı Rumlar, Ermeniler, qarayimler, Çingeneler çıkarılacaq. (139/3 AG)

(Bütün Kırım boyunca bugün Bulğarlardan başka Rumlar, Ermeniler, Karaimler, Çingeneler çıkarılacak.)

Beş yıl devamında başınıñ töpesinde qurşun yağmurınıñ yağuvından, top ve şrapnellerniñ patlavından, ecel telükesinden ğayı, qışınıñ ayazından, teren qarından okoplar içinde neler çekmedi. (270/7 AG)

(Beş yıl boyunca başının tepesinde kurşun yağmurundan, top ve şarapnellerin patlamasından, ecel tehlikesinden başka kışın ayazından, derin karından neler çekmedi.)

Özüne kelip, közlerini açqanda, başı ucunda köydeşlerinden ğayı, kimse yoq edi. (309/14 AG)

(Kendine gelip, gözlerini açtığında, başucunda köydeşlerinden başka kimse yoktu.)

15.1.2. Zamirlerden Sonra Kullanımı

15.1.2.1. İşaret Zamirinin Çıkma Hâlınden Sonra Kullanımı

Bundan da ğayı, onıñ içinde kesek-kesek qabaq, taze mısırboğday qoçanı, uzun-uzun doğralğan soğan ve eki-üç dane bütün qartop biraqılğan. (208/4 AG)

(Bundan da başka onun içinde kesek kesek kabak, taze mısır koçanı, uzun uzun doğranmış soğan ve iki üç tane bütün patates bırakılmış.)

15.2. İşlevi:

15.2.1. Sınırlama: Metinde “bir şey ya da bir kişi dışında” anlam ilgisi kurularak durum sınırlandırılmıştır.

Evde balalardan ğayı kimseni rastketirip olamadım. (104/3 AG)

(Evde çocuklardan başka kimseye rastlayamadım.)

Özüne kelip, közlerini açqanda, başı ucunda köydeşlerinden ğayı, kimse yoq edi.

(309/14 AG)

(Kendine gelip, gözlerini açtığında, başında köydeşlerinden başka kimse yoktu.)

15.2.2. İlave: Belirtilen duruma ek olarak başka durumun olduğunu belirtir.

Bütün Qırım boyunca ise bugün Bulğarlardan ğayı Rumlar, Ermeniler, qarayimler, Çingeneler çıkarılacaq. (139/3 AG)

(Bütün Kırım boyunca ise bugün Bulgarlardan başka Rumlar, Ermeniler, Karayimler ve Çingeneler çıkarılacak.)

Beş yıl devamında başınıñ töpesinde qurşun yağmurınıñ yağuvından, top ve şrapnellerniñ patlavından, ecel telükesinden ğayı, qışniñ ayazından, teren qarından okoplar içinde neler çekmedi. (270/7 AG)

(Beş yıl sonunda başının tepesinde kurşun yağmurundan, top ve şarapnellerin patlamasından, ölüm tehlikesinden başka kışın ayazından, derin kardan neler çekmedi.)

16. HUSUSINDA

“hakkında, hususunda, ilgi” anlam ilgisi kuran edat, ismin yalın hâlinden sonra kullanılmaktadır.

16.1. Kullanımı:

16.1.1. İsmın Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı

Bütün bu işler yapılgan soñ, ana hususunda laf ola. (46/2 AG)
(Bütün bu işler yapıldıktan sonra anne hakkında konuşuluyor.)

16.2. İşlevi:

16.2.1. İlgi: Metinde bir şey ya da kişi ile ilgili olmak, bir şeye ilişkin anlamlarında kullanılmıştır.

Bütün bu işler yapılgan soñ, ana hususunda laf ola. (46/2 AG)
(Bütün bu işler yapıldıktan sonra anne hakkında konuşuluyor.)

17. İÇÜN

İncelenen eserde ismin yalın, zamirlerin yalın ve ilgi hâlınden, sıfat-fiil ve isim-fiilden sonra kullanılan, “amaç, sebep” anlam ilgisi kuran edatın Türkiye Türkçesindeki karşılığı *için* edatıdır. “için edatı, çekimli fiillere ulanmaz. Bununla birlikte, kimi kez emir kipinin III. tekil ve çoğul kişilerine, amaç ilgisiyle ulandığına rastlıyoruz: ‘Ben, ona bu kitabı okusun için vermişim’... vb. Fakat bu türlü kullanım, bugün yerini fiilimsiye bırakmıştır: ‘okuması için’... ”.¹⁴³ İsimlerde ve isim hükmünde olan kelimelerde yalın, zamirlerde ilgi hâli ister ve iyelik ekinden sonra gelebilir.¹⁴⁴

17.1. Kullanımı:

¹⁴³ Ediskun, s. 295.

¹⁴⁴ Zeynep Korkmaz, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar (Birinci Cilt)*, 2. b.s., Ankara 2005, s. 96. (uçun~üçün~için v. Edat Yapısı Üzerine)

17.1.1. İsmın Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı

Er alda, onıñ küçlü qanatı altında olmaq Cevair için büyük bahut edi. (12/2 AG)

(Her hâlde onun güçlü kanatları altında olmak Cevair için büyük mutluluktı.)

Em bu al ükümet için çoq elverişli. (18/1 AG)

(Hem bu hal hükümet için çok elverişli.)

1967 senesi Qırımında bizim halq için vaziet birden yumşadı. (18/2 AG)

(1967 senesi Kırım'da bizim halk için vaziyet birden yumuşadı.)

Atta çoq yerlerde, hususan yol betlerde, Qırımtatarlar için ükümet tarafından muvaqqat evçikler qurulıp başladı. (18/2 AG)

(Hatta çok yerlerde, özellikle yol kenarlarında, Kırım Tatarlar için hükümet geçici küçük evler kurmaya başladı.)

Sevgi bağçasında eki genç için olğan birinci ve soñki konuşuv... (21/13 AG)

(Sevgi bahçesinde, iki genç için yapılan ilk ve son konuşma...)

Ana için ne qadar yanıq, qasavet! (46/1 AG)

(Anne için ne kadar büyük yangın, üzüntü!)

Yüz tülkini tutmaq, ya da atmaq, cemaat için balaban işmi? (62/1 AG)

(Yüz tilkiyi tutmak ya da atmak cemaat için büyük iş mi?)

Elbet, bu ana için deşetli şey. (95/11 AG)

(Elbette bu anne için dehşetli şey.)

Cevair anasınıñ yüreginde-yüreginiñ eñ töründe, Vatan ve halqı için sınırsız sevgi yaşağanını, em bu sevgi için o, bir degil de, on canı olsa, onunu da bermege azır ekenini yahşı bile. (95/12 AG)

(Cevair annesinin yürüğünde, yüreğinin en derininde, vatan ve halkı için sınırsız sevgi yaşadığını, hem bu sevgi için o bir değil de, on canı olsa, onunu da vermeğe hazır olduğunu iyi biliyor.)

Bütün areketler Cevair için ciddi bir iş yapılğanından delâlet edi. (102/8 AG)

(Bütün hareketler Cevair için ciddi bir iş yapıldığına delaletti.)

Yani bizim adamlar için ava kibi gerekli şeyler. (102/10 AG)

(Yani bizim adamlar için hava gibi gerekli şeyler.)

Etraftakiler için ise, dersin, bir şey olmağan. (103/5 AG)

(Etraftakiler için ise, sanırsın bir şey olmamış.)

*Aslında ise, onların üçü de Vatan **içün** kurban ketecekler.* (104/7 AG)

(Aslında onların üçü de vatan için kurban gidecekler.)

*Cevair qartiy **içün** bu palto pek kıymetli olğanını añladı.* (122/8 AG)

(Cevair bu yaşlı adam için bu paltonun çok kıymetli olduğunu anladı.)

*Aqyar **içün** ketken çatışmalar ep qattılaşa.* (127/15 AG)

(Akyar için olan çatışmalar hep arttı.)

*Adınıñ ise qaravul **için** bir türlü emiyeti yoq.* (196/1 AG)

(Zaten adının bekçi için önemi yok.)

*Alla **içün** aytıñız, ne oldı?* (210/2 AG)

(Allah rızası için söyleyin, ne oldu?)

*Alime **içün** bu haber çoq yañıqlıq degil edi.*(216/3 AG)

(Alime için bu haber çok yakıcı değildi.)

*Elbet, yerli halq içinde Nabican kibi, bu ğarip adamlarını horlamağa, namusına toqunmağa yahut bir qoçan **içün** balanı urıp öldürgen soyları da tapıla.* (198/4 AG)

(Elbette, yerli halk içinde Nabican gibi bu garip adamları horlamayan, namusuna dokunan veya bir koçan için çocuğu vurup öldürenler de bulunuyor.)

*Böyle qattı qış **içün** keçken sene yaqarlıq olaraq toplanğan bir-eki araba ğozapayañ ne olacaq?* (224/2 AG)

(Böyle ağır geçen kış için geçen sene yakacak olarak toplanan bir iki araba pamuk sapı neye yarayacak?)

*Bu em susuzlıqñı qandıra, em de sağlıq **içün** yahşı, deyley.* (217/6 AG)

(Bu hem susuzluk hissini azaltıyor, hem de sağlık için iyi diyorlar.)

*Alime **içün** bu büyük bahıt.* (218/3 AG)

(Alime için bu büyük şans.)

17.1.2.Zamirlerden Sonra Kullanımı

17.1.2.1.Kişi Zamirinden Sonra Kullanımı

17.1.2.1.1. İkinci Çokluk Kişi Zamirinin Yalın Hâlden Sonra Kullanımı

Sizler için pek raatsızlanmakta. (117/7 AG)

(Sizin için pek rahatsız oldu.)

17.1.2.1.2. Üçüncü Çokluk Kişi Zamirinin Yalın Hâlden Sonra Kullanımı

Pencere içinde oturup, şehir soqaqlarınıñ gece elektrik yarığında şavlelengenini, efsanevî bir körünişte ekenini seyir etmek olar için pek zevkli edi. (28/10 AG)

(Pencerede oturup, şehrin sokaklarının gece ışığında hareketlenmesini, yansımasını, efsanevi bir görüşte olduğunu seyretmek onlar için oldukça zevkliydi.)

Şimdi ise olar için qayğıra. (193/8 AG)

(Şimdi ise onlar için endişeleniyor.)

Olar için ayatnıñ bir türlü manası yoq. (169/2 AG)

(Onlar için hayatın bir manası yok.)

Olar için bu iç de beklenilmegen facia oldı. (163/4 AG)

(Onlar için bu hiç beklenilmeyen bir facia oldu.)

17.1.2.1.3. Birinci Teklik Kişi Zamirinin İlgi Hâlden Sonra Kullanımı

Fevziye apte, deñizge benim için de bir kere dalıp çıkarmısıñız. (11/10 AG)

(Fevziye abla, denize benim için de bir kere dalıp çıkar mısınız?)

17.1.2.1.4. Üçüncü Teklik Kişi Zamirinin İlgi Hâlden Sonra Kullanımı

Berlin şehrine yakın bir yükseklik için nemselernen olğan büyük çarpışma vaqiası onıñ için meraqlı ola bile. (276/1 AG)

(Berlin şehrine yakın bir yükseklik için düşmanlarla olan büyük çatışma onun için merak uyandırabilir.)

17.1.2.1.5. Birinci Çokluk Kişi Zamirinin İlgi Hâlinde Sonra Kullanımı

Qısqası bizim için vaziet yalıñız böyle deñişe bile- dep cevaplandı. (17/1 AG)

(“Kısacası bizim için vaziyet sadece böyle değışebiliyor” diye cevapladı.)

Bizim için siz bir kimse degilsiniz. (312/8 AG)

(Bizim için siz herhangi biri değılsiniz.)

17.1.2.1.6. İkinci Çokluk Kişi Zamirinin İlgi Hâlinde Sonra Kullanımı

Baydar halqı siziñ için öz qapularını açar. (59/4 AG)

(Baydar halkı sizin için kendi kapılarını açar.)

“Adamlar, köydeşlerim, benim balamda bir türlü qabaat yoq, o, büllür kibi tertemiz, bu kelmeşeklerge hizmet degil, olarnı yaqıp-yıqmağa, bu aziz topraq ve siziñ için yaş canını feda etmege azır!” (103/6 AG)

(Köydeşlerim, benim çocuğumda herhangi bir suç yok, o, billur gibi tertemiz, bu sonradan gelenlere hizmet değıl, onları yakıp yıkmaya, bu aziz toprak ve sizin için bu genç canını feda etmeye hazır.)

Dersiñ, o arnaut ötmegini ve toy pastasını, dünyada böyler aşlar da bar, lâkin olar siziñ için degil. Sizlerge böyle aşlar lâyıq, degen kibi, sasıq balıq suvunu ketire bereler. (156/10 AG)

(Sanırsın, o Arnavut ekmeğini ve kutlama pastasını, dünyada böyle yemekler de var, ancak sizin için değıl. Sizlere böyle yemekler layık, der gibi kötü kokan balık suyunu getiriveriyorlar.)

17.1.2.2. İşaret Zamirinin İlgi Hâlinde Sonra Kullanımı

Şuniñ için de onun bütün zorluqlarına dayana. (182/6 AG)

(Şunun için de onun bütün zorluklarına dayanıyor.)

Şuniñ için de Hatice yırlamamağa tırışa. (185/5 AG)

(Şunun için de Hatice şarkı söylememeye çalışıyor.)

Şuniñ için mektepte öyle-böyle oğlanlar Cevairge toqunıp olamay ediler. (12/2 AG)

(Şunun için Cevair'e okulda herhangi bir oğlan ilişemiyordu.)

Buniñ için özü de azaplana. (15/2 AG)

(Bunun için kendi de azap çekiyor.)

Şuniñ için balalar ikinci qatta yuqlamağa seve ediler. (28/10 AG)

(Bunun için çocuklar ikinci katta uyumayı seviyorlardı.)

Yuqlamağanıñni bilem, onıñ için kirdim. (36/10 AG)

(Uyumadığını biliyorum, onun için girdim.)

Şuniñ için köydeşleri onı seve-sayalar. (55/7 AG)

(Bunun için köydeşleri onu sevip sayıyorlardı.)

Şuniñ için çoqça tüşünmege tırışa. (169/4 AG)

(Bunun için çok düşünmeye çalışıyor.)

“Şuniñ için olar hastalanalar, öleler”,- dep tüşündi Cevair. (172/4 AG)

(Cevair “Bu yüzden onlar hastalanıyorlar, ölüyorlar” diye düşündü.)

Eşelon onıñ için bu vaqıtqace ketmey tura. (143/11 AG)

(Tren onun için bu saate kadar gitmeden bekledi.)

Reis olarnıñ kim olğanlarını bile, şuniñ için de bizim adamlarğa qoşmay. (190/6 AG)

(Reis onların kim olduğunu biliyor, bu yüzden de bizim adamlara katmıyor.)

Bugün işimiz pek sıqlet, şuniñ için de yerli maşınalar çaresi olğanı qadar toqtamamağa tırışalar. (285/6 AG)

(Bugün işimiz çok sıkı, bu yüzden de toplayabildikleri kadar yerli araba toplamaya çalışıyorlar.)

17.1.2.3. Belirsizlik Zamirinin Yalın Hâlimden Sonra Kullanımı

Er vaqıt er kes için mümkün olmağanını bala qaydan bilsin? (77/8 AG)

(Her zaman, her şeyin herkes için mümkün olmayacağını çocuk nereden bilsin?)

17.1.2.4. Soru Zamirinin Yalın Hâlimden Sonra Kullanımı

O da ne için gerek oldu? (13/7 AG)

(O da ne için lazım oldu?)

Ne için soraysıñ, degen kibi oğluna diqqatnen baqtı. (23/6 AG)

(Ne için soruyorsun der gibi oğluna dikkatle baktı.)

Ya, tatamnen ekimizni bu işke ne için qoşmaysıñız, Asan?- dedi Aliye, canı ağırğan kibi, ciddî alda. (310/7 AG)

(Peki ablamlarla ikimizi bu işe neden sokmuyorsunuz, Asan?” dedi Aliye, canı sıkılmış gibi, ciddi bir şekilde.)

Cevair, oña oturmağa yer teklif eterken, beyaz bezden evçik kibi etip tikilgen bu şeyge “paşşahane” deyler, ya, men ne için Paşşahan ekenim, dep tüşüñdi. (203/2 AG)

(Cevair, ona oturmak için yer gösterdiğinde, beyaz bezden yapılmış bu eve benzeyen şeye ‘paşşahane’ diyorlar, peki, ben ne için Paşşahanım acaba, diye düşündü.)

“O, ne için yuqlamay otura eken”,-dep tüşüñdi. (171/1 AG)

(“O, ne için uyumayıp oturuyor acaba”) diye düşündü.

17.1.3. Sıfat-Fülden Sonra Kullanımı

Bu, elbette yalıñız öz küçüne ziyade işanğanı için değil! (18/6 AG)

(Elbette bu sadece kendi gücüne fazlasıyla güvendiği için değil!)

Qartbabanen qartana zengin olğanları için, sürgünlikke oğratıldılar. (30/1 AG)

(Büyükbaba ile büyükanne zengin oldukları için sürgüne gönderildiler.)

Büyükaneları hasta olğanı için, evde idi. (30/4 AG)

(Büyükanneleri hasta olduğu için evdeydi.)

Alimeniñ alsiz ekenini eşitip kelgen qartbaba ile büyükana hastanı bile unutıp, Cafer evde olmağanı için, raatsızlandılar. (47/5 AG)

(Alime’nin halsiz olduğunu işitip gelen büyük baba ile büyük anne hastayı unutup, Cafer evde olmadığı için rahatsız oldular.)

*Qomşu köylerdeki rus ve urum balaları ile oynamağını **içün**, bu tilleri mükemmel örgendi. (56/2 AG)*

(Komşu köylerdeki Rus ve Rum çocukları ile oynadığı için bu dilleri çok iyi öğrendi.)

*Esas iş daa başlanmağını **içün**, qasaplar ocaq yapıp, eki büyük qazannı yerleştirdiler. (62/6 AG)*

(Asıl iş daha başlamadığı için kasaplar ocak yakıp, iki büyük kazanı yerleştirdiler.)

*Endi er kes evde olğanı **içün**, biraz tınçlanğan Alime sofrı qoymağa tutundu. (92/15 AG)*

(Şimdi herkes evde olduğu için biraz dinçleşen Alime sofrı koymaya başladı.)

*Elinde almanların rusetnamesi olğanı **içün**, Cevair qapu yanında turğan qadından qolaylıqnen halat alıp, gospitalge kirdi. (101/1 AG)*

(Elinde Almanlar'ın izin belgesi olduğu için Cevair kapının yanında duran kadından kolayca izin alıp hastaneye girdi.)

*Sovet ükümeti adından bildirem ki, Vatanğa hainlik yapqanıñız **içün**, qırımtatarlar, Qırımdan sürgün olunasıñız. (133/10 AG)*

(Sovyet hükümeti adına bidiriyorum ki, vatana ihanet ettiğiniz için Kırım Tatarlar Kırım'dan sürgün olunuyorsunuz.)

*Üstlerinde uyuşuq qan qatıp qalğanı **içün**, olar qaverenkli olup körüne ediler. (128/14 AG)*

(Üstlerinde katılmış kan olduğu için onlar kahverengi olarak görünüyorlardı.)

*Bir qaç kere, qadınıñ adını bilmegeni **içün** – “mında kim bar”, - dep qıçırdı. (154/1 AG)*

(Birkaç kere kadının adını bilmediği için “Burada kim var?” diye bağırdı.)

*Lâkin anda da adamdan ayaq basmağa yer olmağını **içün**, aşağı qayıp tüşmege mecbur ola. (166/2 AG)*

(Ancak orada da adamdan ayak basacak yer olmadığı için, aşağı inmeye mecbur oldu.)

*Adıñızni bilmediğim **içün**, tapıp olamadım. (178/7 AG)*

(Adınızı bilemediğim için bulamadım.)

*Qadın, güzel varlıq olğanı **içün** sevile. (219/9 AG)*

(Kadın güzel varlık olduğu için seviliyor.)

*Olar kuru olğanı **içün**, ateş tez alevlendi.* (267/1 AG)

(Onlar kuru oldukları için ateş çabuk alevlendi.)

*O, bir şey aytmaganı **içün**, engilden nefes aldılar.* (315/4 AG)

(O, bir şey söylemediği için derinden nefes aldılar.)

*Anam olmağanı **içün** endi meni teknil yol içinde qalğan ipsiz bellediñnizmi?* (289/7 AG)

(Annem olmadığı için şimdi beni tamamen yalnız kalmış dayanaksız mı sandınız?)

*Siz Allağa şükürler etiñiz, qadın olğanıñız **içün**, bir belâdan qurtuldıñiz.* (312/10 AG)

(Siz Allah'a şükredin, kadın olduğunuz için bir beladan kurtuldunuz.)

17.1.4. İsim-Fiilden Sonra Kullanımı

*Episi bizlerni-qardaşlarıñıznu açlıq ölüminden qurtarmaq **içün** yapılğan işlerniñ neticesi.* (5/10 AG)

(Olanların hepsi bizleri, kardeşlerinizi açlıkla gelen ölümden kurtarmak için yapılan işlerin neticesi.)

*Sağ oluñız,- dedi Cevair, yüregindeki memnuniyetni bildirmek **içün**, ve azaçıq egildi.* (6/5 AG)

(“Sağ olun” dedi Cevair ve yüreğindeki memnuniyeti bildirmek için biraz eğildi.)

*Qırımğa köçip ketmek **içün**, aqça kerek.* (14/7 AG)

(Kırım'a göçmek için para lazım.)

Seniñ bütün ömüriniñ Vatanğa ketmek için toplagan paran bir evçik almağa eter. (17/2 AG)

(Senin bütün ömrün boyunca vatana gitmek için topladığın para, küçük bir ev almaya yeter.)

*Böyle iyi haber, sürgünlükte bütün vaqt Vatanğa qaytmaq **içün** küreşken halq arasında tez darqadı.* (18/2 AG)

(Böylesine güzel haber, sürgünlükte daima vatana dönmek için mücadele eden halk arasında çabuk yayıldı.)

Cevair, qave pişirmek için, aşhaneye taraf ketti. (31/13 AG)

(Cevair kahve pişirmek için mutfığa doğru gitti.)

Bütün bu areketleri özündeki eyecanni bastırmaq için yapqanı duyulmaqta edi. (33/17 AG)

(Bütün bu hareketleri, içindeki heyecanı bastırmak için yaptığı duyulmaktaydı.)

Men bularni anamni seyatqa alıp barmaq için toplağan edim. (43/9 AG)

(Ben bunları annemi seyahate götürmek için toplamıştım.)

Men sizge sığırni da ketirdim. Balalara içmek için süt olur. (53/12 AG)

(Ben size sığırni da getirdim. Çocuklara içmek için süt olur.)

Olar Rusiede akimietni elge almaq için, memleketni qanğa boğmağa azır ediler. (58/2 AG)

(Onlar Rusya'da yönetimi ele almak için memleketi kana boyamaya hazırlardı.)

Saygılı reis arqadaş, bizler şimdigece mında kolhozımızni zenginleştirmek için dağda-ormanda tilki avlay edik, endi ayuv tutacaqmızmi? (61/3 AG)

(Sayın Reis arkadaş, bizler şimdiye kadar burada ailemizi zenginleştirmek için dağda, ormanda tilki avlıyorduk, şimdi ayı mı yakalayacağız?)

Siz bularni kolhozğa özüñizni qurtarmaq için berdiñiz. (63/11 AG)

(Siz bunları kendinizi kurtarmak için mi bekçiye verdiniz.)

Köydeşlerimniñ yaşayaşını iyileştirmek için berdim. (63/12 AG)

(Köydeşlerimin yaşayışını iyileştirmek için verdim.)

Balalar mında tezce uzaqlaşmaq için, adımlarını sıqlaştırdılar. (73/10 AG)

(Çocuklar buradan çabucak uzaklaşmak için adımlarını sıklaştırdı.)

Evge tezce etip barmaq için aşiqqan balalar, azbar qapu yanına kelgen soñ, toqtap qaldılar. (73/14 AG)

(Eve çabuk varmak için acele eden çocuklar, bahçe kapısının yanına geldikten sonra durdular.)

O, saba erte sığırni sağmaq için çıqqanda, qar yağanını körüp şaştı. (77/5 AG)

(O, sabah erken sığırni sağmak için çıktığında, kar yağdığını görüp şaştı.)

Dersiñ, onı bostanı qorumaq için qorqulıqniñ üstüne kiydirgenler. (82/4 AG)

(Sanırsın, onu bostanı korumak için korkuluğun üstüne giydirmişler.)

Belki, bir iş yaptıрмаq için çağıradır. (85/7 AG)

(Belki bir iş yaptırmak için çağırıyordur.)

Seni qarşılamaq için ketken edi. (90/11 AG)

(Seni karşılamak için gitmişti.)

Cevair yatqan yerinden köterildi, olarnın ekisini de gönülünü almaq için, sütü içmek istegenini bildirdi. (105/3 AG)

(Cevair yattığı yerden kalktı, onların ikisinin de gönlünü almak için sütü içmek istediğini belirtti.)

Balalarını büyükçeleri, bu haberleri diğer köydeşlerine aytmaq için, çapıp kettiler.

(131/3 AG)

(Çocukların büyükçe olanları, bu haberleri diğer köydeşlerine söylemek için acele gittiler.)

Sizge yolğa azırlanmaq için, on daqqa muhlet. (133/10 AG)

(Size yola hazırlanmak için on dakika izin.)

Türevin Asan qart, saçmaq için, kelinine tatlı qabaq urluğu ketirgen edi. (134/1 AG)

(Dün yaşlı Hasan ekmek için gelinine tatlı kabak tohumu getirmişti.)

Ötmeklerini adamlarğa bölüştirmek işine oña yardım etmek için, vagona eñ ürmetli adam, Asan qartqa muracaat etti. (155/1 AG)

(Ekmekleri millete bölüştürmekte ona yardım etmek için vagona en hürmet gösterilen adam, yaşlı Asan'a müracaat etti.)

Yuqlamaq için, yatmaq kerek. (171/6 AG)

(Uyumak için yatmak gerek).

Arabanın üstüne çıqqan soñ, anasına yardım etmek için, ellerini uzattı. (167/4 AG)

(Arabanın üzerine çıktıktan sonra annesine yardım etmek için ellerini uzattı.)

Yaşamaq için olğan umut kesildi, közler sönüktiler. (140/2 AG)

(Yaşamak için olan ümit bitti, közler sönükleşti.)

Yoqsa, olar dünyada, adamlar çeşit türlü olğanını bildirmek için, yaşaylarmı?

(192/4 AG)

(Yoksa onlar dünyada insanların çeşit çeşit olduğunu göstermek için mi yaşıyorlar?)

Yıqılmamaq için, qapuniñ pervazına tayandı. (265/7 AG)

(Yıkılmamak için kapının pervazına dayandı.)

*Balta tapsañ bile, mında yolnu açmaq **içün**, eki kün çalışmaq kereksiñ,- dedi Cevair qardaşlarına. (305/11 AG)*

(Cevair “Balta bulsan bile, bu yolu açmak için iki gün çalışmanız gerek.” dedi kardeşlerine.)

*Lâkin diqqatını özüne celp etmemek **içün**, sesini çıkarmay oturmağa qarar bedri. (294/4 AG)*

(Ancak dikkatini kendine çekmemek için sesini çıkarmadan oturmaya karar verdi.)

*Anda çalışqan adamlarğa aşamağa bir şeyler ve saçmaq **içün** boğday alıp ketmekte. (297/5 AG)*

(Orada çalışan adamlara yemeleri için bir şeyler ve ekme için buğday alıp götürüyor.)

*Ondan soñ, saçmaq **içün** boğday da alıp barmaq kerek. (297/6 AG)*

(Ondan sonra ekme için buğday da alıp gelmek lazım.)

*Bulardan adıñıznu eşitkenimnen, siznen tanış olmaq **içün** mında çaptım. (299/13 AG)*

(Bunlardan adınızı duymamla, sizinle tanışmak için buraya koştum.)

17.2. İşlevi:

17.2.1. Sebep: Bir durumun ya da işin meydana gelme nedenini belirtir.

*Cevair sonki sual **içün** qolaysızlandı. (10/10 AG)*

(Cevair son soru yüzünden zorlandı.)

*Baydar halqı siziñ **içün** öz qapularını açar. (59/4 AG)*

(Baydar halkı sizin için kapılarını açar.)

*Asan böyle de tez-tez köz kıyısından pıtaq taşımaqta olğan babasına baqıp ala, onıñ **içün** raatsızlana edi. (307/1 AG)*

(Asan tez tez göz kıyısından odun taşıyan babasına bakıp, onun için rahatsızlık hissediyordu.)

17.2.2. Amaç: Bir durumun ya da işin meydana gelme amacını belirtir.

Nabican, bu biçare qızniñ babası, ağası cenkte, seniñ, benim kibileriniñ çalışması, yaşaması için qan tökmekte. (191/2 AG)

(Nabican bu çaresiz kızın babası, abisi savaşta, senin, benim gibilerin çalışması, yaşaması için kan döküyor.)

Episi bizlerni-qardaşlarıñızni açlıq ölüminden qurtarmaq için yapılgan işlerniñ neticesi. (5/10 AG)

(Hepsi bizleri, kardeşlerinizi açlıkla gelen ölümden kurtarmak için yapılan işlerin sonucu.)

Şimdilik yigitniñ başı ucunda kiçkene tahtaçıq qoyulsa da, bir yıl keçken soñ, köyler ateş içinde qalğanına baqmadan, ana, oğlunıñ hatırasını ebedileştirmek için, üstünde oniñ sureti olğan mermer taş qoydurdı. (43/4 AG)

(Şimdilik gencin başucuna küçük tahta koyulsa da, bir yıl geçtikten sonra, anne köylerin ateş içinde kalmasına rağmen oğlunun hatırasını ebedileştirmek için üstünde oğlunun resmi olan mermer taş koydurdu.)

18. İLE

İncelenen eserde “birliktelik, vasıta, tezlik, sebep, amaç, tarz, durum, ilgi, miktar” anlam ilgisi kuran edat, Kırım Tatar Türkçesinde *-la/le* ekinin yanında *-nen* eki ile de karşılanmaktadır. İsimlerin yalın, zamirlerin yalın ve ilgi hâli, sıfat-fiil ve isim-fiiller ile kullanılır.

I. “*ile* sonuna geldiği söze durum anlamı kattığında belirteç öbeği kurar: ‘Sorunları güzellikle çözümlədiler.’ (güzellikle)

II. *ile* eşgörevli, türdeş sözcükler arasında bağlaçtır: ‘Piyano sesi *ile* org sesini ayırt edemem.

III. Kimi tümcelerde *ile* ilgecinin yerini *-li* eki tutabilir: ‘Günlerini üzüntülü geçirdi.’ (üzüntü *ile*)”^{145 *}

¹⁴⁵ Hüseyin Kızılkaya, *Sözcük Bilgileri*, İstanbul 1991, s. 196.

18.1. Kullanımı:

18.1.1. İsmın Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı

Qomşu köylerdeki rus ve urum balaları ile oynadıanı için, bu tilleri mükemmel örgendi. (56/2 AG)

(Komşu köylerdeki Rus ve Rum çocukları ile oynadığı için, bu dilleri çok iyi örgendi.)

Er kes açuv, kin, nefret ile qıçıra. (59/1 AG)

(Herkes acıma, kin ve nefret ile bağıırıyor.)

Mecbur olur, düşmanğa, mına biz keldik, dep, bala-çağa ile evimizge qayıtıp barırmız. (70/1 AG)

(Mecbur olur, düşmana, “buraya biz geldik” diyerek çoluğumuz çocuğumuzla evimize döneriz.)

Lâkin olarnıñ iç birisi Asan ile böyle laf etmege cesaretlenmey ediler. (158/6 AG)

(Ancak onların hiçbiri Asan ile böyle konuşmaya cesaret edemiyor.)

Analarına, babalarına, bizlerni sıcaq töşegimizden tursatıp, ne için mında alıp çıqtınız degen öfke ile baqalar. (135/3 AG)

(Annelerine, babalarına bizi sıcak yatağımızdan kaldırıp, neden buraya getirdiniz diye öfkeyle bakıyorlar.)

Etrafında horlanğan, çekişken, sıcaqtan yanğan-küygen, hastalanğan adamlarğa qorqu, bazen ise nefret ile kiyik-kiyik baqa edi. (169/4 AG)

(Etrafindaki horlanan, azap çeken, sıcaktan yanıp kavrulan, hastalanan insanlara korku bazen de nefretle vahşi vahşi bakıyordu.)

Quyuniñ başı sarı yapraqlar ile örtülgen. (322/1 AG)

(Kuyunun başı sarı yapraklarla örtülmüş.)

Alime bu ihtiyar adamğa sayğı ile baqtı. (253/10 AG)

(Alime bu ihtiyar adama sayğı ile baktı.)

Ayatta yanıq, keder, qasavetle yan-yanaşa bahıt, quvanç da ola. (265/6 AG)

(Bu hayatta üzüntü, keder, hüzünle birlikte şans, mutluluk da oluyor.)

* Özbek Türkçesinde *ile* edatı *bilän, bilänginä, birlä, ilä* edatlarıyla karşılanmaktadır.

*Oña diqqatnen baqar eken, Kerim pek acındı, qızğa yaqınlaşdı, doğmuş ağası kibi, merhamet **ile** onu öz bağırına alğanını duymay qaldı. (289/6 AG)*

(Ona dikkatle bakarken, Kerim çok üzüldü, kıza yakınlaşdı, onun öz annesi gibi, merhamet ile onu bağırına bastığını fark etmedi.)

*Er nasıl yol**nen** olsa da, uçucı onu muqaylıqnen qondurmağa tırışqan. (42/7 AG)*

(Hangi yolla olursa olsun, pilot onu dikkatle yere indirmeye çalışmış.)

*Ertesi künü uçucını defn münasebeti**nen** Aqyardan adamlar keldi. (42/8 AG)*

(Ertesi gün pilotu defnetmek münasebetiyle Akyar'dan insanlar geldi.)

*Leylâ kündüz tarlada ve aqşamları Cevairler**nen** beraber ola. (171/17 AG)*

(Leyla gündüz tarlada ve akşamları Cevairler ile beraber oluyor.)

*Bu da yetmegen kibi, ellerini ayaqlarını yip**nen** bağlap, dım yerge yuvarlatıp taşlağan. (195/2 AG)*

(Bu da yetmemiş gibi ellerini ve ayaklarını ipe bağlayıp rutubetli yerde yuvarlatıp taşlamış.)

Qocasınıñ yürek hastalığı olmağan olsa, kim bile o da qaydalarğa düşmannen cenkleşip yürer edi. (210/5 AG)

(Kocasının kalp hastalığı olmasaydı, o da kim bilir nerelerde düşmanla savaşıyordu.)

Men, Ahmadcan arabanen o canavarlarını almağa ketkeni için evge-barqqa sığmadım. (210/7 AG)

(Ben, Ahmadcan arabayla o canavarları almağa gittiği için eve barka sığmadım.)

*Boğday unundan pişirilgen pite ve topaç şekern**nen** çay içtiler. (302/15 AG)*

(Buğday unundan pişirilmiş pide ve yuvarlak şekerle çay içtiler.)

*Balaçıklarım**nen** onıñ tübünden zornen çıqıp qaçtıq. (49/4 AG)*

(Yavrularımla onun dibinden zorla çıkıp kaçtık.)

*Ana, qartbabam kelgen, Abibulla emcem**nen** laf etip turalar. (52/10 AG)*

(Anne, dedem gelmiş, Abibulla amcamla konuşuyorlar.)

*Elindeki çubuq**nen** söne başlağan ateşniñ külünü qarıştırdı. (55/6 AG)*

(Elindeki çubukla sönmeye başlayan ateşin külünü karıştırdı.)

*Bir yıldan ziyade qoltuqtayaq**nen** yürdi. (57/4 AG)*

(Bir yıldan fazla koltuk deyneğiyle yürüdü.)

*Em şu zenaat**nen** kolhozğa hizmet etmekte. (64/3 AG)*

(Hem şu zanaatıyla çiftliğe hizmet ediyor.)

18.1.2. Zamirlerden Sonra Kullanımı

18.1.2.1. Kişi Zamirinden Sonra Kullanımı

18.1.2.1.1. Birinci Teklik Kişi Zamirinin Yalın Hâlinden Sonra Kullanımı

Mında qalıñız, torunlarıñ mennen otururlar. (70/3 AG)

(Burada kalın, torunların benimle otururlar.)

18.1.2.1.2. İkinci Teklik Kişi Zamirinin Yalın Hâlinden Sonra Kullanımı

Yür, itvaçça, o da sennen beraber süyrene,- dep sögüendi. (258/7 AG)

(“Yürü, köpek yavrusu, o da seninle beraber sürünüyor.” diyerek sövdü.)

18.1.2.1.3. Birinci Çokluk Kişi Zamirinin Yalın Hâlinden Sonra Kullanımı

Bugünden soñra bu adam biznen, biz ise onıñnen çalışacaq ve yaşaycaqmız. (61/9 AG)

(Bugünden sonra bu adam bizimle, biz de onunla çalışacak ve yaşayacağız.)

Biznen, mışıq sıçannen oynağanı kibi oynay. (114/7 AG)

(Bizimle kedinin fareyle oynadığı gibi oynuyor.)

18.1.2.1.4. İkinci Çokluk Kişi Zamirinin Yalın Hâlinden Sonra Kullanımı

Asan emice, bu işni siznen beraber yapmasaq, olmaycaq, dedi yalvarır kibi. (155/2 AG)

(“Hasan amca bu işi sizinle beraber yapmazsak olmayacak.” dedi yalvarır gibi.)

18.1.2.1.5. Üçüncü Çokluk Kişi Zamirinin Yalın Hâlimden Sonra Kullanımı

... *olarnen* selamlaştı. (93/9 AG)

(... onlarla selamlaştı.)

Qız buna raasızlana, işini olarnen beraber bitirmege tırışa, lâkin becerip olamay.

(184/1 AG)

(Kız bu durumdan rahatsız oluyor, işini onlarla beraber bitirmeye çalışıyor; ancak beceremiyor.)

Şuniñ için de olarnen qavğa etip yürmek degil de, çalıştırmaq kerek... (191/5 AG)

(Şunun için de onlarla kavga etmeye devam etmek değil, çalıştırmak lazım.)

18.1.2.1.6. İkinci Teklik Kişi Zamirinin İlgi Hâlimden Sonra Kullanımı

Onıñ başında, bizler seniñle ne qadar yakın olsaq da, o körüşüv aqqında saña ne desem eken, degen fikir dolanmaqta edi. (296/2 AG)

(Başta bizler seninle ne kadar yakın olsak da, o görüşme hakkında sana ne desem acaba diye düşünmekteydi.)

18.1.2.1.7. Üçüncü Teklik Kişi Zamirinin İlgi Hâlimden Sonra Kullanımı

Urbalarıñni kelip al, bir özün qorqsañ, anañnen, babañmı, kim anda, onunle kel. (81/18 AG)

(Elbiselerini al, sadece kendin gelmeye korkuyorsan annenle mi, babanla mı kim olursa onunla gel.)

Onıñnen beraber nevbetçilikke kelgen oğlan biri-biri yanında sıqı qoyulğan üç skemle üstünde yuqlamaqta. (39/10 AG)

(Onunla beraber nöbete gelen oğlan, yan yana koyulmuş üç sandalye üstünde uyumakta.)

Cevair onuñnen davalasmağa istemedi. (68/11 AG)

(Cevair onunla tartışmak istemedi.)

... anasına yürek bergen kibi, **onıñnen** yan-yanaşa yürdi. (73/5 AG)

(... annesine destek verir gibi onunla yan yana yürüdü.)

18.1.2.2. İşaret Zamirinin İlgi Hâlimden Sonra Kullanımı

Buniñle beraber, etraf köylerniñ aytuvlı tabibi. (69/12 AG)

(Bununla beraber etraftaki köylerin meşhur doktoru.)

Buniñnen qırımtatarlarını ruhtan tüşürmek, qırımtatarlar arasında ümitsizlik peyda etmek, halq arasında fitne qazğamaq edi. (58/5 AG)

(Bununla Kırım Tatarlarını ruhtan düşürmek, onlar arasında ümitsizlik yaratmak, halk arasında fitne sokmak isteniyordu.)

Buniñnen ne demek istedi. (196/7 AG)

(Bununla ne demek istedi.)

İş **buniñnen** bitmey. (182/5 AG)

(İş bununla bitmiyor.)

Onıñnen sigarını yaqtı. (117/1 AG)

(Onunla sigarayı yaktı.)

18.1.2.3. Dönüslülük Zamirinin Yalın Hâlimden Sonra Kullanımı

Özünen beraber “eziyetlengen” militsiya hadimini de alıp keldi. (308/7 AG)

(Kendiyle birlikte “eziyet edilen” milli işçisini de alıp geldi.)

18.1.2.4. Belirsizlik Zamirinin Yalın Hâlimden Sonra Kullanımı

Bütün kün kimsenen laf etmey edi. (169/4 AG)

(Bütün gün boyunca kimseyle konuşmuyordu.)

18.1.2.5. Soru Zamirinin Yalın Hâlimden Sonra Kullanımı

Saqlama, Nazim, nenen oğraşqanını kördim. (84/10 AG)

(Nazim, saqlama neyle uğraştığını gördüm.)

18.1.3. İsim-Fiilden Sonra Kullanımı

Bu quşlar tarı ve bostanı aşamaqla toymazlar, oğlum, müqayt olmasañ, özüñni de aşay bileler. (311/2 AG)

(Oğlum, bu kuşlar darı ve bostanı yemekle doymazlar, sahip çıkmazsan seni de yiyebilirler.)

18.1.4. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı

O, yavaştan köterildi, torbanı körgeninen, meseleni deral añladı. (45/4 AG)

(O, yavaşça kalktı, torbayı görür görmez meseleyi anladı.)

Evde qaynatası kelgeninen deral qave pişire tuğran. (53/17 AG)

(Eve kaynatası gelir gelmez hemen kahve pişiriyordu.)

Qartnı körgeninen, onı saqlamaq istedi. (84/9 AG)

(İhtiyarı körmesiyle onu saklamak istedi.)

Dağdan kelgeninen, şorbacığa kirsin- dedi ciddî alda. (85/3 AG)

(“Dağdan gelir gelmez, patronun yanına gitsin.” dedi ciddi bir şekilde.)

Bulardan adıñıznu eşitkenimmen, siznen tanış olmaq için munda çaptım. (299/13 AG)

(Bunlardan adınızı duyar duymaz, sizinle tanışmak için buraya koştum.)

18.2. İşlevi:

18.2.1. Birliktelik: Eylemin kiminle birlikte yapıldığını belirtir.

Mecbur olur, düşmanğa, mına biz keldik, dep, bala-çağa ile evimizge qayıtp barırmız. (70/1 AG)

(Mecbur olur, düşmana “Buraya biz geldik.” diyerek çoluğumuzla çocuğumuzla evimize döneriz.)

Urbalarıñnı kelip al, bir özün qorqsañ, anañnen, babañmı, kim anda, onunle kel. (81/18 AG)

(Elbiselerin al, sadece kendin gelmeye korkuyorsan, annenle mi, babanla mı kiminle gelirsən olunla gel.)

18.2.2. Vasıta: Eylemin hangi vasıta kullanılarak yapıldığını belirtir.

Bu arada birden binadan on beş- yigirmi adam çapıp çıktı, halqñı kene rezina sopa ile köteklep başladılar. (309/14 AG)

(Bu arada birdenbire binadan on beş-yirmi adam aceleyle çıktı ve yine halkı lastik sopayla dövmeye başladılar.)

Yaq ise, mında bu milis sopası ile qaburğalarıñızñı birer-birer sayar edik. (312/10 AG)

(Yok diyorsanız eğer, burada bu sopayla kaburgalarınızı birer birer sayardık.)

Em şu zenaatınen kolhozğa hizmet etmekte. (64/3 AG)

(Hem şu zanaatla çiftliğe hizmet ediyor.)

18.2.3. Tezlik: Sıfat-fiile eklenen edat, eylemin hızını, zamanlamasını belirtir.

Bulardan adıñızñı eşitkenimnen, siznen tanış olmaq için mında çaptım. (299/13 AG)

(Bunlardan adınızı duymamla, sizinle tanışmak için buraya koştum geldim.)

Dağdan kelgeninen, şorbacığa kirsin- dedi ciddî alda. (85/3 AG)

(“Dağdan gelir gelmez, reisin yanına gitsin.” dedi ciddi bir şekilde.)

18.2.4. Sebep: Bir durumun ya da işin meydana gelme nedenini belirtir.

Men o evçikke, siziñ razılığıñız ile, balaları, Cevairni alıp ketmek isteyim,- dedi qatıy alda. (301/5 AG)

(Ben o küçük eve sizin rızanız ile çocukları ve Cevair'i alıp gitmek istiyorum." dedi kararlı bir şekilde.)

Bu büyük ğalebeneñ epiñizni hayırlayım. (131/2 AG)

(Bu büyük galibiyet için hepinizi kutluyorum.)

18.2.5. Amaç: Bir durumun ya da işin meydana gelme amacını belirtir.

Ertesi küni uçucını defn münasebetinen Aqyardan adamlar keldi. (42/8 AG)

(Ertesi gün pilotu defnetmek amacıyla Akyar'dan insanlar geldi.)

18.2.6. Tarz: Eylemin yapılış şeklini, tarzını belirtir.

"Şorbacılar" olarnıñ üstünde çizmalarnen yüreler. (82/4 AG)

(“Patronlar” onların üzerinde çizmeleriyle yürüyorlar.)

Qartbaba elinen oña, yerinden qıbirdama, degen kibi işaret etti. (54/8 AG)

(Dede eliyle ona, yerinden kııldama, der gibi işaret etti.)

18.2.7. Durum: Eylemin yapıldığı durumu belirtir.

... bizler sıcaq memlektelerge ketemiz, sağıqnen qalıñız, qısmet olsa, yazda kene kelirmiz. (72/5 AG)

(... bizler sıcak memleketlere gidiyoruz, sağlıkla kalın, kısmet olursa yazın yine geliriz.)

Mında bu topraqlarğa kirdiler, şeer ve köyleri yaqıp-yıqtılar, yernen yeksan ettiler. (140/8 AG)

(Burada bu topraklara girdiler, şehir ve köyleri yakıp yıktılar, yerle bir ettiler.)

18.2.8. İlgı: Metinde bir şey ya da kişi ile ilgili olmak, bir şeye ilişkin anlamlarında kullanılmıştır.

Kimsege qulaq asmay, öz işinen meşğul kibi körünse de, tosat tosat mañlayı tübünden, yaqınlaşıp keleyatqan qadınlarğa baqıp ola. (195/1 AG)

(Kimseye kulak asmadan, kendi işiyle ilgileniyor gibi görünse de, ara ara gözünün ucuyla yakınlaşmakta olan kadınlara bakıyor.)

Daa yaqında suv meselesinen bağlı o meşum vaqia tekrarlanğan kibi oldı. (158/10 AG)

(Yakın zamanda su meselesiyle ilgili o kötü olay tekrarlanmış gibi oldu.)

Cevair qayda çevirilse, özünüñ yanıp-küygeni, qasaveti yetmegen kibi, Kerimnen bağlı laqırdılarğa oğray. (293/8 AG)

(Cevair nereye dönse, kendinin yanıp kavrulması, üzüntüsü yetmiyormuş gibi, Kerim'le ilgili sözlerle karşılaşıyor.)

18.2.9. Miktar: Edat, belirtilen miktara “yaklaşık” anlamı katar.

Mezarlıqlarınıñ yoqarı maalle tarafında Aqyar çarpışmalarında elâk olğan yüzlernen askerler, denizciler defn olundu. (22/8 AG)

(Mezarlıkların yukarı mahalle tarafında Akyar çarpışmalarında helâk olan yüzlerce askerler, denizciler defnedildi.)

Mında yüzlernen, binlernen aç, çıplaq, ağır cenk yıllarında faşist çizmeleri altında azarlanğan, yorulğan, hasta adamlarını ketirip töktiler. (198/3 AG)

(Buraya yüzlerce, binlerce aç, çıplak, ağır savaş yıllarında faşist çizmeleri altında azarlanmış, yorulmuş hasta adamları getirip döktüler.)

19. QADAR

İncelenen eserde “pekiştirme, zaman sınırlaması, miktar sınırlaması, karşılaştırma” anlam ilgisi kuran edatın Türkiye Türkçesindeki karşılığı *kadar*

edatıdır. *qadar* edatının isimlerin yalın, yönelme; zamirlerin yalın hâli; sıfat-fiiller kullanılan örnekleri tespit edilebilmiştir. Zamirlerin ilgi hâli ile kullanılmaktadır.¹⁴⁶

19.1. Kullanımı:

19.1.1. İsmın Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı

Araba beş-on adım qadar yürer-yürmez, kiçkene evçikniñ artında, yol kenarında birden bir qaç kadın ve irili-ufaqlı balalar peyda oldılar. (168/7 AG)

(Araba beş-on adım kadar yürür yürümez, küçük evin arkasında, yol kenarında birden birkaç kadın ve irili ufaklı çocuklar peydah oldu.)

Alime o kişiniñ degenini yapmağa tırıştı, lâkin ellerinde ve ayaqlarında zerre qadar küç yoq edi. (167/4 AG)

(Alime o kişinin dediğini yapmaya çalıştı, ancak ellerinde ve ayaklarında zerre kadar güç yoktu.)

Lâkin Alimeniñ yüreginde zerre qadar quvanç yoq edi. (127/2 AG)

(Ancak Alime'nin yüreğinde zerre kadar mutluluk yoktu.)

Qadınıñ közlerinde, çeresinde zerre qadar qorqu yoq edi. (136/6 AG)

(Kadının gözlerinde, yüzünde zerre kadar korku yoktu.)

19.1.2. İsmın Yönelme Hâlınden Sonra Kullanımı

Ağası uzatqan suvni alıp, kene soñuna qadar içti. (237/10 AG)

(Abisinin uzattığı suyu alıp, yine sonuna kadar içti.)

Yarı gecege qadar baş kötermey çalışmaq kerek oldı. (297/7 AG)

(Yarı geceye kadar başını kaldırmadan çalışmak gerek oldu.)

Hatice, Leylâ kibileri öz yolaqlarını başından soñuna qadar bel doğrultmayıp, çapalap çıqalar. (184/1 AG)

¹⁴⁶ Yüksel, s. 462.

(Hatice ve Leyla gibileri kendi tarlalarını başından sonuna kadar doğrulmadan çapalayıp çıkıyorlar.)

... *tañ yarığından aqşam qaranlığına **qadar** bağçada buluna...* (55/8 AG)

(... tan ışığından akşam karanlığına kadar bahçede bulunuyor.)

*Cevair şimdi oña: “ Hatice apte **qadar** da olamaysıñımı, ana”- degen kibi keldi.*

(100/14 AG)

(Şimdi ona Cevair “Hatice abla kadar da mı olamuyorsun, anne” der gibi geldi.)

19.1.3.Zamirlerden Sonra Kullanımı

19.1.3.1. Soru Zamirinin Yalın Hâlinden Sonra Kullanımı

*Şimdi ne **qadar** ciddî ekenini adamlar añlap başladılar.* (140/1 AG)

(Şimdi ne kadar ciddi olduğunu insanlar anlamaya başladı.)

*Lâkin ne **qadar** qorqunçlı olsa da, mında qapularnı örtmek mümkün degil.* (173/3 AG)

(Ancak ne kadar korkutucu olsa da burada kapıları kapatmak mümkün değil.)

*O, ne **qadar** qoqulı ve lezzetli edi.* (6/7 AG)

(O ne kadar kokulu ve lezzetliydi.)

*Arabacılar ne **qadar** davransalar da, uçaq endi töpede körünmey edi.* (40/3 AG)

(Arabacılar ne kadar da yetişmek için çalışsalar da, uçak şimdi tepede görünmüyordu.)

*Uzun boylu, endamlı bu adam eki-üç kün içinde ne **qadar** deñişken.* (53/16 AG)

(Uzun boylu, endamlı bu adam iki-üç gün içinde ne kadar değişmiş.)

*Başına ne **qadar** ağır belâlar kelse, dayanmağa, onı eñmege tırışa.* (118/7 AG)

(Başına ne kadar ağır belalar gelse de, dayanmaya, onu yenmeye çalışıyor.)

*Menim evim ne **qadar** güzel yerde eken, elimden böyle zenginlikni qaçırğanım, dep yanıqlanğan.* (307/6AG)

(Benim evim ne kadar da güzel yerdeymiş, böyle zenginliği elimden kaçırmışım, diye pişman olmuş.)

19.1.3.2. İşaret Zamirinin Yalın Hâlden Sonra Kullanımı

*Halqımız mında qaç yıl sürgünlükte otursa, şu **qadar** yıl da gece-kündüz qaytuv meselesi hususunda tüşüne edi. (15/9 AG)*

(Halkımız burada kaç yıl sürgünde kaldıysa, o kadar yıl da gece gündüz eve dönme meselesi hakkında düşünüyordu.)

*Buña özü taaciplendi, yollar içinde o **qadar** zorluq çekti, bir kere ağlamadı. (118/6 AG)*

(Buna kendi şaşırđı, yollarda o kadar zorluk çekti, bir kere bile ağlamadı.)

19.1.4. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı

*Mında, sizlerge yardım etmek için qaçıp keldim. Şimdi siziñ esaretiñiz altındam, istegeniñiz **qadar** çalıştırınız... (119/5 AG)*

(Buraya sizlere yardım etmek için geldim. Şimdi sizin emrinizdeyim, istediğiniz kadar çalıştırın.)

19.2. İşlevi:

19.2.1. Pekiştirme: Belirtilen durum pekiştirilerek daha net, daha baskın hala getirilmektedir.

*Buña özü taaciplendi, yollar içinde o **qadar** zorluq çekti, bir kere ağlamadı. (118/6 AG)*

(Buna kendi şaşırđı, yollarda o kadar zorluk çekti, bir kere bile ağlamadı.)

*Menim evim ne **qadar** güzel yerde eken, elimden böyle zenginlikni qaçırğanım, dep yanıqlanğan. (307/6AG)*

(Benim evim ne kadar da güzel yerdeymiş, elimden böyle zenginliği kaçırmışım, diye pişman olmuş.)

19.2.2. Miktar Sınırlama: Belirtilen durum, miktar olarak karşılaştırılan miktar ile sınırlandırılmıştır. Miktara “yaklaşık” anlamı da katabilir.

*Araba beş-on adım **qadar** yürer-yürmez, kiçkene evçikniñ artında, yol kenarında birden bir qaç qadın ve irili-ufaqlı balalar peyda oldılar. (168/7 AG)*

(Araba beş-on adım kadar gider gitmez, küçük evin arkasında, yol kenarında birdenbire birkaç kadın ve irili ufaklı çocuklar peydah oldu.)

*Ağası uzatqan suvnu alıp, kene soñuna **qadar** içti. (237/10 AG)*

(Abisinin uzattığı suyu alıp, yine sonuna kadar içti.)

19.2.3. Zaman Sınırlaması: Eylemin geçtiği zamanı sınırlı belirler.

*Yarı gecege **qadar** baş kötermey çalışmaq kerek oldı. (297/7 AG)*

(Yarı geceye kadar başını kaldırmadan çalışmak gerekti.)

19.2.4. Karşılaştırma: İki unsur arasında kıyaslama yapıldığını belirtmektedir.

*Cevair şimdi oña: “ Hatice apte **qadar** da olamaysıñmı, ana”- degen kibi keldi. (100/14 AG)*

(Şimdi Cevair ona “Hatice abla kadar da mı olamıyorsun, anne” diyormuş gibi geldi.)

20. KIBİ

İncelenen eserde “benzerlik, sıralama, karşılaştırma, denkleştirme, durum, şüphe-ihhtimal” anlam ilgisi kuran edatın Türkiye Türkçesindeki karşılığı *gibi* edatıdır. Edatın metinde isimlerin yalın, zamirlerin yalın ve ilgi hâli, sıfat-fiiler, isim-fiiler ve çekimli fiillerle kullanılan örnekleri tespit edilebilmiştir.

20.1. Kullanımı:

20.1.1. İsmın Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı

*Onuñ baqır renkindeki çeresinde inci **kibi** beyaz tişleri yıldıradılar. (178/14 AG)*

(Onun bakır renkli yüzünde inci gibi beyaz dişleri parladı.)

*Bütün gece anda, divar túbünde, baykuş **kibi** toplanıp, qorqıp, pısıp oturdı. (6/1 AG)*

(Bütün gece orada, duvar dibinde, baykuş gibi büzülüp, korkup, sesizce oturdu.)

*Daa yançıq küneş şavlesi altında kümüş **kibi** yıldırap körüngen qocaman qanatlar sılandılar, kurşun renkını aldılar. (7/2 AG)*

(Yeni doğan güneş ışıkları altında gümüş gibi parlak görünen kocaman kanatlar islandılar, kurşun rengını aldı.)

*Fevziye apte, cam **kibi** temiz, keskin sesinen şaqıldap küldi. (11/5 AG)*

(Fevziye abla tertemiz, belirgin sesiyle kahkaha atarak güldü.)

*Sıq tereklik içinde ösken selvi **kibi** uzun boylu, gür saçlı. (12/2 AG)*

(Sık ağaçlık içinde büyüyen selvi gibi uzun boylu, gür saçlı.)

*Endi evlerimizni qurıp bitirip, insan **kibi** yaşap başlağanda kene ayırım-çayırım olacaqmız. (15/9 AG)*

(Şimdi evlerimizi kurup, insan gibi yaşamaya başladığında yine ayrımcılığa uğrayacağız.)

*Öz duygusını Niyazî **kibi** açıqtan-açıq bildirmek istedi. (21/11 AG)*

(Kendi duygusunu Niyazi gibi apaçık söylemek istedi.)

*Olarğa qoşulıp, bala **kibi** oynay, gür sesnen küle. (28/11 AG)*

(Onlara katılıp, çocuk gibi oynuyor, gür sesiyle gülüyor.)

*Qızlar **kibi** şaqıldap külgende, oña bir şey keder etmey. (29/2 AG)*

(Kızlar gibi kahkahayla güldüğünde onu hiçbir şey üzmüyor.)

*Baydar qapusı üstünde kurşun **kibi** ağır ve qoyu bulutlar sarqıp turdılar. (31/8 AG)*

(Baydar kapısının üstünde kurşun gibi ağır ve koyu renkli bulutlar oluştu.)

*Demi kızğa ateşli baqqan közleri nursız ve cam **kibi** areketsiz ediler. (35/12 AG)*

(Az özce kıza ateşli bakan gözleri nursuz ve cam gibi hareketsizdi.)

*Mañlayı buz **kibi**... terli. (41/17 AG)*

(Alnı buz gibi... terli.)

*Cafer qapudan yel **kibi** çıqıp ketkenini ana duymadı. (47/5 AG)*

(Cafer'in kapıdan rüzgâr gibi çıkıp gittiğini anne duymadı.)

*Lâkin anda insan **kibi** çalışmaqniñ çaresi yoq.* (48/2 AG)

(Ancak orada insan gibi çalışmanın çaresi yok.)

*Sığırniñ qursağı davul **kibi**.* (64/8 AG)

(Sığırın karnı davul gibi.)

*Avası sılaq **kibi**, salqın.* (65/10 AG)

(Havası ıslak gibi, serin.)

*Anavı kökni qılıç **kibi** kesken yarıqlarını köresinmi?* (68/8 AG)

(İşte, göğü kılıç gibi kesen ışıkları görüyor musun?)

*Onıñ zayıf ziyası taze qar üstüne tüşkende, küneş **kibi** yıldıray.* (76/2 AG)

(Onun zayıf ışığı yeni yağan kar üzerine geldiğinde güneş gibi parlıyor.)

*Üstlerine, kelişi güzel bir şeyler kiyip, sofağa atıldılar, qarılğaçlar **kibi**, pencere qarşısına tizildi, susıp qaldılar.* (76/5 AG)

(Üstlerine gelişi güzel bir şeyler giyip sofaya girdiler, kırlangıçlar gibi pencerenin karşısına dizildi ve susup kaldılar.)

*... onıñ üstünde evel zamanlardan qalma, içi altın **kibi** yipeknen işlengen sandıqni baltanen parçalağanlar.* (82/8 AG)

(Onun üstünde eski zamanlardan kalma, içi altın gibi olan ipekle işlenmiş sandığı baltayla parçalamışlar.)

*Ölü **kibi** süzülip yataalar.* (86/12 AG)

(Ölü gibi uzanmış yatıyorlar.)

*Emşireler... mında Cevair **kibi** mecburnen ketirilgen kızlarğa toqtamay emir berip turalar.* (86/13 AG)

(Hemşireler... buraya Cevair gibi zorla getirilen kızlara durmadan emir verip duruyorlar.)

*Elleri buz **kibi**, dersiñ, ölü adam kibi.* (87/8 AG)

(Elleri buz gibi, sanırsın, ölü adam.)

*O da, babam **kibi**, cenkte.* (91/11 AG)

(O da, babam gibi savaşa.)

*Aliye uzun kirpiklerini yelpaze **kibi** endirip-köterdi.* (92/3 AG)

(Aliye uzun kirpiklerini yelpaze gibi indirdi, kaldırdı.)

*Epiñiz insan **kibi** oturñız. (92/10 AG)*

(Hepiniz insan gibi oturun.)

*Fidan **kibi** yaş balañnı öz eliñnen özüñ ateşke bıraqacaqsıñmı? (94/2 AG)*

(Fidan gibi genç çocuğunu kendi elinle ateşe mi atacaksın?)

*Çeçek **kibi** taze ve dülber qızçığıñ faşist gospitalinde yaralıları tedavi ete. (94/13 AG)*

(Çiçek gibi güzel ve genç kızın Faşist hastanesinde yaralıları tedavi ediyor.)

*Lakin Haticeniñ, qızçığıñ gospitalde alman yaralıları tedaviley, degen sözleri yüregine biz **kibi** saplanıp qaldı. (95/1 AG)*

(Ancak Hatice'nin "Yavrun hastanede Alman yaralılarını tedavi ediyor." sözleri yüreğine hançer gibi saplanıp kaldı.)

*Çırayı qor **kibi** kızarğan. (96/6 AG)*

(Çehresi ateş gibi kızarmış.)

*Episi leş **kibi** serilip qalğanlar. (101/12 AG)*

(Hepsi leş gibi serilip kalmış.)

*İraden çelik **kibi**. (103/7 AG)*

(İraden çelik gibi.)

*Balalar bir oda içinde hamsi **kibi** tizilip yatalar. (114/10 AG)*

(Çocuklar bir odanın içinde hamsi gibi dizilip yatıyorlar.)

*Qart, bala **kibi**, quvanıp külümsiredi. (120/6 AG)*

(Yaşlı adam, çocuk gibi sevinerek gülümsedi.)

*Artına çekilip, qarşısında peri **kibi** turğan qızğa hoşnut alda baqtı. (122/6 AG)*

(Arkasına çekilip, karşısında peri gibi duran kıza hoşnut bir şekilde baktı.)

*Yigit közlerini açtı, qızğa, onıñ yelpaze **kibi** uzun kirpiklerine, dülber çeresine epeyi baqtı. (128/9 AG)*

(Yiğit gözlerini açtı, kıza, onun yelpaze gibi uzun kirpiklerine, güzel yüzüne epeyi baktı.)

*Suv... Maña buz **kibi** salqın suv beriñiz! (129/6 AG)*

(Su... Bana buz gibi soğuk su veriniz.)

*Onıñ çırayı divar **kibi** bem-beyaz. (134/12 AG)*

(Onun yüzü duvar gibi bembeyaz.)

Menim arslan kibi oğlum bar. (136/3 AG)

(Benim aslan gibi oğlum var.)

Şimdi köpek kibi öldüririm, kâhpe,- dep qıçırdı. (136/5 AG)

(“Şimdi seni köpek gibi öldürürüm, kahpe.” diyerek bağırdı.

Niayet, küneş, sini kibi kızarıp ufuqqa eneyatqanda, araba taşlı-çaqıllı yoldan sağ tarafqa buruldu. (168/2 AG)

(Nihayet, küneş sini gibi kızarıp ufuğa indiğinde, araba taşlı, çakıllı yoldan sağ tarafa döndü.)

Adamlarını, mal kibi kirli ve sasıq vagonlar içine tez-tez soqmağa davrandılar. (141/4 AG)

(İnsanları mal gibi kirli, pis kokulu vagonların içine çabucak sokmaya çalıştılar.)

Bu vaqıt onu bir tamam öz esareti altına almaqta olđan tatlı yuqu birden, dağ başındaki tuman kibi köterilip ketti. (285/10 AG)

(O anda onu tamamen esareti altına almakta olan tatlı uyku birdenbire dağ başındaki duman gibi uçup gitti.)

Bütün köyniñ kızları onuñ qarşısında çıra q kibi yanalar... (296/9 AG)

(Bütün köyün kızları onun karşısında çıra gibi yanıyor.)

20.1.2. Zamirlerden Sonra Kullanımı

20.1.2.1. Kişi Zamirinden Sonra Kullanımı

20.1.2.1.1. Birinci Teklik Kişi Zamirinin Yalın Hâlinden Sonra Kullanımı

Onı dülber, beñ kibi oğlanlar begeneler. (228/6 AG)

(Onu güzel, benim gibi oğlanlar beğeniyorlar.)

20.1.2.1.2. Birinci Teklik Kişi Zamirinin İlgi Hâlinden Sonra Kullanımı

Olar, aslında, seniñ, benim kibi adamlar değil, canavarlar ekenler. (210/4 AG)

(Onlar aslında senin, benim gibi insanlar değil, canavarlarmış.)

20.1.2.1.3. Üçüncü Teklik Kişi Zamirinin Yalın Hâlden Sonra Kullanımı

*Lâkin qardaşçığı olar **kibi** çekişmey.* (238/7 AG)

(Ancak küçük kardeşi, onlar gibi ıstırap çekmiyor.)

20.1.2.1.4. Üçüncü Teklik Kişi Zamirinin İlgi Hâlden Sonra Kullanımı

*Bir kere Aliye anda Leylâ ve oniñ **kibi** kızlar, oğlanlar ... binasınıñ ögünde beton üstünde kiçkene çadırlarda gece-kündüz bulunaraq, halqımızıñ aq-uquqını talap etkenleri aqqında aytqan edi.* (14/10 AG)

(Bir kere Aliye, Leyla ve onun gibi kızlar, oğlanlar ... binasının önünde beton üstünde küçük çadırlarda gece-gündüz durup, halkımızın hak, hukukunu talep ettikleriyle ilgili şeyler söyledi.)

*Cevair, Haticege suqlana, oniñ **kibi** çabik ve temiz iş yapıp olamağanına sıqletlene tarsıqa.* (181/2 AG)

(Cevair, Hatice'ye imreniyor, onun gibi çabuk ve temiz iş yapamadığı için acele edip, yük altına giriyor, zahmet çekiyor.

*Bu da oniñ **kibi** bir budala.* (215/5 AG)

(Bu da onun gibi bir budala.)

20.1.2.1.5. Birinci Çokluk Kişi Zamirinin İlgi Hâlden Sonra Kullanımı

*O da bizim **kibi** oturadır.* (38/11 AG)

(O da bizim gibi oturuyordur.)

*Bizim **kibi** qızmataban degilsin.* (103/7 AG)

(Bizim gibi tez canlı değilsin.)

20.1.2.1.6. İkinci Çokluk Kişi Zamirinin İlgî Hâlimden Sonra Kullanımı

*Ma, al, çekinme, benim de seniñ **kibi** qardaşım bar.* (128/11 AG)

(Al, al, çekinme, benim de senin gibi kardeşim var.)

*İnsanğa böyle, seniñ **kibi**, daima bulutlu çere ve dertli yüreknen yaşamaq olmay.*

(219/12 AG)

(İnsan için böyle seninki gibi daima bulutlu çehre ve dertli yürekle yaşamak olmuyor.)

20.1.2.2. Soru Zamirinin Yalın Hâlimden Sonra Kullanımı

*Tabiat ondan bir şey qatmağan, qızğanmağan, dünyada ne **kibi** güzellik bar ise, güya episini oña bağışlağan.* (274/2 AG)

(Tabiat ondan bir şeyi eksik etmemiş, kıskanmamış, dünyada ne gibi güzellikler varsa, sanki hepsini ona vermiş.)

20.1.2.3. Dönüşlülük Zamirinin Yalın Hâlimden Sonra Kullanımı

*Közleri özü **kibi** dört-beş kadın ve erkekni süzip ketçi.* (10/3 AG)

(Gözleri kendi gibi olan dört-beş kadın ve erkeği süzdü.)

*Maşinası da özü **kibi** dülber.* (15/1 AG)

(Arabası da kendi gibi güzel.)

*Evge qaranlıq tüşer-tüşmez, kadın, arqalarında boğçaları, özü **kibi** yüksek boylu ve tendürist üç kıznen keldi.* (124/3 AG)

(Kadın, eve karanlık düşer düşmez, arkalarında bohçalar, kendi gibi uzun boylu ve dinç üç kızla geldi.)

*Tabiatı da, özü **kibi**, güzel olğanı körünip tura.* (204/12 AG)

(Ahlakının da kendi gibi güzel olduğu görünüyor.)

20.1.2.4. Belirsizlik Zamirinin Yalın Hâlimden Sonra Kullanımı

*O çoq forsalı qadınğa beñzey, lâkin er kes **kibi**, o da mında at ararında yaşay.*
(181/1 AG)

(O çok forslu kadına benziyor, ancak herkes gibi o da burada at ahırında yaşıyor.)

20.1.3. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı

Edatın çoklukla karşılaştırmaya dayanan bir benzerlik ilişkisi kurduğunu belirten KORKMAZ, bu benzerlik ilişkisinin daha çok iyelik eki ile genişletilmiş – Dık/DUK’lu sıfat-fiillerden sonra görüldüğünü, öteki sıfat-fiil eklerinden sonra gelen *gibi* edatının daha çok gerçek olmayan, “-mişçesine” anlamında farazî bir benzetme işlevi gördüğünü belirtmektedir.¹⁴⁷ KIZILKAYA ise “ ‘gibi’ sözcüğü, sıfataylemlerden sonra geldiğinde ‘o anda, tam o sırada, benzer biçimde’ anlamı verir ve belirteç öbeği kurar.” demektedir.¹⁴⁸

*Üç yüzden ziyade adamnı öz bağırına ağlan uçaq, yükseklikni alğan soñra, bir noqtada toqtap, avada asılıp qalğan **kibi** oldı.* (3/1 AG)

(Üç yüzden fazla adamı içinde barındıran uçak, olması gereken yüksekliğe ulaştıktan sonra bir noktada durarak, havada asılıp kalmış gibi oldu.)

*Omuzları sızlay, elleri, ayaqları küçsüzlendi, beli qoyıp ketecek **kibi** ağıra.* (180/1 AG)

(Omuzları sızlıyor, elleri, ayakları güçsüzleşti, beli kopacakmış gibi ağrıyor.)

*Başı çatlaycaq **kibi** ağıra.* (200/4 AG)

(Başı çatlayacak gibi ağrıyor.)

*Anasına daima ümitnen baqqan, zeytun kibi siya közçikleri, yarı açıq alında, qapu ve pencerege baqqan **kibi** körüne.* (251/12 AG)

(Annesine daima ümitle bakan, zeytin gibi siyah gözleri, yarı açık hâlde, kapı ve pencereye bakıyormuş gibi görünüyor.)

¹⁴⁷ Korkmaz, s. 1067.

¹⁴⁸ Kızılkaya, s. 194.

*Közlerine onıñ nazik vücudu, omuzları daa da yuƣqarğan, ufaqlaşqan **kibi** köründi.*

(4/9 AG)

(Onun nazik vücudu, omuzları, gözlerine daha da incelip, ufalmış gibi göründü.)

*Sınarça parmağı, bu belâlı elden qaçıp qurtulmaq istegen **kibi**, kenarğa qıyısqan.*

(4/9 AG)

(Serçe parmağı, bu belalı elden kaçıp kurtulmaq istiyormuş gibi kenara bükülmüş.)

*Tegiz uçqan uçaqñıñ birden kevdesi tiredi, silkindi, çuqarğa tüşip ketken **kibi**, feza içinde bir dalıp çıqtı. (7/1 AG)*

(Dümdüz giden uçak birden tiredi, çukura düşmüş gibi havada dalıp çıktı.)

*Onıñ eserleri içinde özüniñ ömürini körgen **kibi** ola. (7/13 AG)*

(Onun eserlerinde kendi hayatını görmüş gibi oluyor.)

*Betini daa demi çeşmede salqın suvnen yuvğanına baqmadan, yanaqlarına biber sürtken **kibi** yanmaqta ediler. (19/3 AG)*

(Yüzünü az önce çeşmede soğuk suyla yıkamasına rağmen, yanakları biber sürtmüş gibi yanıyordu.)

*Qız ateş içinde qalğan **kibi** oldı. (20/3 AG)*

(Kız ateşte kalmış gibi oldu.)

*Vaqıt ketçi, bu vaqıalarnıñ episini unutqan **kibi** oldı. (21/2 AG)*

(Zaman geçti, bu olayların hepsini unutmuş gibi oldu.)

*Kevdesi azaçiq aşağı egilgen **kibi** oldı. (25/11 AG)*

(Gövdesi birazcık aşağı eğilmiş gibi oldu.)

*Közleri yaşlanğan **kibi** oldı. (33/17 AG)*

(Gözleri ıslanmış gibi oldu.)

*Boğazına bir şey tıqılğan **kibi**, yutqundı. (34/5 AG)*

(Boğazına bir şey takılmış gibi yutkundu.)

*Yigit biraz aman alğan **kibi** oldı. (35/1 AG)*

(Genç, biraz iyileşmiş gibi oldu.)

*Morarğan, çatlağan dudakları qıbirdandı, bir şeyler aytqan **kibi** oldılar. (35/2 AG)*

(Morarmış, çatlamış dudakları kıpırdadı, bir şeyler söyler gibi oldu.)

*Ananı oda içinde divarlar sıqqan **kibi** oldı. (38/9 AG)*

(Anneyi oda içinde duvarlar boğuyor gibi oldu.)

*Bir şey olmağan **kibi**, dersiñ, bütün dünya tatlı yuquda. (38/17 AG)*
(Bir şey olmamış gibi, dersin, bütün dünya tatlı uykuda.)

*Caferniñ başından qaynaq suv tökülgen **kibi** oldı. (41/17 AG)*
(Cafer'in başından kaynar su dökülmüş gibi oldu.)

*Oda içinde ögge-artqa yüre başladı, soñra, bir qararğa kelgen **kibi**, toqtadı. (44/1 AG)*
(Oda içinde öne arkaya yürümeye başladı, sonra bir karara varmış gibi durdu.)

*Olar yaş qadıñğa domuz kübresi tübünde qalğan **kibi** köründi. (320/11 AG)*
(Onlar genç kadına domuz gübresi dibinde kalmış gibi göründü.)

*Birden içine ateş tüşken **kibi** oldı. (275/1 AG)*
(Birden içine ateş düşer gibi oldu.)

*Dülber közleri yigitke imdat sorğan **kibi** baqtılar. (283/5 AG)*
(Güzel gözleri gence medet arar gibi baktı.)

*Kerimniñ içinde bir şey üzülip ketken **kibi** oldı. (287/5 AG)*
(Kerim'in içinde bir şeyler akıp gitmiş gibi oldu.)

*Bütün bu deñişmeler, çizgiler engil tebessüm tübünde gizlengen **kibi** oldılar. (289/5 AG)*
(Bütün bu değışmeler, çizgiler derin bir tebessümün içinde gizlenmiş gibi oldu.)

*Reis Kerimge baqtı, azaçıq külümsiregen **kibi** oldı. (292/2 AG)*
(Reis Kerim'e baktı, azıcık gülümsüyormuş gibi oldu.)

*Cevairge öz sevgisini bildirgen **kibi**, bir sıcaq söz söylemedi. (295/4 AG)*
(Cevair kendi sevgisini bildirmek için herhangi sıcak bir söz söylemedi.)

*Kerim temiz çulnen maşinaniñ ög camını sürterken, oña kenardan kimdir baqıp turğan **kibi** köründi. (298/10 AG)*
(Kerim temiz bezle arabanın ön camını silerken, ona kenardan biri bakıyormuş gibi göründü.)

*Kerim, birden añlamağan **kibi**, oña tüşünceli alda baqtı. (299/8 AG)*
(Kerim birden anlamamış gibi ona düşünceli bir şekilde baktı.)

*Avası taş çatlatacaq **kibi** suvuq. (5/13 AG)*
(Havası taş çatlatacak gibi soğuk.)

*Mañlayı salqın ve burcaq **kibi** ter tökti. (87/8 AG)*

(Alnı boncuk boncuk soğuk ter döktü.)

*Yüregi köküs qafesi içinden atılıp çıqacaq **kibi** çapalandı. (273/10 AG)*

(Kalbi göğüs kafesinden çıkacak gibi çarptı.)

*Lâkin iş degenleri **kibi** olup çıqmadı. (229/1 AG)*

(Ancak iş dedikleri gibi olmadı.)

*Taibe aytqanı **kibi**, qışqa mında bir şey azırlap olamaycaq. (196/8 AG)*

(Taibe'nin dediği gibi kışa burada bir şey hazırlayamayacak.)

*Aqşam olup, yerge qaranlıq tüşkeni **kibi** yerden yarıqlıq noqtaçığı bile körünmey.*

(27/9 AG)

(Akşam olup yere karanlık düşer düşmez yerden ışık noktacığı bile görünmüyor.)

*Qartbaba... Cafernen Cevair daima etrafını seyir etmege sevgen pencerege baka, balalarını körgeni **kibi** külümsirey. (29/4 AG)*

(Dede... Cafer ile Cevair'in daima seyretmeyi sevdikleri pencereye bakıp, çocuklarını görmüş gibi gülümsüyor.)

*O, qartbabasını kördi, amma yerinden turıp olamağanı **kibi**, raatsızlandı. (54/18 AG)*

(O, dedesini gördü, ama yerinden kalkamadığı için rahatsız oldu.)

*Qırımın bütün köşelerinde olğanı **kibi**, olarnıñ da köy mektepleri Rus memurları tarafından kapatıldı. (56/2 AG)*

(Kırım'ın her yerinde olduğu gibi, onların da okulları Rus memurları tarafından kapatıldı.)

*Lâkin iş olarnıñ tüşüngenini **kibi** olup çıqmadı. (5875 AG)*

(Ancak iş onların düşündüğü gibi olmadı.)

*Evdeki qartlar er şeyni olğanı **kibi** bileler. (125/1 AG)*

(Evdeki yaşlılar her şeyi olduğu gibi biliyorlar.)

*Alimeni şemşek urğanı **kibi** oldı. (133/11 AG)*

(Alime'yi yıldırım çarpmış gibi oldu.)

*Abibulla ağanıñ aytqanı **kibi** olsa, yahşı amma... (167/9 AG)*

(Abibulla Ağa'nın söylediği gibi olsa iyi, amma...)

*Andan çıqqaninen, Alimege mında kelgenini bildirmege tırışqanı **kibi**, bir- eki kere öksürüp aldı. (218/5 AG)*

(Oradan çıkar çıkmaz Alime'ye buraya geldiğini bildirmeye çalışır gibi bir-iki kere öksürdü.)

*Taibeniñ aytqanı **kibi**, qorantanı baqmaq yalıñız Cevairniñ üstüne yüklenilmedi.* (218/4 AG)

(Taibe'nin dediği gibi aileye bakmak sadece Cevair'in sırtına yüklenmedi.)

*Men ise, dost ağlatıp aytur, düşman- kültürüp degenleri **kibi**, doğru betine aytam.* (221/2 AG)

(Ben ise “Dost ağlatır, düşman güldürür” dedikleri gibi dosdoğru yüzüne söylüyorum.)

*Kerim, Alimeniñ aytqanı **kibi**, ayağınıñ sıcaq suv ve sabunnen yuvdı.* (270/6 AG)

(Kerim , Alimen'nin söylediği gibi ayağını sıcak su ve sabunla yıkadı.)

*... er şeyni Cevair aytqanı **kibi** yapacağına söz berdi.* (279/4 AG)

(Her şeyi Cevair'in dediği gibi yapacağına söz verdi.)

*Lâkin oña bildirgenleri **kibi**, anasını ve qardaşını Mirzaçölden degil de, Qaşqadaryadan taptı.* (282/2 AG)

(Ancak ona söylenildiği gibi annesini ve kardeşini Mirzaçöl'den değil de, Kaşkadarya'dan buldu.)

*“ Hastalıqni gizleseñ, arareti aşkâre eter.” degenleri **kibi**, artıq susmaqniñ çaresi olmağanını añladı.* (284/1 AG)

(“Hastalığı gizlesen, harareti ortaya çıkar.” dedikleri gibi artık susmanın çaresinin olmadığını anladı.)

*Körgeñiñiz **kibi**, mında qomşu evde büyükanasinen beraber yaşaylar.* (293/6 AG)

(Gördüğünüz gibi burada komşu evde büyükannesiyile beraber yaşıyorlar.)

*Olar siziñ istegeniñiz **kibi** yaparlar.* (209/5 AG)

(Onlar sizin istediğiniz gibi yapıyorlar.)

*Uçucu arqadaş, biz sizge yardımğa keldik, közlernizi açınız! dedi, yalvarır **kibi**.* (41/10 AG)

(“Pilot arkadaş, biz size yardıma geldik, gözlerinizi açın!” dedi, yalvarır gibi.)

*Yoq, kimsege aytmaycağına emin et! –dedi yalvarır **kibi**.* (43/9 AG)

(“Hayır, kimseye söylemeyeceğine yemin et!” dedi, yalvarır gibi.)

*Aliye omniñ sözünü tasdiq eter **kibi**, başını salladı.* (321/7 AG)

(Aliye onun sözünü tasdikler gibi başını salladı.)

*Hasta közlerini açtı, bütün küçünü, canını toplay, artıq yırtıcığa çevirilgen kişiğe baqtı, turmağa azırlanır **kibi**, qıbirdandı. (281/3 AG)*

(Hasta gözlerini açtı, bütün gücünü, canını toplayıp, artık yırtıcıya dönmüş adama baktı, kalkmaya hazırlanır gibi kıbirdandı.)

*Onıñ sözlerini tasdiqlar **kibi** başını salladı. (284/7 AG)*

(Onun sözlerini tasdikliyor gibi başını salladı.)

*Dostunıñ aytqanını tasdiqlar **kibi** başını salladı. (295/7 AG)*

(Dostunun söylediklerini tasdikliyor gibi başını salladı.)

*Kerim, onıñ sözünü tasdiqlar **kibi**, başını salladı. (298/6 AG)*

(Kerim, onun sözünü tasdikliyor gibi başını salladı.)

*Accı rüzgâr adamlarınıñ yufqa urbalarından ineler **kibi** ketçip, içeklerini buzlattı. (223/5 AG)*

(Sert rüzgar adamların ince elbiselerinden iğneler gibi geçip, iç organlarını buz kesti.)

20.1.4. İsim-Fiilden Sonra Kullanımı

*... gençlikni Avrupa ruhlu mekteplerde oqutmaq **kibi** ğayeni ileri süre ediler... (56/3 AG)*

(... gençliği Avrupa ruhlu okullarda okutmak gibi gayeyi ileri sürüyorlardı.)

*Közlerinde, çerelerinde qorqu, nefretleniv, acınuv **kibi** duygular qarışiq yerli adamlar o yaqtan-bu yaqqa yürdiler. (166/7 AG)*

(Gözlerinde, yüzlerinde korku, nefret, acıma gibi duygular karışık yerli halk, o taraftan bu tarafa yürüdü.)

*Öz evinde, öz vatanında yaşağan, öz halqını, vatanını sevgen, onıñ için ağa-qardaşından, aptesinden, babasından ayırılğan qadınlarını, bala-çağanı, qart-yaşını beş daqqa içinde özüniñ doğmuş toprağından, ana-Vatanından, bir qaldırmay, yulqıp alıp, biñlernen kilometr avlaqlarğa köterip atmaq, saçıp yibermek **kibi** afan-tufannıñ sebebini tüşünip tapmaq için, buña nasıl baş, nasıl aqıl kerek. (170/2 AG)*

(Kendi evinde, kendi vatanında yaşayan, kendi halkını, vatanını seven, onun için abisinden, kardeşinden, ablasından, babasından ayrılan kadınları, çoluk çocuğu, genç yaşlıyı beş dakika içinde kendi toprağından, ana vatanından alıp binlerce kilometre uzak yerlere götürüp atmak, saçıp dağıtmak gibi zulmün sebebini düşünüp bulmak için buna nasıl baş, nasıl akıl lazım?!)

*Zaten sovet halqı sürgünlik, bastırıq, cezalav **kibi** şeylerge alışıqlar...* (138/1 AG)

(Zaten Sovyet halkı sürgün, bastırma, cezalama gibi şeylere alışık...)

*Alime qocağa çıqqan soñra, en güzel gençlik yıllarını bala doğuv ve onu baquv **kibi** meşaqatlı işnen keçirdi.* (255/1 AG)

(Alime evlendikten sonra en güzel gençlik yıllarını çocuk doğurma ve ona bakma gibi meşakkatli işle geçirdi.)

20.2. İşlevi:

20.2.1. Benzerlik: Eylemin nasıl, neye, kime benzeyerek yapıldığını belirtir.

*Külümsiremege, nezaketli olmağa tırışsa da, aslında adamnıñ közleri içine at hırsız **kibi** baqa.* (196/7 AG)

(Nazik olmaya, gülümsemeye çalışsa da, aslında adamın gözleri içine at hırsız gibi bakıyor.)

*O küñü dağ eçkisi **kibi** çaptıñ.* (108/10 AG)

(O gün, dağ keçisi gibi koşun.)

20.2.2. Sıralama: Peşpeşe sıralanan örneklerden sonra kullanılan edat “ve benzeri” , “benzer” anlamında kullanılmaktadır.

*Zaten sovet halqı sürgünlik, bastırıq, cezalav **kibi** şeylerge alışıqlar...* (138/1 AG)

(Zaten Sovyet halkı sürgün, bastırma, cezalandırma gibi şeylere alışık...)

*Bir kere Aliye anda Leylâ ve onıñ **kibi** qızlar, oğlanlar ... binasınıñ ögünde beton üstünde kiçkene çadırlarda gece-kündüz bulunaraq, halqımızıñ oq-uquqını talap etkenleri aqqında aytqan edi. (14/10 AG)*

(Bir kere Aliye orada Leyla ve onun gibi kızlar, oğlanlar ... binasının önünde beton üstünde küçük çadırlarda gece gündüz bulunarak, halkımızın hakkını, hukukunu talep ettikleriyle ilgili şeyler söylemişti.)

20.2.3. Karşılaştırma: Benzetme anlam ilişkisi de kurularak, bu benzer unsurların karşılaştırıldığını belirtir.

*Çoqtan-çoq Qırımtatar balaları **kibi**, o da öz köyünde oquvdan mahrum oldı. (56/2 AG)*

(Çoğu Kırım Tatar çocukları gibi o da kendi köyünde okumaktan mahrum kaldı.)

*Bütün yerlerde olğanı **kibi** bu aqsızlıqqa qarşı Aqyardaki **kibi**, bütün Baydarova köyleriniñ ealisi de seslendi. (59/1 AG)*

(Her yerde olduğu gibi bu haksızlığa karşı Akyar'daki gibi bütün Baydarova köylerinin ahali de seslendi.)

20.2.4. Denkleştirme: Eşitliğe yakın bir benzerliğin olduğu belirtilmektedir.

*Bütün dünyağa belli yazıcı Güyo, seniñ oğluñ **kibi**, vaqıtsız doğan. (45/12 AG)*

(Bütün dünyanın tanıdığı yazıcı Güyo, senin oğlun gibi vakitsiz doğmuş.)

*Ma, al, çekinme, benim de seniñ **kibi** qardaşım bar. (128/11 AG)*

(Al, al, çekinme, benim de senin gibi kardeşim var.)

20.2.5. Durum: Eylemin yapıldığı durumu belirtir.

*Hasta şefaatsiz közlerini açtı, bütün küçünü, canını toplap, artıq yırtıcığa çevirilgen kişiğe baqtı turmağa azırlanır **kibi** qıbırdandı. (9/7 AG)*

(Hasta dermansız olan gözlerini açtı, bütün gücünü, canını toplayıp, artık düşmana dönen adama baktı, kalkmaya hazırlanır gibi kıpırdadı.)

*Aliye, böyle baqqanda, öz tüşünceleri içinde ğarq olup oturğan **kibi** edi. (10/6 AG)*

(Aliye böyle baktığında, kendi düşünceleri içine dalmış gibiydi.)

20.2.6. İhtimal: Belirtilen durumun olma ihtimalini belirtir.

*Cevairler ayaqqa qalqqan **kibi** olsalar, belki olar da... (16/5 AG)*

(Cevairler ayağa kalkmış gibi olsalar, belki onlar da...)

*Ya, bir de birini körge **kibi** olsam tanır mı? (17/4 AG)*

(Ya, bir de birini görmüş gibi olursam tanır mı?)

21. KÖRE

İncelenen eserde “sınırlama ve uygunluk” anlam ilgisi kuran edatın Türkiye Türkçesindeki karşılığı *göre* edatıdır. Zamirlerin, isimlerin, sıfat-fiilin yönelme hâli ile kullanılmaktadır.

21.1. Kullanımı:

21.1.1.İsmin Yönelme Hâlinden Sonra Kullanımı

*Terisine **köre**, - itiraz etti üçüncü köylü. (61/15 AG)*

(“Derisine göre...” diyip itiraz etti üçüncü köylü.)

*Enverniñ yaşına **köre**, boyu kiçkenece ve vücudı toluca olğanı için, Cafer oña açuvlanğanda “Şeftali bek” dey edi. (68/16 AG)*

(Enver’in yaşına göre, boyu kısa ve vücudu etli olduğu için, Cafer ona acıdığında “Şefkatli bek” diyordu.)

*Yalñız öz keyiflerine **köre** çevirileler. (213/10 AG)*

(Sadece kendi isteklerine göre davranıyorlar.)

21.1.2. Zamirlerden Sonra Kullanımı

21.1.2.1. İşaret Zamirinin Yönelme Hâlinden Sonra Kullanımı

Oña köre, baqarmız. (85/7 AG)

(Ona göre davranırız.)

21.1.3. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı

Aliyeniñ aytqanına köre, anda bu işler qolay ketmey eken. (14/9 AG)

(Aliye'nin söylediğine göre orada bu işler kolay olmuyormuş.)

O köyde bulunğan köydeşlerniñ atyqanlarına köre, mektepniñ binası alya yıqılmağan. (22/2 AG)

(O köyde bulunan köydeşlerinin söylediğine göre okul binası hâla yıkılmamış.)

Abibulla ağaniñ aytqanına köre, mında olar, iç olmadım, üç-dört kün dayanmaq kerekler. (52/8 AG)

(Abibullah Ağa'nın söylediğine göre burada onlar hiç olmazsa üç-dört gün dayanmak zorundalar.)

Şapke qulaqniñ aytqanına köre, bu ükümnü dülber ve ğayet nezaketli şorbacı çıkarğan. (78/8 AG)

(Kepçe kulağın söylediğine göre, bu hükmü güzel ve gayet nazik patron çıkarmış.)

Haticeniñ aytqanına köre, reis qışqace mında bir adamnı bile qaldırmaycaq eken. (172/7 AG)

(Hatice'nin söylediğine göre reis kışa kadar burada bir tek adamı bile bırakmayacakmış.)

Adamlarnıñ aytqanlarına köre, poezd mında bir qaç saat turacaq. (152/3 AG)

(Milletin demesine göre tren burada birkaç saat duracak.)

Lâkin soñundan belli olğanına köre, biz mında bam-başqa maqsadnen kelgen ekenmiz. (138/8 AG)

(Ancak sonradan anlaşıldığına göre, biz buraya bambaşka maksatla gelmişiz.)

Añlaşılğanına köre, balalar töpeden aqayatqan suvniñ tübüne açközlüknen kireler, suvni evelâ özleri toyğance içeler. (146/14 AG)

(Anlaşıldığına göre çocuklar tepeden akan suyun dibine açközlülükle giriyorlar, suyu önce kendileri doyuncaya kadar içiyorlar.)

Andakilerniñ aytqanına köre, o, kündüz güzel eken, gece keçingen. (174/8 AG)

(Oradakilerin söylediğine göre o, gündüz iyiymiş, gece ölmüş.)

Şemsinurniñ aytqanına köre, babası olarnı cenkten evel bıraqip ketken. (181/1 AG)

(Şemsinur'un söylediğine göre babası onları savaştan önce bırakıp gitmiş.)

Men siziñ balalarıñız çoq olğanını bilem- elimden kelgenine köre, yardım eterim. (200/1 AG)

(Ben sizin çocuklarınızın çok olduğunu biliyorum, elimden geldiğince yardım ederim.)

Adamlarniñ aytqanına köre, o vaqıt baş qaşımğa bile vaqıt olmay eken. (204/5 AG)

(İnsanların söylediğine göre o zaman başını kaşımaya bile vakit olmuyormuş.)

Cevairlerniñ bütün ev eşyaları, olğanına köre, maşınağa taşındı. (301/7 AG)

(Cevairlerin bütün eşyaları olduğu kadarıyla arabaya yüklendi.)

21.2. İşlevi:

21.2.1. Sınırlama: Metinde bir şey ya da bir kişi kaynak gösterilerek, belirtilen durum, gösterilen kaynak ile sınırlandırılmıştır.

Abibulla ağanıñ aytqanına köre, bu mümkül ve qanlı cenkniñ bitmesine çoq qalmadı. (132/9 AG)

(Abibulla Ağa'nın söylediğine göre bu kanlı savaşın bitmesine az kaldı.)

Alime üç yaş balanı ve olğanına köre, ev eşyalarını alıp çıqqance, bazıları endi yolğa çıqqan ediler. (192/6 AG)

(Alime üç küçük çocuğunu ve olduğu kadar ev eşyasını alıp çıkana kadar, bazıları daha yeni yolda çıkmışlardı.)

Men siziñ balalarıñız çoq olğanını bilem- elimden kelgenine köre, yardım eterim. (200/1 AG)

(Ben sizin çocuklarınızın çok olduğunu biliyorum, elimden geldiği kadar yardım ederim.)

21.2.2. Uygunluk: Belirtilen durumun “uygun, elverişli, uygun olarak, gereğince” yapıldığını belirtir.

Kevdesine köre, avu,- dep qıçırdı başqa adam. (61/6 AG)
(“Gövdesine göre avı” diyerek bağırdı başka adam.)

22. NİSBETEN

Metinde “karşılaştırma”, yönelik” anlam ilgisi kuran örnekleri bulunan edat, isimlerin ve zamirlerin yönelme hâinden sonra kullanılmaktadır. Edatın Türkiye Türkçesindeki karşılığı *karşı, göre* edatıdır.

22.1. Kullanımı:

22.1.1. İsmiñ Yöneme Hâinden Sonra Kullanımı

Buña baqmadan diger qadınlarğa nisbeten, körünişi çoq fena degil. (169/2 AG)

(Buna rağmen diğer kadınlara göre görünüşü çok da kötü değil.)

Bu işni yapmaq için, balalarğa nisbeten endi dünyanıñ kaç bucaq ekenini bayağı añlağan, ömürniñ acısını, tatlısını çekken qadında çoqça imkân bar edi. (177/3 AG)

(Bu işi yapmak için çocuklara nisbeten şimdi dünyanın kaç bucak olduğunu bayağı anlamış, hayatta acı, tatlı çok şey yaşamış kadına çok imkân vardı.)

22.2. İşlevi:

22.2.1. Karşılaştırma: İki unsur arasında kıyaslama yapıldığını belirtmektedir.

Buña baqmadan diger qadınlarğa nisbeten, körünişi çoq fena degil. (169/2 AG)

(Buna rağmen diğer kadınlara göre görünüşü çok da kötü değil.)

Dost meselesine kelgende, er yerde olğanı kibi, mında da eyi adamlar fenalarına

nisbeten çokturlar, bularnıñ arasından men özüme yañı dostlar tapa bilem. (6/9 ÖY)

(Dost meselesine geldiğinde, her yerde olduğu gibi, burada da iyi insanlar kötülere göre çoktur, bunların arasından kendime yeni dostlar bulabiliyorum.)

22.2.2. Karşı: Birine, bir şeye karşı, yönelik anlam ilgisi kurmaktadır.

Nusretke nisbeten Velyadiyenin muamelesi deñişken soñ, Sabohat da oña özünü

yaqın tuta. (27/2 ÖY)

(Nusret'e karşı Velyadiye'nin davranışı değiştikten sonra, Sabohat da ona kendini yakınlaştırıyor.)

Nusretke nisbeten samimî münasebette bulunmağa tırıştı. (26/5 ÖY)

(Nusret'e karşı samimi davranmaya çalıştı.)

23. SAYIN

İncelenen eserde “zaman, derece” anlam ilgisi kurmaktadır. Edat “her, -dıkça” anlamında kullanılmaktadır. İsimlerin yalın hâli ve sıfat-fiil ile kullanılmaktadır.

23.1. Kullanımı:

23.1.1. İsmın Yalın Hâlınden Sonra Kullanımı

Bar edi amma, bizim halqınıñ maşınalarını adım sayın toqtatıp teşkereler. (310/17 AG)

(Vardı ancak, bizim halkın arabalarını her adımda durdurup kontrol ediyorlar.)

23.1.2. Sıfat-Fülden Sonra Kullanımı

Vaqt keçken sayın, kimerde külümsirep de ala edi. (92/17 AG)

(Vakit geçtikçe, ara sıra gülümsüyordu da.)

Poezdniñ süratını artqan sayın, narlar üstündeki adamlarğa yahşı olsa da, Alimeniñ qorantası bulunğan yerde, qapu arasında, yelden oturmaqniñ çaresi yoq. (147/13 AG)

(Trenin hızı her artığında, ateş üstündekilere güzel gelse de, Alime'nin ailesinin olduğu kapı arasında rüzgârdan oturmanın imkânı yok.)

Ana-bala menzilge yaqlaşqan sayın, ğayet yorulğanlarına baqmadan, adımlarını ep sıqlaştırdılar. (250/2 AG)

(Anne, kız ulaşılmaq istenen yere her yaklaşıldığında son derece yorulmuş olmalarına rağmen adımlarını sıklaştırdılar.)

İş soñuna yaqınlaşqan sayın, Enverniñ çeresi ciddileşip bardı. (306/7 AG)

(İş sona yaklaştıkça, Enver'in yüzü ciddileşti.)

23.2. İşlevi:

23.2.1. Zaman: -dıkça/-dukça anlam ilgisi kurularak zaman belirtilmektedir.

Ana-bala menzilge yaqlaşqan sayın, ğayet yorulğanlarına baqmadan, adımlarını ep sıqlaştırdılar. (250/2 AG)

(Anne, kız ulaşılmaq istenen yere her yaklaştığında son derecede yorulmuş olmalarına rağmen, adımlarını hep sıklaştırdılar.)

23.2.2. Derece: “her” anlamında kullanılan edat, derece bildirmektedir.

*Bar edi amma, bizim halqniñ maşinalarını adım **sayın** toqtatıp teşkereler.* (310/17 AG)

(Vardı ancak, bizim halkın arabalarını her adımda durdurup kontrol ediyorlar.)

24. SEBEPTEN

“dolayı, yüzünden, için” anlamlarında kullanılan edat, “sebepten” anlam ilgisi kurmaktadır. Edatın Türkiye Türkçesindeki karşılığı da aynıdır.

24.1. Kullanımı:

24.1.1. Zamirlerden Sonra Kullanımı

24.1.1.1. İşaret Zamirinin Yalın Hâlinden Sonra Kullanımı

O sebepten, Cevair mektepte eñ çoq dostu olğan qızlardan biri edi. (12/2 AG)

(O sebepten ötürü Cevair okulda en çok dostu olan kızlardan biriydi.)

24.2. İşlevi:

24.2.1. Sebepten: Bir durumun ya da işin meydana gelme nedenini belirtir.

O sebepten, Cevair mektepte eñ çoq dostu olğan qızlardan biri edi. (12/2 AG)

(O sebepten ötürü Cevair okulda en çok dostu olan kızlardan biriydi.)

25. SOÑ

İncelenen eserde “sebeup, sıralama, zaman” anlam ilgisi kuran edat, isim ve zamirlerden sonra çıkma hâli ile ve sıfat-fiilden sonra kullanılmıştır. “sonra” anlamında kullanılan edatın Türkiye Türkçesindeki karşılığı *sonra* edatıdır.

25.1. Kullanımı:

25.1.1. İsmın Çıkma Hâlınden Sonra Kullanımı

Cenkten soñ aqça kerek olsa, taparmız. (43/9 AG)

(Savaştan sonra para lazım olursa buluruz.)

Eninden soñ ne yapmaq kerek olğanı aqqında tüşüındi. (51/6 AG)

(En sonunda ne yapmak gerektiğini düşündü.)

Rayondan keç kelgen eki “misafir” aqşam işten soñ reiske evge qaytmağa musaade etmedi. (63/8 AG)

(İlçeden geç gelen iki “misafir” akşam işten sonra, reise eve dönmek için izin vermedi.)

Men tutacaq olup artlarından çaptım, lâkin eki adımdan soñ- tapsañ al! (66/9 AG)

(Ben tutacak gibi arkalarından koştım, ancak iki adımdan sonra bulursan al!)

Üyleden soñ qomşuniñ oğlu köy içinden deşetli bir haber eşitip keldi. (75/8 AG)

(Öğleden sonra komşunun oğlu, köy meydanından dehşetli bir haber duyup geldi.)

Bu sandıqni Alimege öz babası toyundan soñ yapılgan çağıruvda ediye etken edi. (83/1 AG)

(Bu sandığı Alime’ye babası, düğününden sonra yapılan davette hediye etmişti.)

Bu subetten soñ, balaları mında tutmaq yersiz, dep tüşüındi qart. (84/19 AG)

(Bu konuşmadan sonra çocukları burada tutmak olmaz, diye düşündü yaşlı adam.)

Üyleden soñ ise, bir tamam ümitsizlendi. (101/12 AG)

(Öğleden sonra iyice ümitsizleşti.)

Bir qaç künden soñ Qırımğa Qızıl Ordu kirip keldi. (116/7 AG)

(Birkaç günden sonra Kırım'a Kızıl ordu girdi.)
Bugün üyleden soñ, Edae apte de kelip ketti. (117/7 AG)
(Bugün öğleden sonra Edae abla da gelip gitti.)
Üyleden soñ Alimelerniñ qapusı öğüne bir "Öppel" kelip toqtadı. (126/9 AG)
(Öğleden sonra Alimelerin kapısının önüne bir "Öppel" gelip durdu.)
Em bu vaqiadan soñ çoq vaqıtqace anda ayaq basmağan edi. (321/3 AG)
(Hem bu olaydan sonra çok uzun bir zaman oraya ayak basmadı.)
Qırq altı yıldan soñ birinci kere öz doğmuş evlerine kirmekte. (321/7 AG)
(Kırk altı yıldan sonra doğduğu evine ilk kez girmekte.)
Qırımğa yarım asırdan soñ birinci kere kelmekte. (323/4 AG)
(Kırım'a yarım asırdan sonra ilk kez geliyor.)
Yarın üyleden soñ evge baracaq edik. (204/3 AG)
(Yarın öğleden sonra eve varacaktık.)
Kimyahan ketti, bayağı vaqıttan soñ, Alime ondan mektup aldı. (227/3 AG)
(Kimyahan gittikten çok uzun zaman sonra Alime ondan mektup aldı.)
Hayli vaqıttan soñ küçüğüüm mında keçindi... (267/6 AG)
(Uzun zamandan sonra küçüğüm burada öldü...)
Yara başta, suvni arz etmegen kibi, acıştı, ineler sançtılar, hayli vaqıttan soñ, yımşadı, qaşındı. (270/6 AG)
(Yara en başta sudan hazzetmez gibi acıdı, iğne batırılır gibi oldu, epeyi vakitten sonra yumuşadı, kaşındı.)
...yarım asırğa yaqın vaqıttan soñ öz Vatanlarına çekişe çekişe qayıp kelemekte olğan halqı ev degil de, topraq için bu qadar azaplamaqta. (316/13 AG)
(... yarım asra yakın zamandan sonra vatanlarına binbir zahmetle dönüp gelen halk ev değil de, toprakları için bu kadar üzülmemekte.)
Aman-aman yarım asırdan soñ doğmuş köyüñni birinci kere ziyaret etmek... (317/4 AG)
(Aman Allah'ım, yarım asırdan sonra doğduğu köyü ilk kez ziyaret etmek...)
Tünevin artıq şaşıp-şaşmalağan qız, Uriye apteye aytıp, işten soñ, Leylâlarğa ketti. (295/2 AG),
(Dün artık iyice şaşırın kız, Uriye ablaya söyleyip, işten sonra Leylalara gitti.)

25.1.2. Zamirlerden Sonra Kullanımı

25.1.2.1. İşaret Zamirinin Çıkma Hâlinde Sonra Kullanımı

Ondan soñ eki kün daa ondan haber-teber olmadı. (13/1 AG)

(Ondan sonra iki gün daha ondan haber felan alınmadı.)

Oğlan ondan soñ başka sözler de aytımı yoqmı, qız bilmey. (20/6 AG)

(Oğlan ondan sonra başka şeyler de söyledi mi, söylemedi mi kız bilmiyor.)

Ölüm bundan soñ da çoq olur. (36/16 AG)

(Ölüm bundan sonra da çok olur.)

Elbet, bugün yahşiyım, ondan soñ, elimde alman ekimniñ yazıp bergen petsepti bar.

(100/11 AG)

(Evet bugün iyiyim, bundan sonra elimde Alman doktorun yazıp verdiği rapor var.)

Mınavılardan soñ ekimiz oynayıq da,- dedi o, teklif tarzında degil, katietle, özü qızğa baqıp yılmadı. (157/5 AG)

(O, “Bunlardan sonra da ikimiz oynarız ha!” dedi, teklif ederek değil de kesin ve kararlı bir şekilde söyledi.)

Ondan soñ, aqşama işten qaytqanda, bir quçaq ot alıp kelirsiñ. (193/7 AG)

(Bundan sonra akşam işten döndüğünde bir kucak ot alıp gelirsin.)

Ondan soñ otırıp qaldı. (175/1 AG)

(Ondan sonra oturup kaldı.)

Ondan soñ athanağa sizni körmege bir-eki kere barğan edim. (178/7 AG)

(Ondan sonra at ahırına sizi görmeye bir ki kez gelmiştim.)

Ondan soñ ise men balalarımnen ketecek olam. (211/11 AG)

(Ondan sonra ise ben çocuklarımla gideceğim.)

Ondan soñ eki degil de, üç tireme kerek, şimdi özüm ketiririm,- dep ketti. (229/2 AG)

(“Ondan sonra iki değil de, üç direk lazım, şimdi ben getiririm.” diyip gitti.)

25.1.2.2. Belirsizlik Zamirinin Çıkma Hâlinde Sonra Kullanımı

Birazdan soñ şamata yatıştı. (49/7 AG)

(Biraz sonra gürültü yatıştı.)

Birazdan soñ, Balya ögde, Aliyenen Cevair artta, olar ana-babası ve Aliyenen Serverçikniñ odasına kirdiler. (323/15 AG)

(Biraz sonra Balya önde, Aliye ile Cevair arkada, anne, babası ve Aliye ile Serverciğin odasına girdiler.)

Birazdan soñ qayıp keldi. (249/5 AG)

(Biraz sonra dönüp geldi.)

Bayağıdan soñ Kemal şingenlikni qılt etip, yuttu. (251/10 AG)

(Epeyi zamandan sonra Kemal yemeği gulk ederek yuttu.)

Birazdan soñ Kerim, eşya torbasını alıp, ayaqqa turdı. (288/9 AG)

(Biraz sonra Kerim eşya torbasını alıp ayağa kalktı.)

25.1.3. İsim-Fiilden Sonra Kullanımı

Em o körüşüvden soñ Kerim analarına qayıp ketkendir, bellegen, pek yanıqlağan, közyaşlar tökken edi. (294/5 AG)

(Hem o görüşmeden sonra Kerim, annesine dönmüştür, diye düşünmüş, çok üzülmüş, gözyaşı dökmüştü.)

Çoq çekişüvlerden soñ, olarğa sorğuda bulunğan qadınlarnı köstergenler. (308/6 AG)

(Çok ıstırap çektirdikten sonra, onlara sorguda olan kadınları gösterdiler.)

25.1.4. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı

Qaç kapiklik adam olğanıñni bilgen soñ, çare körmek kereksiñ. (5/9 AG)

(Kaç kuruşluk adam olduğunu öğrendikten sonra, çaresine bakmak zorundasın.)

Qomşu ketken soñ, özü de yerinde oturıp qaldı. (16/5 AG)

(Komşusu gittikten sonra kendi de yerinde oturup kaldı.)
Olar Aqyardan çıqqan soñ, trennen çoq kettiler. (30/2 AG)
(Onlar Akyar'dan çıktıktan sonra trenle epeyi gittiler.)
Andan tüşken soñ yigirmi adım qadar süreklenip ketken. (42/7 AG)
(Oradan düştükten sonra yirmi adım kadar sürüklendi.)
Men oquğan soñ, közüne yarıq kirdi, yuqlap qaldı. (46/6 AG)
(Ben okuduktan sonra gözünü açtı, gözüne ışık girdi, uyuyup kaldı.)
Enver çuqurnıñ içini diqqatnen közden keçrigen soñ, nazarını tatasına çevirdi. (50/2 AG)
(Enver çukurun içini dikkatle gözden geçirdikten sonra ablasına baktı.)
Yarım saat daa yürüngen soñ, qadın ve balalar toqtalıp başladılar. (50/7 AG)
(Yarım saat daha yürüdükten sonra kadın ve çocuklar durmaya başladılar.)
O, elâk olğan soñ, qarısı üç oğlunen dağda yaşa yedi. (69/12 AG)
(O, helâk olduktan sonra, karısı üç oğluyla dağda yaşıyordu.)
Evge tezce etip barmaq için aşıqqan balalar, azbar qapu yanına kelgen soñ, toqtap qaldılar. (73/14 AG)
(Eve çabucak ulaşmak için acele eden çocuklar, bahçe kapısının yanına geldikten sonra durdular.)
O ketken soñ da, bayağı vaqıtqace evge kirip olamadı. (93/9 AG)
(O gittikten sonra da bayağı vakit eve giremedi.)
Olar tüzelgen soñ, kene cenk meydanına qaytalar. (94/13 AG)
(Onlar düzeldikten sonra, yine savaş alanına dönüyorlar.)
Qaynatası kelgen soñ, dayanıp olamadı. (95/2 AG)
(Kaynatası geldikten sonra dayanamadı.)
Azbar qapudan çıqqan soñ da, bayağı yergece biri-birine söz qatmadılar. (102/7 AG)
(Bahçe kapısından çıktıktan sonra epeyi yere kadar birbirlerine bir şey söylemediler.)
Al-hatır soraşqan soñ: Abibulla ağa, bizim ev?.. Alime sözüni devam etmege qorqtı. (117/13 AG)
(Hâl, hatır sorduktan sonra, “Abibulla abi, bizim ev?..” dedi ancak sözün devamını getirmeye korktu.)

Öz ana-babası elâk olğan soñ, bir şey olsa, onuñ özü de daima felâket canğa degil, mağla kelsin, dey turğan. (119/2 AG)

(Kendi anne, babası helak olduktan sonra, bir şey olsa, kendi de daima felaket cana geleceğine mala gelsin, diyip durmuş.)

Aqşam olup, ortalıq qaranlıqlaşqan soñ, qızını özleriniñ evlerine alıp kettiler. (124/11 AG)

(Akşam olup, karanlık çöktükten sonra, kızı kendi evlerine alıp gittiler.)

Alime, Aqyar azat olundu, degen közaydın haberini eşitken soñ, oğul Caferni tüşünde nasıl körgenini hatırladı. (132/10 AG)

(Alime “Akyar kurtuldu”, diye mutlu haberi duyduktan sonra oğlu Cafer’i rüyasında nasıl gördüğünü hatırladı.)

O ezitlerden bayağı uzaqlaşqan soñ, toqtadı. (154/1 AG)

(O yezitlerden epeyi uzaklaştıktan sonra durdu.)

Aqşam üstü poezd toqtağan soñ, olarnı defn ettiler. (161/6 AG)

(Akşam üstü tren durduktan sonra onları defnettiler.)

Arabanıñ üstüne çıqqan soñ, anasına yardım etmek için, ellerini uzattı. (167/4 AG)

(Arabanın üzerine çıktıktan sonra annesine yardım etmek için ellerini uzattı.)

Birinci cian muarebesi başlağan soñ, Rusiede almanlarğa qarşı faal areket köterilgen edi. (139/6 AG)

(Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra Rusya’da Almanlara karşı hareket edilmişti.)

Eki-üç kün keçken soñ, Taibe Alimeniñ işlegen yerine bardı. (193/11 AG)

(İki, üç gün geçtikten sonra Taibe, Alime’nin çalıştığı yere vardı.)

Aqşam ortalıq qaranlıqlaşqan soñ, qayıp kele. (193/5 AG)

(Akşam ortalık karanlık olduktan sonra dönüp geliyor.)

Maşına yuqarı maallege biraz daa köterilgen soñ, toqtadı. (325/13 AG)

(Araba yukarı mahalleye biraz daha çıkarıldıktan sonra durdu.)

Cenk bitip, ağañ, babañ qayıp kelgen soñ, öz evimizge ketermiz, elbet, mutlaqa ketermiz. (212/8 AG)

(Savaş bittikten, abin, baban dönüp geldikten sonra, kendi evimize gideriz, evet, mutlaka gideriz.)

İş bitken soñ ise, o adamnñ Taibegede qızına da keregi yoq. (198/5 AG)

(İş bittikten sonra ise o adamın ne Taibe'ye ne de kızına ihtiyacı kaldı.)

Lâkin “aş” pişken soñ da, eppi vaqıt seslerini çıqarmay oturdılar. (225/2 AG)

(Ancak “yemek” piştikten sonra da çok zaman seslerini çıkarmadan oturdular.)

Lâkin, qar ep terenleşip, qış ep uzağan soñ, balalarını, bu deşetli suvuqtan qurtarmaq içün, er kün, iç olmadım, bir – eki quçaq ğozapaya yaqmağa mecbur oldı. (224/2 AG)

(Ancak kar hep derinleşip, kış hep uzadıktan sonra çocuklarını bu dehşetli soğuktan kurtarmak için hergün, hiç olmasa bir-iki kucak pamuk sapı yakmak zorunda kaldı.)

Bayağı yol yürüen soñ, Alime Cevairni toqtattı. (246/8 AG)

(Epeyi yol yürüdükten sonra Alime Cevair'i durdurdu.)

Talaşa-gögüne bir-eki qaşiq şingenlik yutqan soñ, Kemal yavaştan közlerini açtı. (251/11 AG)

(Binbir zorlukla bir-iki kaşık yemek yuttuktan sonra Kemal azıcık gözlerini açtı.)

Dua bitken soñ, Alimenen qart ellerini betlerine sürtiler. (254/4 AG)

(Dua bittikten sonra Alime ile yaşlı adam ellerini yüzlerine sürttü.)

Biraz daa keçken soñ, bu hırsızları arabağa atıp, ikinci köpürniñ tübüne alıp barıp taşlarsıñ. (260/16 AG)

(Biraz daha zaman geçtikten sonra bu hırsızları arabaya atar, ikinci köprünün dibine götürüp taşlarsın.)

Yahşı yuvunıp, temiz çulnen sürtülgen soñ, sançması ve qaşınması toqtadı. (270/6 AG)

(İyice yıkanıp, temiz çuvalla silindikten sonra sancısı ve kaşınması durdu.)

Er şey içeri alınıp kirilgen soñ, Kerim maşınasına oturdu. (302/4 AG)

(Her şey içeri alınıp girildikten sonra Kerim arabasına oturdu.)

Bu evni güzel parağa satıp, ğayet memnun alda yaltağa ketken kişi, aradan bayağı vaqıt keçken soñ, qasabadaki doğmuşlarına keldi. (307/6 AG)

(Bu evi gayet iyi paraya satıp, memnun bir şekilde Yalta'ya giden adam, aradan bayağı zaman geçtikten sonra kasabadaki akrabalarına geldi.)

25.2. İşlevi:

25.2.1. Sebep: Bir durumun ya da işin meydana gelme nedenini belirtir.

Qaç kapiklik adam olğanıñni bilgen soñ, çare körmek kereksiñ. (5/9 AG)

(Kaç kuruluşluk adam olduğunu öğrendikten sonra çaresine bakmak zorundasın.)

Men oquğan soñ, közüne yarıq kirdi, yuqlap qaldı. (46/6 AG)

(Ben okuduktan sonra gözüne ışık girdi, uyuya kaldı.)

25.2.2. Sıralama: Eylemin belirtilen durumlardan sonra yapıldığını belirtir.

Aş ve çaydan soñ qızçıqlar ve oğlançıqlar bütün savut, yuvdılar, ortalıqni temizlediler.(316/7 AG)

(Yemek ve çaydan sonra küçük kızlar ve erkekler, herkes, yıkayıp, ortalığı temizlediler.)

Minavılardan soñ ekimiz oynayıq da,- dedi o, teklif tarzında degil, kaitietle, özü qızğa baqıp yılmadı. (157/5 AG)

(Teklif eder tarzda değil de kararlı bir şekilde “Bunlardan sonra da ikimiz oynarız.” dedi.)

25.2.3. Zaman: Eylemin belirtilen zamandan sonra yapıldığı belirtilir.

Saba açılıp, küneş doğğan soñ, sıcağı azaçiq savuşqan kibi oldı. (96/19 AG)

(Sabah olup, güneş doğduktan sonra ateşi birazcık azalmış gibi oldu.)

26. SOÑRA

Edat, incelenen eserde “sebep, sıralama, zaman” anlam ilgisi kurmaktadır. “-den sonra” almanında kullanılan edatın Türkiye Türkçesindeki karşılığı *sonra* edatıdır. Leyla KARAHAN’A göre çekim edatları derece bildiren bir unsur alamadıkları için *sonra* kelimesi edat değil zarftır.¹⁴⁹ Kerime ÜSTÜNOVA *sonra* sözcüğünü edat olarak kabul ederken, KARAHAN’ın belirttiği ad ile edat arasında anlamlı ya da görevli herhangi bir dil biriminin giremeyeceği, edatların sözcük anlamları olmadığından nicelik ve nitelik bildiren dil birimleriyle derecelendirilemeyeceği görüşüne katılmaktadır. Dilde edat olarak tanımlanan dil birimlerinin birden fazla görevi üstlenerek gerektiğinde ad, zarf, bağlaç, edat olarak kullanılabilceğini söylemektedir. Ayrıca ÜSTÜNOVA, KARAHAN’ın belirttiği bu özelliğin *edat belirleme ölçütü* olarak kullanılabileceğini söylemektedir.¹⁵⁰

26.1. Kullanımı:

26.1.1. İsmiın Çıkma Hâliinden Sonra Kullanımı

Bir aıftadan soñra apte ve qardaş yolğa çıqtılar. (14/3 AG)

(Bir haftadan sonra abla ve kardeş yola çıktılar.)

Eki-üç künden soñra olarnıñ yüregindeki bu ağırlıq, şübelevüv artqa çekilgen kibi oldı. (26/8 AG)

(İki, üç günden sonra onların yüreğindeki bu ağırlık, şüphelenme azalmış gibi oldu.)

Üyleden soñra yollar, azbarlar qadın, bala-çağa toldı. (34/12 AG)

(Öğleden sonra yollar, bahçeler kadın, genç ve çocukla doldu.)

Aqşamlıq yemekten soñra Cafer anasına bu gece evde olmayacağını ayttı. (37/15 AG)

(Akşam yemeğinden sonra Cafer annesine bu gece evde olmayacağını söyledi.)

Lâkin üyleden soñra vaziet kene fenalaştı. (49/2 AG)

(Ancak öğleden sonra vaziyet yine fenalaştı.)

¹⁴⁹ Karahan, s. 39-38.

¹⁵⁰ Üstünova, s. 282.

*Evge qaytmasam, olmaycaq,-dep, üyleden **soñra** evine qayıp ketken edi. (53/6 AG)*

(“Eve dönmesem, olmayacak.” diyip öğleden sonra evine dönüp gitmiş.)

*Bugünden **soñra** bu adam biznen, biz ise onuñnen çalışacaq ve yaşaycaqımız. (61/9 AG)*

(Bugünden sonra bu adam bizimle, biz de onunla çalışacak ve yaşayacağız.)

*Üyleden **soñra** deñiшти, suvudi. (89/16 AG)*

(Öğleden sonra değışti, soğudu.)

*Yigirmi bir yıldan **soñra** Aqyar müdafaasında kene yaralandı. (116/8 AG)*

(Yirmi yıl sonra Akyar müdafaasında yine yaralandı.)

*Tünevın üyleden **soñra** bir parçaçıq tokos aşığan edi. (151/3 AG)*

(Dün öğleden sonra bir parçacık pide yemişti.)

*Pamuk çapalav işi, hususan, üyleden **soñra**, saat üç-dötlerde, beşlerde pek ağırlaşa. (179/10 AG)*

(Pamuk çapalama işi özellikle öğleden sonra, saat üç, dört, beşlerde oldukça zorlaşıyor.)

*Enver ağır işten **soñra** raatlanmağa aq qazanğan olup, tereke tayana, yuqlap qala. (182/8 AG)*

(Enver ağır işten sonra rahatlanmaya hak kazanmış olup, ağaca dayanıyor ve uyuyor.)

*Alime bağça qaravulinen olğan “samimi” subetten **soñra** bir daa anda işke barmadı. (216/9 AG)*

(Alime bahçenin bekçisiyle olan “samimi” sohbetten sonra bir daha oraya işe gitmedi.)

*Bugünden **soñra** işniñ bu yaqına diqqat eteyik, Nabican. (191/2 AG)*

(Nabican, bugünden sonra işin bu tarafına dikkat ediyoruz.)

*Hususan, üyleden **soñra** ağızınace yerge kömülgen balaban bardaqtaki suv qıza, onu içmekniñ çaresi olmay. (217/6 AG)*

(Özellikle öğleden sonra ağızına kadar yere gömülmüş büyük bardaktaki su ısınıyor, onu içmenin imkânı olmuyor.)

*Şu künden **soñra** bu evde, azbarda Taibenin yürüşi-turuşı deñiшти. (227/9 AG)*

(O günden sonra evde ve bahçede Taibe'nin yürüyüşü, duruşu değışti.)

Bu vaqıadan soñra Seitmamut, ne içündür, tarladan er kesten evel qayıp kelmekni adet etti. (219/13 AG)

(Bu olaydan sonra Seitmamut, nedendir, tarladan herkesten önce gelmeyi alışkanlık hâline getirdi.)

26.1.2. Zamirlerden Sonra Kullanımı

26.1.2.1. İşaret Zamirinin Çıkma Hâlinden Sonra Kullanımı

Ondan soñra, daa ne olğanını hatırlavdan aciz. (20/6 AG)

(Ondan sonra daha ne olduğunu hatırlamaktan aciz.)

Şundan soñra uçaq birden kök terenliginde ğayıp olıp ketti. (32/10 AG)

(Şundan sonra uçak birden gökyüzünde kaybolup gitti.)

Ondan soñra bütün “azapnı” baba çekti. (77/9 AG)

(Ondan sonra bütün “azabı” baba çekti.)

Ondan soñra, nasıl yolnen olsa da, suv tapmaq kerek. (151/2 AG)

(Ondan sonra, nereden bulunursa bulunsun, su bulmak lazım.)

Lâkin ondan soñra, ne içündür, bir daa boğday qavurmadi. (233/1 AG)

(Ancak ondan sonra, nedendir, bir daha buğday kavurmadı.)

Ondan soñra bayağı yahşı oldı. (57/4 AG)

(Ondan sonra oldukça güzel oldu.)

26.1.2.2. Belirsizlik Zamirinin Çıkma Hâlinden Sonra Kullanımı

Alimenen Cevair, bayağıdan soñra özlerine kelip, biri-birilerine baqtılar. (114/2 AG)

(Alime ile Cevair epeyi sonra kendilerine gelip, birbirlerine baktılar.)

Birazdan soñra ise musafırlerniñ ögünde bir tabaq sarı pilav qoyuldı. (208/7 AG)

(Biraz sonra da misafirlerin önüne bir tabak sarı pilav koyuldu.)

26.1.3. İsim-Fiilden Sonra Kullanımı

Niyet, olar çoq azap ve çekişüvlerden soñra, doğmuş maallege kelip çıktılar. (73/10 AG)

(Nihayet onlar çok azap ve ıstıraptan sonra doğdukları mahalleye gelip çıktılar.)

26.1.4. Sıfat-Fiilden Sonra Kullanımı

Tair mektepni bitirgen soñra, institutqa kirmek için, şeerge ketmedi. (14/4 AG)

(Tair, okulu bitirdikten sonra enstitüye girmek için şehire gitmedi.)

Niyazînen ekisiniñ sevgisi aşkâre olğan soñra, mektüplerniñ ardı kesildi. (22/8 AG)

(Niyazi ile olan sevgisi ortaya çıktıktan sonra mektup gelmedi.)

Yatla betten kelip, baydar qapusından vadîge kirilgen soñra, ögünde büyük köy peyda ola. (23/1 AG)

(Yatla tarafından gelip, Baydar kapısından vadiye girildikten sonra önünde büyük köy belirdi.)

Aqşam olup, ortalıqni qaranlıq basqan soñra, Aqyar bette nasıldır gürültüler ağır-ağır patlavlar eşitildi. (33/1 AG)

(Akşam olup, ortalık karardıktan sonra, Akyar tarafından gürültüler, patlamalar işitildi.)

Mezarlıqta çıqqan soñra, oña baqıp turğan Cevairge, evge keteyik, degen manada işmar etti. (42/10 AG)

(Mezarlığa çıktıktan sonra ona bakan Cevair'e "Eve gidiyoruz." der gibi işaret etti.)

Ağam çabik toldurğan sepetni aşağı sarqıtqan soñra, egilip terek túbünde adam kibi tiklenip turğan çuvala baqtı. (67/4 AG)

(Abim çabucak doldurup sepeti sarkıttıktan sonra, eğilip ağacın dibinde insan gibi dik duran çuvala baktı.)

Oğlanlar ösip-büyügen soñra, şeerge çıqıp kettiler. (69/12 AG)

(Oğlanlar büyüüp yetiştikten sonra şehire gittiler.)

Almanlar biraz artta qalğan soñra, Cevair adımlarını yavaşlattı. (73/5 AG)

(Almanlar biraz geride kaldıktan sonra Cevair adımlarını yavaşlattı.)
Bir şey yapıp olamayacağını anlağan soñra, tişlerini onıñ bileğine sapladı. (75/1 AG)
(Hiçbir şey yapamayacağını anladıktan sonra dişlerini onun bileğine sapladı.)
Cevair urbalarını barıp alğan soñra, körünmemeye tırışa. (85/1 AG)
(Cevair elbiselerini gidip aldıktan sonra görünmemeye çalıştı.)
Ekisi de sigaralarını üst-üstüne bir kaç kere devamlı-devamlı çektiler, uçları kıp-qırmızı olğan soñra, olarnı qadınlarınıñ küküslerine bastılar. (110/7 AG)
(İkisi de sigaralarını üst üste birkaç kere çekip, uçları kıpkırmızı olduktan sonra onları kadınların göğüslerine bastı.)
Yañı qoranta köçip kelgen soñra, bu adetlerini de terk ettiler. (124/4 AG)
(Yeni aile taşınıp geldikten sonra bu adetlerini de terk ettiler.)
Biraz ketken soñra, poezd yavaşladı, çoqqa barmay, toqtadı. (145/6 AG)
(Biraz geçtikten sonra tren yavaşladı, çok geçmeden durdu.)
Al-ehval soravlar bitken soñra, Kimyahan çay ketirmege ketti. (205/3 AG)
(Hâl, hatır sormalar bittikten sonra Kimyahan çay getirmeye gitti.)
Anda qayıp, ömür öz yoluna mingen soñra, çekken bütün zorluqlarnı unuturmız. (198/7 AG)
(Oraya dönüp, hayatımız yoluna girdikten sonra, çektiğimiz bütün dertleri unutturuz.)
Belli bir vaqıt keçken soñra, üstündeki şeyleri kenarğa ata. (200/4 AG)
(Belli bir vakit geçtikten sonra üstündeki şeyleri kenara atıyor.)
Olar ketken soñra, Cevair tüşüncege daldı. (204/10 AG)
(Onlar geçtikten sonra Cevair düşünceye daldı.)
O, kıp-qırmızı olğan soñra, kevgirnen alıp taşladı. (217/3 AG)
(O kıpkırmızı olduktan sonra kevgirle alıp çıkardı.)
Aradan bir kaç kün keçken soñra ise, bu biçare qadın apansızdan belâğa oğradı. (219/13 AG)
(Aradan birkaç gün geçtikten sonra bu biçare kadın hastalığa yakalandı.)

26.2. İşlevi:

26.2.1. Sebep: Bir durumun ya da işin meydana gelme nedenini belirtir.

Niyazînen ekisniñ sevgisi aşkâre olğan soñra, mektüplerniñ ardı kesildi. (22/8 AG)

(Niyazi ile olan sevgisi ortaya çıktıktan sonra mektupların ardı arkası kesildi.)

Bir şey yapıp olamaycağını añlağan soñra, tişlerini onıñ bileğine sapladı. (75/1 AG)

(Hiçbir şey yapamayacağını anladıktan sonra dişlerini onun bileğine sapladı.)

On sekiz senesi Almaniya Qırımı zapt etti, Vilgelm yenilgen soñra, şeerni bıraqup ketmege mecbur oldılar. (116/7 AG)

(On sekiz senesi Almanya Kırım'ı işgal etti, Vilgelm yenildikten sonra ise, şehri bırakıp gitmeye mecbur oldular.)

26.2.2. Sıralama: Eylemin belirtilen durumlardan sonra yapıldığını belirtir.

Yatla betten kelip, baydar qapusından vadiğe kirilgen soñra, ögünde büyük köy peyda ola. (23/1 AG)

(Yatla tarafından gelip, Baydar kapısından vadiye girildikten sonra önünde büyük köy belirdi.)

Al-ehval soravlar bitken soñra, Kimyahan çay ketirmege ketti. (205/3 AG)

(Hâl, hatır sormalar bittikten sonra Kimyahan çay getirmeye gitti.)

26.2.3. Zaman: Eylemin belirtilen zamandan sonra yapıldığı belirtir.

Bir aftadan soñra apte ve qardaş yolğa çıktılar. (14/3 AG)

(Bir haftadan sonra abla ve kardeş yola çıktılar.)

Eki-üç künden soñra olarnıñ yüregindeki bu ağırlıq, şübelevüv artqa çekilgen kibi oldı. (26/8 AG)

(İki, üç günden sonra onların yüreğindeki bu ağırlık, şüphelenme azalmış gibi oldu.)

Eki künden soñra, yollar-soqaqlar kene almanlarnen, uzaqatıcı toplarnen toldı. (126/2 AG)

(İki günden sonra yollar, sokaklar yine Almanlarla, uzun menzilli toplarla doldu.)

27. TABA

İncelenen eserde “yönelme” anlam ilgisi kuran edat, isim ve zamirlerin yönelme hâli ile kullanılmaktadır. “-e doğru” anlamında kullanılan edatın Türkiye Türkçesindeki karşılığı *doğru* edatıdır.

27.1.Kullanımı:

27.1.1. İsmi Yönelme Hâlinden Sonra Kullanımı

*...qart çapanını kiydi, qızniñ torbaçığını aldı, ğaçır-ğuçır dönip, boğdayı un etken taşlarğa **taba** ketti. (6/6 AG)*

(... yaşlı adam üstünü giydi, kızın küçük torbasını aldı, gacur gucur sesler çıkararak, buğdayı un yapan taşlara doğru gitti.)

*Balalar şaşmalap, qapuğa **taba** çaptılar. (48/7 AG)*

(Çocuklar şaşırarak kapıya doğru koştular.)

*... saibiniñ ellerini qoqladı, sağmaq qolay olsun degen kibi, ögge **taba** süzüldi. (54/12 AG)*

(... sahibinin ellerini kokladı, sağmak kolay olsun diye yapmış gibi, öne doğru süzüldü.)

*Özleri ögdeki vagonlarğa **taba** çapıp kettiler. (147/10 AG)*

(Kendileri öndeki vagonlara doğru koşarak gittiler.)

*Aranniñ törüne **taba** yerde yatqan bir qadınıniñ on altı yaşındaki oğlu keçingen. (173/7 AG)*

(Ahırın en güzel yerinde yaşayan bir kadının on altı yaşındaki oğlu ölmüş.)

*Oğluniñ elinden baltanı aldı, terek pitaqlarına **taba** ketti. (310/2 AG)*

(Oğlunun elinden baltayı aldı, ağaç dallarına doğru gitti.)

*... ya da ögünde Stalinniñ büyük sureti olğan yük maşinasına **taba** quvançnen çapqanları esine kelgendir. (165/1 AG)*

(... ya da önünde Stalin'in büyük resmi olan yük arabasına doğru gururla koşmaları aklına gelmiştir.)

27.1.2.Zamirlerden Sonra Kullanımı

27.1.2.1. Kişi Zamirinden Sonra Kullanımı

27.1.2.1. Üçüncü Çokluk Kişi Zamirinin Yönelme Hâlinden Sonra Kullanımı

*Men ümitnen olarğa **taba** çapam, lâkin birden aqıllarına bir şey tüşken kibi, aman ğazğa basalar. (285/5 AG)*

(Ben ümitle onlara doğru koşuyorum, ancak birden akıllarına bir şey düşmüş gibi hemen gaza basıyorlar.)

27.1.2.2. Dönüşlülük Zamirinin Yönelme Hâlinden Sonra Kullanımı

*Qızniñ ellerinden tuttı, sıqtı, özüne **taba** çekip, başını köterdi. (88/9 AG)*

(Kızın ellerinden tuttu, sıktı, kendine doğru çekip, başını kaldırdı.)

27.2. İşlevi:

27.2.1. Yönelme: Eylemin gerçekleştiği, gerçekleşeceği yönü belirtir.

*... ya da ögünde Stalinniñ büyük sureti olğan yük maşinasına **taba** quvançnen çapqanları esine kelgendir. (165/1 AG)*

(... ya da önünde Stalin'in büyük resmi olan yük arabasına doğru gururla koşmaları aklına gelmiştir.)

*Men ümitnen olarğa **taba** çapam, lâkin birden aqıllarına bir şey tüşken kibi, aman ğazğa basalar.* (285/5 AG)

(Ben ümitle onlara doğru koşuyorum, ancak birden akıllarına bir şey düşmüş gibi hemen gaza basıyorlar.)

28. TARAF

İncelenen eserde “yönelme” anlam ilgisi kuran edat, isimin yönelme hâli ve sıfat-fiil ile kullanılmaktadır. “-e doğru” anlamında kullanılan edatın Türkiye Türkçesindeki karşılığı *doğru* edatıdır. “*taraf* edatı Türkiye Türkçesinde {-DAn}ekli adlara yan, bağlamında aitlik ilgisiyle bağlanır. “Ad + {-DAn} + *taraf*” yapısındaki edat öbekleri, bağlandıkları eylemin/yüklemün yönünü işaret ederek doğru, yana bağlamında yapılmı biçimini yani tarzını, durumunu gösterir.”¹⁵¹

28.1. Kullanımı:

28.1.1. İsmın Yönelme Hâlınden Sonra Kullanımı

*Cevair, qave pişirmek için, aşhaneye **taraf** ketti.* (31/13 AG)

(Cevair kahve pişirmek için mutfağa taraf gitti.)

*Enver direkke **taraf** keleyatqan adamlarını köre.* (236/10 AG)

(Enver direğe doğru giden adamları görüyor.)

28.1.2. Sıfat-Fiılden Sonra Kullanımı

*Bu deñişmeler 1783 senesinden Rusie ükümranlığı altında bulunğan qırımtatarlar öz taqdirlerini özleri belgileceklerine **taraf** atılğan ciddî adımlar ediler.* (57/6 AG)

¹⁵¹ Üstünova, s. 380-381.

(Bu değişmeler 1783 senesinden beri Rusya hükümranlığı altında bulunan Kırım Tatarların yaşadıklarını, kendilerinin belgeleyebilmelerine doğru atılmış ciddi adımlardı.)

28.2. İşlevi:

28.2.1. Yönelme: Eylemin gerçekleştiği, gerçekleşeceği yönü belirtir.

*Enver direkke **taraf** keleyatqan adamlarını köre. (236/10 AG)*

(Enver direğe doğru giden adamları görüyor.)

29. YAQIN

İncelenen eserde “zaman miktarı, zamana yakınlık, mekâna yakınlık, miktar yaklaşıklığı” anlam ilgisi kuran edat, ismin ve zamirin yönelme hâinden sonra kullanılmaktadır. “-e doğru, -e yakın” anlamlarında kullanılmaktadır.

29.1. Kullanımı:

29.1.1. İsmi Yönelme Hâinden Sonra Kullanımı

*Endi yarım asıręa **yaqın** vaqıttan berli asretliğini çekken ana-baba yurtuna ketmekteler. (8/1 AG)*

(Şimdi yarım asra yakın bir zamandır hasretini çektikleri ana vatanlarına gitmekteler.)

*Niayet, üylege **yaqın** olar geniş alanlıqqa çıqtılar. (20/1 AG)*

(Nihayet öğleye yakın onlar geniş alana çıktılar.)

*Ev deñizge **yaqın** olęanından, hususan ikinci qatta, dalęalarınıñ şuvultısı eşitilip tura edi. (28/10 AG)*

(Ev denize yakın olduğundan, özellikle ikinci katta, dalgaların sesi işitiliyordu.)
Üylege yaqın kene ateşlenip başladı. (97/1 AG)
(Öğleye doğru yine ateşlenmeye başladı.)
Tañğa yaqın olar turdılar. (126/7 AG)
(Tan vaktine doğru onlar çıktılar.)
Pencerege yaqın yerde yatqan qadın qızçıqını tınçlandırmaq istey, quçağına alıp, oña masal ayta. (161/6 AG)
(Pencereye yakın yerde yatan kadın, küçük kızı susturmak için kucağına alıp, ona masal anlatıyor.)
Cevairlerge yaqın köylerden birinde ana-babası olğanını eşitken. (170/6 AG)
(Cevairlere yakın köylerden birinde anne, babasının olduğunu işitmiş.)
Üylege yaqın aç ve yorğun halqını üstleri açıq yük maşınalarına toldurdı ve sıranen yolğa çıqtılar. (140/6 AG)
(Öğleye yakın aç ve yorgun halkı, üstleri açık yük arabalarına doldurdular ve sırayla yola çıktılar.)
Sabağa yaqın köpçeklerniñ sert taqıltısı altında er bir can öz tüşüncesi ğamı ve qaseveti içinde susıp qaldı. (14471 AG)
(Sabaha doğru tekerleklerin sert gürültüsü altında her bir can, kendi düşüncesi, gamı ve kasaveti içinde susup kaldı.)
Üylege yaqın poezd birden çanaladı. (149/12 AG)
(Öğleye doğru tren birden durdu.)
Bizler endi biri-birimizge yaqın adamlar olup qaldıq. (208/12 AG)
(Bizler şimdi birbirimize yakın insanlar olup çıktık.)
Sabağa yaqın, töşegi içinde, yılan tişlegen adam kibi, çapalandı. (210/6 AG)
(Sabaha doğru yatağı içinde yılan ısırılmış adam gibi kıpırdadı.)
Ertesi küünü ise üylege yaqın olarnıñ qapusı öğüne, odır-budur ve eki-üç çuval yüklü araba kelip toqtadı. (227/12 AG)
(Ertesi gün öğleye yakın onların kapısının önüne iki, üç çuval gerekli gereksiz şeyler yüklenmiş araba gelip durdu.)
Olar ekisi yarımşar çuvalğa yaqın boğday ketirgen ediler. (232/13 AG)
(Onlar, ikisi yarımşar çuvala yakın buğday getirmişlerdi.)

Lâkin tañğa yaqın Kemal uyqusından ağlap uyandı. (262/8 AG)
(Ancak tan vaktine yakın Kemal uykusundan ağlayarak uyandı.)
Olarnı qadınlar olğan yerge yaqın qoymağanlar. (308/5 AG)
(Onları kadınların olduğu yere yakın koymamışlar.)

29.1.2. Zamirlerden Sonra Kullanımı

29.1.2.1 Kişi Zamirinden Sonra Kullanımı

29.1.2.1.1. Üçüncü Teklik Kişi Zamirinin Yönelme Hâlinden Sonra Kullanımı

... oña daa da yaqın keldi, sarı, iri tişlerini sıtıp ırcaydı. (188/2 AG)
(... ona daha da yakın geldi, sarı, iri dişlerini sıkıp yılıştı.)

29.1.2.2. Dönüşlülük Zamirinin Yönelme Hâlinden Sonra Kullanımı

Başını tekrar yastıqqa qoyğanda, elinen işmar etip, Alimeni özüne yaqın çağırdı. (162/9 AG)
(Başını tekrar yastığa koyduğunda eliyle işaret edip, Alime'yi kendine doğru çağırdı.)

29.2. İşlevi:

29.2.1. Zaman Miktarı: Eylemin belirtilen zamana yakın bir zamanda gerçekleştiğini belirtir.

Endi yarım asırğa yaqın vaqıttan berli asretliğini çekken ana-baba yurtuna ketmekteler. (8/1 AG)

(Şimdi yarım asra yakın zamandır hasretlik çektiği ana vatanına gelmekte.)

*Sabağa **yaqın** köpçeklerniñ sert taqıltısı altında er bir can öz tüşüncesi ğamı ve qaseveti içinde susıp qaldı. (14471 AG)*

(Sabaha doğru tekerlekerin sert gürültüsü altında her bir can, kendi düşüncesi, gamı ve kasaveti içinde susup kaldı.)

*Tañğa **yaqın** olar turdılar. (126/7 AG)*

(Tan vaktine doğru onlar çıktılar.)

29.2.2. Mekâna Yakınlık: Eylemin belirtilen mekâne yakın bir mekânda gerçekleştiğini belirtir.

*Berlin şeerine **yaqın** bir yükseklik için nemselernen olğan büyük çarpışma vaqiası onıñ için meraqlı ola bile. (276/1 AG)*

(Berlin şehrine yakın bir tepe için düşmanlarla olan büyük çarpışma, onun için heyecan verici olabilir.)

*Mırzaçölge **yaqın** bir köyde qardaşçıqlarım bar, olarğa aşıqam. (285/8 AG)*

(Mırza Çöl'e yakın bir köyde kardeşlerim var, onları bulmak için acele ediyorum.)

29.2.3. Miktar Yaklaşıklığı: Cümlede belirtilen miktarın kesin olmadığını, belli bir miktara yakınlığını belirtir.

*Olar ekisi yarımşar çuvalğa **yaqın** boğday ketirgen ediler. (232/13 AG)*

(Onlar, ikisi yarımşar çuvala yakın buğday getirmişlerdi.)

*Enver ve oña **yaqın** erkek eki maşınağa otırıp, qadınlarnıñ peşinden kettiler. (308/5 AG)*

(Enver ve ona yakın erkek, iki arabaya binip, kadınların peşinden gittiler.)

30. ZİYADE

İncelenen eserde “karşılaştırma, miktar, zaman” anlam ilgisi kuran edat, “ziyade, fazla, çok” anlamlarında kullanılmaktadır.

30.1. Kullanımı:

30.1.1. İsmiın Çıkma Hâliinden Sonra Kullanımı

Çünkü, endi başında qarasından ziyade aq saçı olğan, ayaqları ağrığanı için, tolu vücudını azaçiq o yaqqa-bu yaqqa taşlap yürgen Fevziye apteniñ hastane aşhanesinde Qırımnu añmağan künü yoq edi. (11/7 AG)

(Çünkü şimdi başında karasından fazla ak saçı olan, ayakları ağrıdığı için, şişman vücudunu biraz o tarafa, biraz bu tarafa bırakıp yürüyen Fevziye ablanın, hastane mutfağında Kırım’ı anmadığı gün yoktu.)

Üç yüzden ziyade adamnu öz bağrına ağlan uçaq, yükseklikni alğan soñra, bir noqtada toqtap, avada asılıp qalğan kibi oldı. (3/1 AG)

(Üç yüzden fazla adamı içine alan uçak, olması gereken yüksekliğe çıktıktan sonra, bir noktada durup, havada asılı kalmış gibi oldu.)

Bir yıldan ziyade qoltuqtayaqnen yürdi. (57/4 AG)

(Bir yıldan fazla koltuk değneyi ile yürüdü.)

Hatice öz vazifesiniñ ne qadar ağır olğanını, ötmek almaq için, eki saatten ziyade nevbette tuğranda degil de, şimdi, evelâ adamlarğa, soñra ötmeklerge baqqanda, añladı. (154/8 AG)

(Hatice kendi vazifesinin ne kadar ağır olduğunu ekmek almak için iki saatten fazla nöbet beklediğinde değil de, şimdi, önce adamlara, sonra ekmeklere baktığında anladı.)

Balaları için o, belki, Taibeden de ziyade qayğıradır. (197/2 AG)

(Çocukları için o, belki, Taibe’den de fazla kaygılanıyordur.)

Ertesi künü royanğa erkek-qadın, elliden ziyade adam ketti. (308/6 AG)

(Ertesi gün ilçeye erkek, kadın elliden fazla adam gitti.)

30.1.2. Zamirlerden Sonra Kullanımı

30.1.2.1. Kişi Zamirinden Sonra Kullanımı

30.1.2.1.1. Birinci Teklik Kişi Zamirinin Çıkma Hâlinde Sonra Kullanımı

Ağam böyle şeyleri menden ziyade anlay edi. (68/13 AG)

(Abim böyle şeyleri benden iyi anlıyordu.)

30.1.2.1.2. İkinci Teklik Kişi Zamirinin Çıkma Hâlinde Sonra Kullanımı

Mında yaşamağa senden ziyade benim aqqım bardır, belleyim. (327/5 AG)

(Burada yaşamaya senden fazla benim hakkım var, diye düşünüyorum.)

30.2. İşlevi:

30.2.1. Zaman: Eylemin cümlede belirtilen zamandan daha fazla bir zamandır gerçekleştiğini belirtir.

Bir yıldan ziyade qoltuqtayaqnen yürdi. (57/4 AG)

(Bir yıldan fazla koltuk değneyi ile yürüdü.)

Hatice öz vazifesiniñ ne qadar ağır olğanını, ötmek almaq için, eki saatten ziyade nevbette tuğranda degil de, şimdi, evelâ adamlarğa, soñra ötmeklerge baqqanda, añladı. (154/8 AG)

(Hatice kendi vazifesinin ne kadar ağır olduğunu ekmek almak için iki saatten fazla nöbet beklediğinde değil de, şimdi, önce adamlara, sonra ekmeklere baktığında anladı.)

30.2.2. Miktar: Belirtilen miktardan daha fazla unsurun olduğu belirtilmektedir.

Ertesi künü royanğa erkek-qadın, elliden ziyade adam ketti. (308/6 AG)

(Ertesi gün ilçeye erkek, kadın elliden fazla adam gitti.)

Üç yüzden ziyade adamnı öz bağrına alđan uçaq, yükseklikni alđan soñra, bir noktada toqtap, avada asılıp qalđan kibi oldı. (3/1 AG)

(Üç yüzden fazla adamı içinde barındıran uçak, olması gereken yüksekliğe çıktıktan sonra, bir noktada durup, havada asılı kalmış gibi oldu.)

30.2.3. Karşılaştırma: İki unsur arasında kıyaslama yapıldığını belirtmektedir.

Bazı vaqıtlarda atta Haticeden de ziyade çalışqan olup çıqa. (181/5 AG)

(Bazı zamanlar hatta Hatice'den de fazla çalışkan olup çıkıyor.)

B. EDATLARIN CÜMLE İÇİNDEKİ GÖREVLERİ

Edatlar, birleştikleri ad türünden kelimeler veya kelime grupları ile birer edat grubu oluştururlar. Edat grubu, söz dizimi içinde, sıfat, zarf ve isim görevi yapar.¹⁵² Edat gruplarının isim görevi yüklenmesi pek yaygın değildir.¹⁵³

➤ Edat grubunun isim görevi üstlenmesi:

Edat grupları iyelik, çokluk, ad çekimi ve bildirme ekleri ile genişletilerek bir ad gibi de kullanılabilirler.¹⁵⁴

Sıfat görevini üstlenebilecek edat öbekleri, kimi zaman bağlanacağı adı düşürüp onun alacağı ekleri üzerine alırlar. Bu durumda edat öbekleri tıpkı bir ad gibi kullanıma çıkmış olur. “Sabaha kadar söylemini bırakalım da işimize bakalım.” Cümlesine “sabaha kadar söylemi” tamlayan / sıfat + tamlanan/ ad yapısında bir sıfat tamlamasıdır. Tamlananı düşürünce üzerindeki ek, doğal olarak tamlayana gelir. “Sabaha kadarı bırakalım da işimize bakalım” biçiminde sıfat tamlaması bozulmuş; edat öbeği tamlayanlıktan vazgeçmiş, ad görevinde karşımıza çıkmış olur.¹⁵⁵

Üstünova, yukarıdaki ifadelerine ek olarak bu yapıların dildeki kullanım sıklığının fazla olmadığını, bir çeşit zorlama cümle niteliği taşıyan bu yapıların, edat öbeklerinin ad görevinde kullanıma çıkışını kural biçimine getirmesine izin vermemek için dikkat etmek gerektiğini belirtmektedir.¹⁵⁶

*Bugün bu adamlar **zengin degiller**. (63/6 AG)*

*Bugün maña yañlısız, seniñ aytkanıñ kibi çalışmak için tünevinkilerni ve **ondan evkilerni bilmek kerek**. (26/1 ÖY)*

*Bağışlañız, qardaşım, benim añağanıma köre siz **bir adî yigit degilsiniz**. (9/4 ÖY)*

¹⁵² Leylâ Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, 12. bs., Ankara 2007, s. 64.

¹⁵³ Korkmaz, s. 1088.

¹⁵⁴ Korkmaz, s. 1086.

¹⁵⁵ Üstünova, s. 285.

¹⁵⁶ Üstünova, s. 286.

➤ **Edat grubunun sıfat görevi üstlenmesi:**

Edatlar, adların önünde kullanılarak cümlede sıfat görevi yüklenmişlerdir.

*Maña bılıtrki, **ondan evelki yıldaki**, umumen, dört-beş yıl devamındaki jurnallarnı tapıp bermeñni rica etem, - dedi katı davuşnen. (25/4 ÖY)*

*Abibullanıñ közleri ögünde geniş ve yüksek aranlar içinde sıra-sıra asılı sıırıqlar, olarğa tizüvli, **altın gibi sarı, tütün yapraqları** peyda oldı. (55/4 AG)*

*Qadınnıñ közlerinde, çeresinde **zerre qadar qorqu** yoq edi. (136/6 AG)*

*Halqımız mında kaç yıl sürgünlükte otursa, **şu qadar yıl** da gece-kündüz qaytuv meselesi hususunda tüşüne edi. (15/9 AG)*

Pencerege yaqın yerde yatqan qadın qızçıqını tınçlandırmaq istey, quçağına alıp, oña masal ayta. (161/6 AG)

➤ **Edat grubunun zarf görevi üstlenmesi:**

*Olarğa qoşulıp, **bala gibi oynay**, güir sesnen küle. (28/11 AG)*

*Araba **beş-on adım qadar yürer-yürmez**, kiçkene evçikniñ artında, yol kenarında birden bir kaç qadın ve irili-ufaqlı balalar peyda oldılar. (168/7 AG)*

*Dağ içinde zaten **balalar daima büyüklerden evel tura** ve çivildeşip başlay ediler. (70/6 AG)*

*Cevair şimdi oña “**Hatice apte qaadar da olamaysıñızımı, ana**”,- degen gibi keldi. (100/14 AG)*

***Abibulla ağanıñ aytqanı gibi olsa, yahşı amma...** (167/9 AG)*

IV. SONUÇ

“*Uriye Edemova'nın Aydın Gecede Romanı Esasında Kırım Tatar Türkçesinde Edatlar*” adlı bu çalışmada tespit edilen edatlar, Kırım Tatar Türkçesinde yazılmış *Aydın Gecede* isimli romandan tespit edilmiştir. Bu çalışmayla hem Kırım Tatar Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arası aktarıma, hem de Kırım Tatar Türkçesinde edat konusu ile Türkiye Türkçesindeki edat konusu karşılaştırılarak bu alanda yapılan çalışmalara pratik bir zemin oluşturmuştur.

Edatın tasnifi, sayısı, kullanımı, adlandırılması gibi konularda araştırmacıların ortak bir paydada birleşemedikleri birinci bölümde görülmektedir. Durum böyleyken net, nesnel, tartışmaya kapalı, tartışılmaz bir tez hazırlayıp savunmak mümkün görülmemektedir. Ancak gramercilerin edat konusunda ortak düşündüğü bazı genel hükümler de vardır. Bunlar:

- ✓ Edatlar, tek başına anlam taşımazlar.
- ✓ Edatlar, kendilerinden sonraki değil, kendilerinden önceki kelime ile ilişki kurarlar.
- ✓ Edatlar, kendilerinden önceki kelimenin bir hâl eki almasını isterler.
- ✓ Edatlar, görevli kelimelerdir.
- ✓ Edatlar, ek almamış, çekim eki ile çekime girmeyen müstakil kelimelerdir.

Bu çalışmada bazı edatların lehçeler arasında ses değişikliğine uğradığı görülmektedir (içün=için, kibi=gibi vb.). Bazı Kırım Tatar Türkçesi edatlarını ise Türkiye Türkçesinde farklı edatların karşıladığı tespit edilmiştir (baqmadan= -e rağmen, taba= -a doğru vb.). Aynı anlamda olan edatlar lehçeler arası geçişte farklı kelimelerle ifade edilse de, Kırım Tatar Türkçesindeki edatlar ile Türkiye Türkçesindeki edatların büyük ölçüde paralellik gösterdiği tespit edilmiştir. Bu da Türkçenin sağlam bir yapısının olduğunun ispatıdır.

Aynı anlamda kullanılan *taba*, *doğru* ve *taraf* edatlarının kullanımlarına bakıldığında *taba* edatının tercih edilmesi biraz daha fazla olsa da eşit bir kullanımın var olduğu söylenebilir. Gramer kitaplarında yer alan bazı edatlar ise tespit edilememiş (aldın, qarşı). *kibi* ve *içün* edatlarının en yaygın kullanılan edatlar olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada edatlar kullanılışlarına ve işlevlerine göre incelenmiştir. İncelenen edatların kullanımlarına göre tasnifi dikkate alındığında isimlerin ve zamirlerin yalın hâlden sonra kullanılan edatların oranının diğer kullanımlara nispeten daha fazla olduğu görülmektedir. Yalın hâl ile kullanılan edatlardan sonra ise en yaygın kullanım, isimlerin ve zamirlerin yönelme hâli ile kullanımıdır. Bazı edatlar isimlerin ve zamirlerin sadece bir hâli ile değil, birden fazla hâl ile kullanılmaktadır. Örneğin *kibi* ve *aqqında* edatları yalın ve ilgi hâli ile kullanılmaktadır, *dep* edatı ise isimlerin ve zamirlerin yalın ve çıkma hâli ve çekimli fiiller ile kullanılmaktadır. İncelenen eserlerde bulunan edatlar kullanılışlarına göre aşağıda gösterilmiştir:

1) Yalın Hâl ile Kullanılan Edatlar

aqqında, boylap, boyunca, hususunda, dep, degen, içün, ile, qadar, kibi, sayın, degil, degil de.

2) Belirtme Hâli ile Kullanılan Edatlar

degil de.

3) Yönelme Hâli ile Kullanılan Edatlar

ait, baqmadan, doğru, qadar, qarşı, köre, nisbeten, taba, taraf, yaqın, degil, degil de.

4) Bulunma Hâli ile Kullanılan Edatlar

degil de.

5) Çıkma Hâli ile Kullanılan Edatlar

başqa, berli, dep, evel, ğayrı, soñ, soñra, ziyade, degil, degil de.

6) İlgi Hâli ile Kullanılan Edatlar

aqqında, içün, ile, kibi, degil, degil de.

7) Vasıta Hâli ile Kullanılan Edatlar

degil de.

8) Çekimli Fiil ile Kullanılan Edatlar

dep, kibi, eken.

Tespit edilen edatlar işlevleri bakımından 33 başlıkta incelenmiştir. Bu başlıklar “aitlik (1), amaç (3), bağlama- pekiştirme (1), başlangıç (1), benzerlik (1), birliktelik (1), durum (2), denkleştirme (1), derece (1), ilave (3), İlgi (6), karşılaştırma (5), karşılık (1), karşıtlık (1), olumsuzluk (1), ölçü-miktar (2), pekiştirme (1), reddetme (2), sebep (6), sınırlama (3), sıralama bakımından öncelik (1), şüphe- tereddüt-ihtimal (1), tezlik (1), uygunluk (1), vasıta (1), yakınlık (1), yaklaşıklık (1), yer-mesafe (1), yönelme (3), yönelik (1), zaman (5), zaman bakımından öncelik (1)” şeklindedir. Edatların fonksiyonlarına göre dağılımı incelendiğinde bir edatın birden fazla işlevle

kullanılabildiğini görmekteyiz. Edatların işlevleri bakımından değerlendirmesi aşağıdaki gibidir:

1) Aitlik

ait

2) Amaç

dep, için, ile

3) Bağlama- Pekiştirme

degil

4) Başlangıç

berli

5) Benzerlik

kibi

6) Birliktelik

ile

7) Durum

ile, kibi

8) Denkleştirme

kibi

9) Derece

sayın

10) İlgı

aqqında, bağlı, boyunca, hususunda, ile

11) İlave

başqa, ğayrı, degil de

12) Karşılaştırma

qadar, kibi, nisbeten, degil, ziyade

13) Karşılık

qarşı

14) Karşıtlık

baqmadan

15) Olumsuzluk

degil

16) Ölçü- Miktar

ile, ziyade

17) Pekiştirme

qadar

18) Reddetme

degil, degil de

19) Sebep

dep, için, ile, sebepten, soñ, soñra

20) Sınırlama

başqa, ğayrı, köre, qadar

21) Sıralama

kibi, soñ, soñra

22) Sıralama Bakımından Öncelik

evel

23) Şüphe-İhtimal-Tereddüt

kibi

24) Tezlik

ile

25) Uygunluk

köre, boyunca

26) Vasıta

ile

27) Yakınlık

yaqın

28) Yaklaşıklık

yaqın

29) Yer-Mesafe

boyunca, boylap

30) Yönelme

doğru, taba, taraf

31) Yönelik

nisbeten

32) Zaman

sayın, soñ, soñra, ziyade, yaqın

33) Zaman Bakımından Öncelik

evel

A. EDATLARIN İLKÖĞRETİM İKİNCİ KADEME TÜRKÇE ÖĞRETİM PROGRAMI VE İLKÖĞRETİM İKİNCİ KADEME TÜRKÇE ÖĞRENCİ ÇALIŞMA KİTABI ESASINDA KISA BİR DEĞERLENDİRMESİ

İlköğretim 6, 7, 8. Sınıf Türkçe Öğretim Programı incelendiğinde edat kavramının yalnızca 6. sınıfta öğretiminin yapıldığı görülmektedir.¹⁵⁷ Bu programda edat kavramı ile ilgili “Edat, bağlaç ve ünlemlerin işlevlerini ve cümleye kazandırdıkları anlam özelliklerini kavrar; bu kelimeleri işlevlerine uygun kullanır.” kazanımının yer aldığı görülmektedir. İlköğretim 6. sınıf Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı incelendiğinde edat ve bağlaçların işlevlerini sezdirme etkinliği ile bu kavramların cümleye nasıl bir anlam kattığı ve cümleden çıkarıldıklarında cümlenin anlamının değişip değişmediği öğretilmeye çalışılmaktadır. Öğrencilere “edatların kelimeler arasında anlam ilgisi kurmaya yarayan görevli kelimeler olduğunu, kelimeler arasında neden-sonuç, benzetme, görelilik, nasıllık, birliktelik, gibi ilgiler kurduğu ve edatların yalnız başına anlam taşımadıkları”¹⁵⁸ öğretilmektedir. Edatlar, bağlaçlar ve ünlemler eş zamanda ayrı kavramlar olarak öğretilmektedir.

İlköğretim 6. sınıf Türkçe Öğretim Programı ve Öğretmen Kılavuz Kitabı incelendiğinde %15’lik dil bilgisi kazanımları içinde edat, bağlaç ve ünlem kavramları sadece 4 etkinlik ile öğretilmektedir. Bu durumun kazanım-etkinlik oranına bakıldığında normal olduğu düşünülmektedir.(16 tane dil bilgisi kazanımı ve bunlar için 58 etkinlik bulunmaktadır. Bu değerlerin oranlaması yapıldığında her kazanıma 3,625 etkinlik verildiği görülmektedir.). Ancak bu etkinliklerde ve tema sonu değerlendirme sorularında bu kavramların öğretimi için yeterli düzeyde örnek cümle olmadığı görülmektedir.

¹⁵⁷ <http://okulweb.meb.gov.tr/54/02/866922/yuk/%C4%B0lk%C3%B6%C4%9Fretim%20Dersi%20T%C3%BCrk%C3%A7e%20Dersi%20%C3%96%C4%9Fretim%20Program%C4%B1.pdf> 15.05.2011

¹⁵⁸ Murat Özbay (edt.), *İlköğretim 6. sınıf Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı*, Ankara 2010, 5.bs., 269.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN Yaşar, *Türk Dili ve Yazılı-Sözlü Anlatım Bilgisi*, İstanbul, Beşir Yayınevi, s. 163-166.
- AKPINAR, Yavuz, “Gaspıralı’nın Türk Diline Bakışı”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 12, s. 393-394.
- ALKAYA, Ercan, *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*, (Danışman: Prof. Dr. Ahmet Buran), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, 2002.
- ALKAYA, Ercan, “Karay Türkçesinde Edatlar”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 8, 2005, s. 66-98.
- ALTAN, Mübeyyin Batu, “Kırım Tatar- Amerika Diasporasında Kırım Tatar Türkçesini Koruma Mücadelesi”, *Uluslararası Tatar Türkçesi Bilgi Şöleni (12-14 Ekim 2009)*, Eskişehir 2010, s. 39-58.
- ATABAY, Neşe; KUTLUK, İbrahim; ÖZEL, Sevgi, *Sözcük Türleri*, Ankara, TDK Yay., 1983, s. 132-144.
- BANGUOĞLU, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, 8.bs., Ankara, TDK Yay., 2007.
- BAŞACIOĞLU, Burhan, *Türk Dili Dersleri*, Ankara, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 1987.
- BERKİL, Ö. Semih, *Türkmen Türkçesindeki Edatlarla Türkiye Türkçesindeki Edatların Karşılaştırmalı Analizi*, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nergis Biray), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- BİLGEGİL, Kaya, *Türkçe Dilbilgisi*, 3. bs., Erzurum, Salkımsöğüt Yayınevi, 2009, s. 215-222.
- BİLGİN, Muhittin, *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*, 2.bs. Ankara, Anı Yay., 2006.
- BOZKURT, Fuat, *Türklerin Dili*, 2.bs., Ankara, Türk Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- CALP, Mehrali (ed.), *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, İstanbul, Lisans Yayıncılık, 2005.
- COŞKUN, Volkan, *Özbek Türkçesi Grameri*, Ankara, TDK Yay., 2000, s. 213-226.

- ÇETİN, Ferah, “Türk Dilinde Edatlar İle İlgili Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme”, *II. Uluslararası Türk Dili ve Öğrenci Kongresi II. Cilt*, 2009, s.1296-1297.
- DEMİR, Tufan, *Türkçe Dilbilgisi*, 2. bs., Ankara, Kurmay Yay., 2006, s. 491-507.
- DENY, Jean, *Türk Dili Grameri*, Çev. Ali Ulvi Elöve, İstanbul, Maarif Matbaası, 1941, s. 558-636.
- Dil Bilgisi Sorunları II*, Ankara, TDK Yay., 1972, s.158-191.
- EDEMOVA, Uriye, *Aydın Gecede*, Akmesic, Tavriya Neşriyatı, 2005.
- EDİSKUN, Haydar, *Türk Dil Bilgisi*, 11. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2007.
- EFENDİOĞLU, Süleyman, “Cümle Menşeli Edatlar”, *A.Ü. Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 31, 2006, s. 193-207.
- EMRE, Nermin, *Yapı ve İşlevleri Bakımından Oğuz Atay'ın “Tehlikeli Oyunlar” Romanında Çekim Edatları*, (Danışman: Doç. Dr. H. İbrahim Delice), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- ERCİLASUN (ed.), Ahmet B. *Türk Lehçeleri Grameri*, Ankara, Akçağ Yay., 2007, s. 66-67.
- ERGİN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul, Bayrak Yay., 2005.s.348-373.
- GABAİN, A. Von, *Eski Türkçenin Grameri*, 5.bs. Çev. Mehmet Akalın, Ankara, TDK Yay., 2007, s. 93-100.
- GENCAN, Tahir Nejat, *Dil Bilgisi*, Ankara, Ayraç Yayınevi, 2001, s. 471-481.
- GÖZAYDIN, Ethem Feyzi, *Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri*, İstanbul, Vakıf Matbaası, 1948.
- GÜLENSOY, Tuncer, *Kırgız Türkçesi Gramer I – Ses Bilgisi- Şekil Bilgisi*, Kayseri, Erciyes Üniv. Yay., 2004, s. 132-135.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin, *Türk Dilinde Edatlar*, 3. bs., İstanbul, MEB Yay., 1984.
- HENGİRMEN, Mehmet, *Türkçe Dilbilgisi*, 4.bs., Ankara, Engin Yay., 2002.
- HEPÇİLİNGİRLER, Feyza, *Öğretenlere ve Öğrenenlere Türkçe Dilbilgisi*, 5. bs., İstanbul 2007, s. 154.
- KARAHAN, Leyla, “ ‘Sonra, Önce’ Kelimelerinin Edat Kategorisi İçindeki Durumu”, *Dil Araştırmaları*, Sayı 1, Ankara 2007, s. 39-38.

- KARAHAN, Leyla, *Türkçede Söz Dizimi*, 12.bs., Ankara, Akçağ Yay., 2007, s. 62-65.
- Kerimoğlu, Caner, “Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Söz Dizimi İle İlgili Kabuller Üzerine II (Cümle Bilgisi)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 20, 2006, s. 119-129.
- KIRIMLI, Hakan, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)*, Ankara, TTK, 1996.
- KIZILKAYA, Hüseyin, *Sözcük Bilgileri*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1991, s. 193-206.
- KOÇ, Nurettin, *Yeni Dil Bilgisi*, İstanbul, İnkılâp Yay., 1990, s. 165-180.
- KOLCU, Ali İhsan, *Çağdaş Türk Dünyası Edebiyatı 1*, Erzurum, SalkımSöğüt Yay., 2006, s. 561.
- KORKMAZ, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara, TDK Yay., 2003, s. 1049-1089.
- KORKMAZ, Zeynep, “Türk Dilinde +Ça Eki Ve Bu Ek İle Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme”, *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, sayı 3-4, Ankara 1959.
- KORKMAZ, Zeynep, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara, TDK Yay., 1992, s. 51.
- KORKMAZ, Zeynep; ZÜLFİKAR, Hamza; AKALIN, Mehmet; ERCİLASUN, Ahmet B.; PARLATIR, İsmail; GÜLENSOY, Tuncer; BİRİNCİ, Necat, *Yüksek Öğretim Öğrencileri İçin Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*, 5.bs., Ankara, Yargı Yay., 2001.
- KORKMAZ, Zeynep, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar (Birinci Cilt)*, 2. bs., Ankara, TDK Yay., 2005.
- KÜKEY, Mazhar, *Türkçenin Dil Bilgisi I*, Samsun, 2003, s. 329-346.
- LEWIS, G. L., *Turkish Grammar*, Oxford, Oxford Üniversitesi Yay., 1967.
- ÖZBAY (ed.), Murat, *İlköğretim 6. sınıf Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı*, Ankara, Özgün Matbaacılık, 2010, 5.bs.
- ÖZKAN, Nevzat, “Kırım Tatar Türkçesinin Yayılma Alanları”, *Turkish Studies*, Volume 3/7 Fall 2008, s. 524-554.

- ÖZKIRIMLI, Atilla, *Türk Dili Dil Anlatım Yaşayan Türkçe Üzerine Bir Deneme*, 3.bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s. 214-215.
- SAĞIR, Mukim, *Türk Dil Bilgisi II Yapı Bilgisi*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2000, s.112.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri, *Eski Türkiye Türkçesi (XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük*, 3. bs., Ankara, Akçağ Yay. , 2005, s. 309-313.
- TOPARLI, Recep, *Türk Dili ve Kompozisyon*, 2.bs., Ankara 2000.
- TURAN, Ayşe, *Kırım – Tatar Yazarı Uriye Edemova'nın "Ömürlük Yanımdasın"* Romanının Dil Özellikleri, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Kenan ACAR), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Türkçe Sözlük*, 10. bs., Ankara, TDK Yay., 2005.
- TÜRKMEMETOĞULLARI, Ayşe, *Cüsipbek Aymawıtulı'nın Aqbilek Romanındaki Edatlar* (Danışman: Ferhat TAMİR), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- UNDERHILL, Robert *Turkish Grammar*, 3.bs, Amerika, Massachusetts Institute of Technology, 1980.
- UYGUR, Ceyhun Vedat (ed.), *Üniversiteler İçin Türk Dili ve Sözlü Anlatım*, İstanbul, Kriter Yayınevi, 2008, s. 171-180.
- ÜREKLİ, Muzaffer, *Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himâyesinde Yükselişi* (1441-1569), Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1989.
- VTORAYA, Çast, *Deporsiya Qırımskih Tatar 18 Mar 1944 goda. Kak emo bilo*, Simferopol 2005.
- YALÇIN, S. Kaan, "Kuzey Grubu Türk Lehçelerindeki Edatlar Üzerine Ayrıntılı Bir Çalışma" *Turkish Studies*, Volume 2/4, 2007, 1346-1349.
- YAMAN, Ertuğrul; KÖSTEKÇİ, Mehmet, *Üniversiteler İçin Örnekli Uygulamalı Türk Dili ve Kompozisyon*, 4.bs., Ankara, Gazi Kitabevi, 2006.
- YAVUZ, Kemal, YETİŞ, Kazım, BİRİNCİ, Necat, *Üniversite Türk Dili Ve Kompozisyon Dersleri*, İstanbul, Beşir Yayınevi, s. 171-174.
- YÜKSEL, Zühâl, *Kırım Tatar Türkçesi Grameri Ses ve Şekil Bilgisi*, Ankara, Semih, Eğitim Kültür Yay., 2005, s. 455-473.

YÜKSEL, Zühâl, “Kırım Türkçesi ile Kırım Tatarcası Arasında Yalancı Eş Değerler”, *IV. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı*, 2009, s.372-376.

YÜKSEL, Zühâl, “Kırım Tatarcasında “Dep” Yapısı ve İşlevleri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 20, 2006, s.37-47.

www.kultur.gov.tr/TR/dosyagoster.aspx?DIL=1&BELGEANAH (15.04.2010)

<http://www.kultur.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF8C37C091247A04E6B627171419F24C84&Vurgulanacak=%c3%bcrye%20edemova>
(29.04.2010)

<http://www.kultur.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF8C37C091247A04E6F78DC9BBD0367EBD&Vurgulanacak=%c3%bcrye%20edemova>
(29.04.2010)

<http://okulweb.meb.gov.tr/54/02/866922/yuk/%C4%B0lk%C3%B6%C4%9Fretim%20Dersi%20T%C3%BCrk%C3%A7e%20Dersi%20%C3%96%C4%9Fretim%20Program%C4%B1.pdf> (15.05.2011)

<http://www.trworkshop.net/forum/viewtopic.php?f=44&t=36441> (07.06.2011)

http://www.turkcebilgi.com/k%C4%B1r%C4%B1m_tatar_t%C3%BCrk%C3%A7esi/ansiklopedi#ansiklopedi (08.07.2011)

<http://www.kirimderneği.org.tr/sdetay.asp?did=118> (08.09.2011)

<http://www.tatarcasozluk.com/> (09.09.2011)